

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Özel Hukuk Anabilim Dalı

**6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU KAPSAMINDA
SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI**

Esin ÖZTEN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

6098 SAYILI TÜRK BORÇLAR KANUNU KAPSAMINDA SÖZLEŞMENİN
UYARLANMASI

Esin ÖZTEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Özel Hukuk Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Esin ÖZTEN tarafından hazırlanan "6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Kapsamında Sözleşmenin Uyarlanması" başlıklı bu çalışma, 30.05.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

(Başkan)

(Danışman)

(Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Esin ÖZTEN

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince **enstitü** veya **fakülte** tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Ayça ZORLUOğLU YILMAZ** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

[İmza]

Esin ÖZTEN

ÖZET

ÖZTEN, Esin. *6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Kapsamında Sözleşmenin Uyarlanması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Sözleşmenin tarafların mutabakata vardığı şekilde devam etmesi, sözleşmeye bağlılık ilkesinin gereğidir. Sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan, öngörülemeyen ve olağanüstü durum değişiklikleri meydana gelirse, sözleşmenin kurulduğu şekliyle devam etmesi zorlaşabilir.

Bu durum değişiklikleri neticesinde, sözleşmenin gereğinin yerine getirilmesinin bir taraftan beklenmesi dürüstlük kurallarına aykırı hale gelecek şekilde güçleşirse sözleşmenin uyarlanması söz konusu olur. Türk Borçlar Kanunu'nun 138. maddesinde "Aşırı ifa güçlüğü" düzenlenmiştir. Genel hüküm niteliği taşıyan bu düzenleme ile sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması, sözleşmenin uyarlanması ile sözleşmenin ayakta tutulma ihtimali kalmaması durumunda ise sözleşmenin sona ermesi öngörülmüştür.

Çalışmamızda TBK m. 138 kapsamında sözleşmenin uyarlanması ve Türk Borçlar Kanununda uyarlamaya ilişkin özel hükümlerin inceleme ve değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Sözleşmenin uyarlanması, aşırı ifa güçlüğü, sözleşme adaleti, değişen koşullar.

ABSTRACT

ÖZTEN, Esin. *Adaptation of the Agreement within the Scope of the Turkish Code of Obligations No. 6098*, Private Law Thesis, Ankara, 2024.

It is a requirement of the principle of commitment to the contract that the contract continues as agreed by the parties. If unforeseen and extraordinary situational changes occur after the establishment of the contract, it may become difficult to continue the contract as it was established.

As a result of these changes in the situation, if it becomes difficult to expect one party to fulfill the requirements of the contract in a way that becomes contrary to the rules of honesty, the contract may be adapted. "Hardship in extreme performance" is regulated in Article 138 of the Turkish Code of Obligations. With this regulation, which is a general provision, it is envisaged that contracts will be adapted to changing conditions, and if there is no possibility of keeping the contract alive due to adaptation of the contract, the contract will be terminated.

In our study, TBK Art. 138, the adaptation of the contract and the special provisions regarding adaptation in the Turkish Code of Obligations were examined and evaluated.

Keywords

Adaptation of the contract, extreme difficulty of performance, contract fairness, changing conditions.

1.2.5.1.2. Temel Hatası	23
1.2.5.1.3. Aşırı Yararlanma.....	25
1.2.5.1.4. Sebepsiz Zenginleşme.....	27
1.2.5.1.5. Ayıptan Sorumluluk.....	28
1.2.6. İşlem Temelinin Çökmesi.....	29
1.2.7. Sözleşmenin Yorumlanması ve Tamamlanması.....	31
1.2.7.1. Sözleşmenin Yorumlanması	31
1.2.7.2. Sözleşmenin Tamamlanması	33
2. BÖLÜM: SÖZLEŞMENİN UYARLANMASINA İLİŞKİN TEORİLER VE	
SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ ŞARTLARI.....	35
2.1. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASINA İLİŞKİN YABANCI HUKUK	
DÜZENLERİNDE GELİŞTİRİLEN TEORİLER.....	35
2.1.1. İşlem Temelinin Çökmesi Teorisi	35
2.1.2. Emprevizyon Teorisi	38
2.1.3. Frustration Teorisi	40
2.2. TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ	
GELİŞİMİ VE HUKUKİ TEMELİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER.....	42
2.2.1. Türk Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Gelişimi	42
2.2.2. Türk Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Hukuki Temeline Yönelik	
Görüşler	43
2.2.2.1. Dürüstlük Kuralına Dayanan Görüşler	44
2.2.2.2. Sözleşme Boşluğunun Tamamlanmasına Dayanan Görüşler	44
2.2.2.3. Kanun Boşluğunun Tamamlanmasına Dayanan Görüşler.....	46
2.2.3. Sözleşmenin Uyarlanmasına İlişkin Yabancı Ülkelerde Geliştirilen	
Teorilerin Türk Hukukundaki Yeri.....	46
2.3. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ ŞARTLARI	48
2.3.1. Sözleşmenin Kurulmasından Sonra Ortaya Çıkan Durum Değişikliği	49

2.3.1.1. İşlem Temelini Oluşturan Durumlarda Değişiklik Olması.....	50
2.3.1.2. Esaslı Bir Değişiklik Olması	53
2.3.1.2.1. Edimler Arasında Dengenin Bozulması.....	55
2.3.1.2.2. Sözleşme İle İzlenen Amacın Boşa Çıkması	56
2.3.1.2.3. Aşırı İfa Güçlüğü	59
2.3.2. Olağanüstü Bir Durum Değişikliği.....	60
2.3.3. Öngörülemezlik	63
2.3.3.1. Öngörülebilirliği Etkileyen Unsurlar	66
2.3.3.1.1. Sözleşmenin Süresi	66
2.3.3.1.2. Sözleşmenin Niteliği.....	67
2.3.3.1.3. Sözleşme Tarafının Özellikleri	68
2.3.4. Durum Değişikliğinin Uyarılama Hakkını Kullanan Tarafa İsnat Edilememesi	69
2.3.5. İfanın Beklenmesinin Dürüstlük Kuralına Aykırı Olması.....	71
2.3.6. Edimin Henüz İfa Edilmemiş Olması Ya Da İfanın Aşırı Güçleşmesi Nedeniyle Doğan Hakların Saklı Tutularak İfa Edilmiş Olması.....	75
2.3.7. Sözleşmenin Uyarlanmasına İlişkin Kanunda veya Sözleşmede Başka Hüküm Bulunmaması	77
2.3.7.1. Sözleşmede Uyarılama Kaydının Yer Alması	78
2.3.7.1.1. Olumlu Uyarılama Kayıtları	78
2.3.7.1.2. Olumsuz Uyarılama Kayıtları	80
2.3.7.2. Kanunda Başka Bir Uyarılama Hükümünün Bulunması	82
2.3.7.2.1. Eser Sözleşmesinde Götürü Bedelin Tespiti.....	83
2.3.7.2.2. Kefalet Sözleşmelerinin Uyarlanması ve Kefaletten Dönme	85
2.3.7.2.3. Bağışlamanın Geri Alınması, Bağışlama Sözü Vermenin Geri Alınması ve İfadan Kaçınma	88

2.3.7.2.4. Kira Sözleşmelerinde Uyarlama ve Kira Sözleşmelerinin Önemli Sebeple Feshi	89
3. BÖLÜM: UYARLAMA HAKKININ KULLANILMASININ SONUÇLARI VE UYARLAMA DAVASI	91
3.1. UYARLAMA HAKKININ İLERİ SÜRÜLMESİ	91
3.1.1. Genel Olarak	91
3.1.2. Hâkimden Uyarlamanın Talep Edilmesi	91
3.1.3. Uyarlamanın Yenilik Doğuran Hak Olarak Tanınması	94
3.1.4. Uyarlamadan Önce Sözleşme Taraflarının Sözleşmeyi Yeniden Müzakere Etmesi	98
3.1.5. Uyarlama Hakkı Sahibi ve Uyarlama Beyanının Yöneltileceği Kişi	100
3.1.6. Uyarlama Hakkının Sona Ermesi	101
3.2. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ SONUÇLARI	103
3.2.1. Genel Olarak	103
3.2.2. Dar Anlamda Sözleşmenin Uyarlanması	104
3.2.3. Sözleşmenin Sona Erdirilmesi	106
3.2.3.1. Genel Olarak	106
3.2.3.2. Sözleşmeden Dönme	107
3.2.3.3. Sürekli Edimli Sözleşmelerin Feshi	107
3.2.4. Denkleştirme Bedeli	108
3.2.5. Zararı Arttırmama Külfeti	111
3.3. UYARLAMA DAVASI	111
3.3.1. Genel Olarak	111
3.3.2. Uyarlama Hakkı Sahibinin Uyuşmazlığı Mahkemeye Taşınması	113
3.3.3. Uyarlama Hakkı Muhatabının Uyuşmazlığı Mahkemeye Taşınması	113
3.3.4. Hâkimin Hukuki Müdahalesinin Sınırı	114
3.3.5. Uygulamada Uyarlama Davaları	115

3.3.5.1. Kira Sözleşmelerinin Uyarlanmasına İlişkin Davalar	115
3.3.5.2. İdarenin Taraf Olduğu Sözleşmelerin Uyarlanması	117
3.3.5.3. Dövizle Endeksli Sözleşmelerin Uyarlanması.....	119
3.3.5.4. Covid-19 Salgının Sözleşmelerin Uyarlanmasına Etkisi.....	120
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA	129
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU.....	143
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYETİ.....	145

KISALTMALAR

Art.	: Article
aş.	: Aşağıda
Aufl.	: Auflage
BGB	: Bürgerliches Gesetzbuch
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
CE	: Conseil d'Etat
E.	: Esas
eBK	: 818 Sayılı Mülga Türk Borçlar Kanunu
HD	: Hukuk Dairesi
HMK	: 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
İÜHFİM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
K.	: Karar
KİK	: 4734 Sayılı Kamu İhale Kanunu
KİSK	: 4735 Sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu
k.g.	: Karşı Görüş
kıs.	: Kısaltma
MK	: Medeni Kanun
m.	: Madde
N.	: Kenar Numarası
PECL	: Principles of European Contract Law
PICC	: Principles of International Commercial Contracts (UNIDROIT)
s.	: Sayfa

S.	: Sayı
T.	: Tarih
TBK	: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu
TMK	: 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu
vd.	: Ve devamı
Y.	: Yargıtay
YHGK	: Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

GİRİŞ

Sözleşmeler belli bir hukuki sonuç doğurmak üzere karşılıklı irade beyanlarının uyuşması ile kurulur. Sözleşmelerde karşılıklı borçlanılan edimlerin ifa edilmesi ve sözleşmeye bağlı kalınması esastır. Eski dönemlerden beri sözleşmeye bağlılık, temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Ancak gelişen dünya, çeşitli sorunları ve çözüm önerilerini de beraberinde getirmiştir. Dünyada yaşanan savaşlar ve ekonomik krizler sonrasında bazı durumlarda sözleşme yapıldıktan sonra karşılaşılan durum değişikliklerinde sözleşmenin kurulduğu anki şartları ile korunması ve ifa edilmesi mümkün olmamaya başlamıştır.

Sonradan değişen bazı durumlar neticesinde, sözleşmenin taraflarının birbirlerine karşı borç altına girdikleri edimleri ifa etmeleri aşırı zor hale gelebilmektedir. Bu zorluklar karşımıza aşırı ifa güçlüğü, edimler arasındaki dengenin bozulması ya da sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması şeklinde çıkabilir. Bu işlem temelini çökmesi hallerinde sözleşmelerin değişen durum ve koşullara göre yeniden gözden geçirilmesi, sözleşme adaletinin yeniden tesis edilmesi gerekir.

Sözleşmeye bağlılık ilkesinin her ne olursa olsun sıkı sıkıya uygulanması ve sözleşmenin kurulduğu andaki şartları ile ifa edilmesi gerektiğinin kabul edilmesi günümüzde artık kabul edilmemektedir. Zira sözleşmeye bağlılık ilkesi temel bir ilke olarak kabul edilmeye devam etse de, sözleşme adaletinin korunmasının sağlanması bakımında bazı durumlarda sözleşmenin yeni koşullara uyarlanabileceği kabul edilmeye başlanmıştır. Türk Hukukunda dürüstlük kuralı ve hakkaniyet ilkesi gereği, sözleşme adaletinin bir taraf aleyhine ağır bir şekilde bozulmuş olması durumunda ve kanuni düzenlemedeki şartlar sağlanıyorsa, durum değişikliklerinden mağdur olan tarafın uyarlama hakkını kullanabileceği düzenlenmiştir.

Çeşitli ülkelerde farklı teorilerle sözleşmelerin uyarlanması ihtiyacı karşılanmaya başlamıştır. Sözleşmenin uyarlanması, farklı sistemlerde clausula rebus sic stantibus,

emprevizyon, işlem temelinin çökmesi, frustration gibi farklı terimlerle ifade edilse ve farklı teorik temellere dayandırılrsa da aslında aynı amaca hizmet etmektedir.

Sözleşmeye bağlılık ilkesinin bir istisnası olarak görülebilecek sözleşmenin uyarlanması kavramı, sözleşmelerde dengenin tekrar sağlanması, sözleşme adaletinin yeniden tesis edilmesi, dürüstlük kuralı ve hakkaniyet gereği sözleşmelerin ayakta tutulması açısından önem taşır. Taraflardan kaynaklanmayan ve tarafların öngöremeyecekleri bir durum değişikliğinden dolayı artık ifanın sözleşmenin bir tarafının mağduriyetine yol açması ve ifanın kendisinden beklenememesi durumunda sözleşmede uyarlama yoluna gidilerek sözleşmenin kurulduğu andaki gibi tekrar dengeye oturtulması hukuk sistemlerinde kabul edilmeye başlanmıştır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ve tüm dünyada yaşanan ekonomik krizlerin sonrasında, Türk Hukukunda da bu yönde içtihatlar geliştirilmeye başlanmış ve nihayetinde 2012 yılında 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu ile sözleşmelerin uyarlanması genel bir hükümlerle düzenlenmiştir. Tüm sözleşmeler için uygulama alanı bulabilecek genel bir düzenleme olarak TBK m.138 hükmü çalışmamızın da temel taşı oluşturmaktadır. Türk Borçlar Kanunu m. 138, aşırı ifa güçlüğü başlığı ile düzenlenmiş olmasına rağmen diğer işlem temelinin çökmesi hallerinde de uygulanabileceği kabul edilen geniş kapsamlı bir hükümdür.

Çalışmamızda, sözleşmenin uyarlanmasının teorik temellerinden, düzenlemenin çeşitli hukuk sistemlerindeki görünümünden ve farklı görüşlerden bahsedilmiş ve yakın kavramlar ile ayırt edici özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Sözleşmenin uyarlanmasının şartları ortaya koyulmuş ve nihayetinde sözleşmenin uyarlanması hakkının nasıl kullanılacağı, sözleşmenin uyarlanmasının sonuçları, uyarlama davaları ve sözleşmenin uyarlanmasının yargı uygulamalarındaki yeri incelenmiştir.

1. BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI KAVRAMI VE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

1.1. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI KAVRAMI

Tarafların kendi iradeleri ile belli hususlarda aralarında uygulanacak hukuk normunu belirlemesine, kendilerini bağlayacak kurallar koymasına ‘sözleşme’ denir. Türk Borçlar Kanunu m. 1/1’e göre sözleşme, belli bir hukuki sonuç doğurmak üzere, tarafların birbirine uygun karşılıklı irade beyanlarıyla kurulur.¹

Sözleşmeyle taraflar arasında doğan borcun ifa edilmesi gereklidir. Borcun yerine getirilmesine ilişkin temel ilke olan sözleşmeye bağlılık (ahde vefa, pacta sunt servanda) ilkesine göre sözleşmenin kurulmasından sonra aynı koşullar devam etmese de sözleşmeye bağlı kalmak ve karşılıklı edimleri ifa etmek gerekir. Tarafların kendi özgür iradeleri ile kurdukları sözleşmeye bağlı kalmaları ve gereklerini yerine getirmeleri esastır.²

Sözleşmenin kurulmasından sonra şartlarda önemli ölçüde değişiklikler meydana gelmesi ve bunun neticesinde sözleşmenin kurulması esnasında tarafların öngördüğü ya da öngörebileceği şartların önemli ölçüde sapması durumunda sözleşmenin değişen

¹ Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 26. Baskı, Ankara, 2021, s. 210-211; Oğuzman, Kemal /Öz, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.1, 21. Baskı, İstanbul, 2023, s.44; Reisoğlu, Safa/ İnan, Ali Naim: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.1, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları, No:194, 4. Bası, Ankara, 1981, s.26; Von Tuhr, Von Andreas: Borçlar Hukukunun Umumi Kısım C: 1-2, Ankara, 1983, s.138; Kılıçoğlu, Ahmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 26. Bası, Ankara, 2022, s.79; Furrer, Andreas / Muller-Chen, Markus/ Çetiner, Bilgehan: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Güncellenip Gözden Geçirilmiş 2. Bası, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022, s. 96 vd.; YİBK, 17.10.1945 T., 2 E., 13K.; Topuz Seçkin: Sözleşmenin İçeriğine Müdahalenin Sözleşmeye Bağlılık İlkesine Aykırılık Oluşturup Oluşturmadığı Sorunu, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:2, s.283-295, 2011, s. 284; Helvacı, İlhan: Gerekçeli- Karşılaştırmalı- İçtihatlı- Notlu Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Türk Borçlar Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2011, s. 43-44.

² Kahraman, Zafer: Beklenmedik Haller ve Hukuki Sonuçları, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2023, s. 168 vd; Kılıçoğlu, s. 341; Tile, Latif: Uyarlama Sebebi Olarak Aşırı İfa Güçlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 14-15; Akıncı, Şahin: Covid 19’un Borç İlişkilerine ve Bazı Borçlar Hukuku Sözleşmelerine Etkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid 19 Hukuk Özel Sayısı, C:19, S:38, s.62-103, 2020, s. 63.

şartlara uyarlanması ihtiyacı hâsıl olabilir.³ Sözleşmenin kurulduğu an ile ifa anı arasında ortaya çıkan şartların artık birbirine uymaması ve bu iki an arasında uyumun çökmüş olması nedeniyle sözleşme gerçekleri birbiri ile çelişmekte olabilir.⁴ Bu durumda klasik dönemden modern hukuk anlayışına geçilirken sözleşmenin uyarlanması gerekliliği ortaya çıkmış ve hukuk sistemlerinde farklı kavramlarla ilişkilendirilerek farklı uyarlama anlayışları gelişmiştir.⁵

Sözleşmenin uyarlanması istisnai olarak ve sınırlı bir şekilde uygulanan bir hukuk normudur. Nitekim sözleşmeler tarafların kendi aralarında birbirlerine karşı uymakla yükümlü oldukları kanunlar gibidir. Sözleşmenin uyarlanmasını ve bu husustaki kanun hükmünü çok geniş yorumlamak ve yaygın uygulamak, sözleşmeye bağlılık ilkesini zedelemek anlamına gelecektir.⁶ Sözleşmeye bağlılık ilkesine zarar vermemek ile sözleşme adaletini ve hakkaniyetini sağlamak adına sözleşmeyi uyarlamak arasında adil bir denge kurulması gerekmektedir.

Hukukumuzda uyarlama, dar anlamda, sözleşmeye bağlılık ilkesini bütünüyle feda etmeden bir kenara koyarak, sözleşmenin değişen şartlara göre içeriğinin değiştirilmesidir.⁷ Geniş anlamda uyarlama ise; dar anlamda uyarlamanın yanı sıra, uyarlamanın mümkün olmadığı noktada, yasanın tanıdığı ikincil yetki olan sözleşmeden dönme ya da sürekli edimli sözleşmelerde sözleşmenin feshi hakkının riziko üzerinde doğan tarafça kullanılması olanağını da kapsar.⁸

³ Eren, Borçlar Hukuku, s. 553; Furrer/Muller Chen/Çetiner, s.146 vd; Kahraman, s. 165-166; Kılıçoğlu, s. 340.

⁴ Bischoff, Jacques: Vertragsrisiko und Clausula Rebus Sic Stantibus, Schulthess Verlag, Zürich, 1983, s. 15 vd; Arat, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, 2006, s. 16 vd; Kılıçoğlu, s. 341.

⁵ Kahraman, s. 178.

⁶ Baysal, Başak: Sözleşmenin Uyarlanması, BK m.138 Aşırı İfa Güçlüğü, 4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020, s. 6; Kılıçoğlu, s. 343.

⁷ Furrer/Muller Chen/Çetiner, s. 146 vd; Tile, s. 17 vd; Topuz, Sözleşmenin İçeriğine Müdahale, s. 287-288.

⁸ Gümü, Mustafa Alper: Teorisiyle ve Yargıtay Uygulamasıyla Sözleşmenin Uyarlanması (TBK m. 138), Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 1; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 149; Kılıçoğlu, s. 341.

1.1.1. Uyarlamannın Tarihçesi

Geçmişte ekonomik ihtiyaçlar, mümkün olduğunca sözleşmenin durağanlığını gerektirmiştir. Sözleşmelerin kurulduğu anda mevcut şartları ile devam etmesi gerektiği kabul edilmiştir. Günümüzde ise, sözleşmeden beklenen yarar daha farklıdır. Ekonomik bir mübadele aracı olan sözleşmenin, günümüz ekonomik yararlarına ve gereklerine uydurulması gerekmiştir.⁹ Bu nedenle, geçmişte sözleşmeye bağlılık ilkesine koşulsuz bir riayet varken, bugün sözleşmenin uyarlanması ile nesnel hukuk düzenine hizmet eden yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.¹⁰

Günümüzde sözleşmeye bağlılık ilkesi önemini korumaktadır. Ancak sözleşme adaleti kavramının gelişmesi ve değişmesiyle, sözleşme bağlılık ilkesinin mutlaklığı anlayışının yerini sözleşme adaletinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınması anlayışı almıştır.¹¹ Savaşlar ve savaşların sonrası dönemlerde ortaya çıkan güçlükler ve para değerlerindeki değişiklikler uyarlama konusunun önem kazanmasına sebep olmuştur.¹²

Sözleşmelerin uyarlanması gerekliliğinin ortaya çıkmasına ve bu amaçla gelişen teorilerin gelişimine en büyük katkıyı, yirminci yüzyıldaki İkinci Dünya Savaşı ve savaşı izleyen süreçte yaşanan ekonomik krizler yapmıştır.¹³ Ekonomik krizler sözleşmenin uyarlanmasının tek nedeni olmasa da en önemli nedenidir. Somut olay adaletini sağlamak ve ekonomik krizlerin yol açtığı olumsuz etkileri düzeltebilmek amacıyla sözleşmenin uyarlanması kavramı gelişmiştir.¹⁴ Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması ile ilgili çözüm arayan hukuk sistemlerinde ilk çıkış noktası klasik teori olarak bilinen *clausula rebus sic stantibus teorisi* olmuştur. Bu teori daha sonra, Fransız hukuku etkisinde kalan hukuk sistemlerinde *emprevizyon teorisi* olarak gelişmiştir. Alman hukukunda ise öğretide *işlem temelinin çökmesi teorisi* doğmuştur.

⁹ Kahraman, s. 165 vd; Tile, s. 17 vd.

¹⁰ Kahraman, s. 165 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 15.

¹¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 15; Kılıçoğlu, s. 343; Tile, s. 17-18; Eren, Borçlar Hukuku, s. 554.

¹² Oğuzman/Öz, C.I, s. 206-207.

¹³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 35; Resuloğlu, Özenç: Aşırı İfa Güçlüğü ve Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara, 2021, s. 25 vd; Pakdil, Hayri: Türk Borçlar Kanunu Madde 138 Çerçevesinde Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 1; Oğuzman/Öz, C.1, s. 206.

¹⁴ Resuloğlu, Aşırı İfa Güçlüğü ve Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, s. 25 vd; Pakdil, s. 1; Oğuzman/Öz, C.1, s. 206.

Bunun dışında Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinde farklı bir gelişim göstererek *frustration teorisi* doğmuştur.¹⁵ Çalışmanın devamında bu teoriler detaylı olarak incelenecektir.¹⁶

1.1.2. Uyarlamanın Amacı

Sözleşmelerin uyarlanması temelde sözleşme adaletinin tesis edilmesidir.¹⁷ Sözleşmenin kurulmasından sonra durum ve koşulların, sözleşmenin kurulduğu ana göre değişmesi ve sözleşmenin dengesinin bozulması halinde, sözleşmenin değişen durum ve koşullara uygun hale getirilerek sözleşmenin uyarlanması yoluyla sözleşme adaletinin yeniden sağlanması ve sözleşmenin bozulan dengesini tekrar kurmak amaçlanmaktadır.¹⁸

Öğretide bir görüş, bir istisnai uygulama olarak uyarlamayı, sosyal devlet anlayışına dayalı, zayıf korumayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan bir kurum olarak görür.¹⁹

Buna karşın farklı bir görüşe göre ise,²⁰ sözleşmenin uyarlanması yoluyla hal ve şartların değişmesi ile oluşan adaletsizliğin düzeltilmesi, doğrudan değil ancak dolaylı olarak sözleşme tarafları arasındaki güç dengesine müdahale eder. Yani zayıf tarafın korunması, sözleşmenin uyarlanmasının asıl amacını oluşturmaz. Zira değişen koşullar nedeniyle mağdur olan taraf her zaman sözleşmenin zayıf tarafı olmayabilir. Örneğin, kira sözleşmesi kurulduktan sonra kira bedelinin değişen koşullara uyarlanması talebinde mağdur olan taraf kiraya verendir. Bununla birlikte, sözleşme tarafları aralarında anlaşarak yasal uyarlama şartlarını serbestçe değiştirebilirler, sözleşmede kararlaştırılacakları uyarlama kayıtları ile TBK m.138 hükmünü devre dışı bırakabilirler. Sonuç olarak bu görüşe göre, uyarlama kurumu, öncelikle işlem güvenliği, dolaylı olarak da kamu düzenini koruyarak somut sözleşme adaletinin sağlanması ana amacına hizmet eder.

¹⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 35-36.

¹⁶ Bkz s: 35 vd.

¹⁷ Kahraman, s. 165.

¹⁸ Serozan, Rona: Sözleşmeden Dönme, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2007, s. 341.

¹⁹ Tile, s. 17 vd.

²⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 2; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 32-33; Kahraman, s. 166.

1.1.3. Uyarlamannın Hukukumuzdaki Kanuni Dayanağı ve Sınırlılığı

818 Sayılı Eski Türk Borçlar Kanununda sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin genel nitelikli bir hüküm bulunmamaktaydı. Bunun yerine eser sözleşmesi (eBK m. 365/2) gibi bazı sözleşmeler için sözleşmenin uyarlanmasına imkân tanıyan özel düzenlemeler öngörülmüştü. 2012 yılında yürürlüğe giren 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununda ise, sözleşmenin uyarlanmasına imkân tanıyan ve “*Aşırı İfa Güçlüğü*” başlığını taşıyan 138.maddesi genel bir hüküm olarak düzenlendi. Böylece sözleşmenin uyarlaması, sadece özel hükümlerde düzenlenen bazı sözleşme türlerinin değil, tüm sözleşmeler için uygulanabilecek bir genel kural olarak Türk Hukukuna girdi.

Sözleşmenin uyarlanmasına imkân tanıyan TBK m.138 hükmü, emredici bir hukuk normu olarak düzenlenmemiştir. Dolayısıyla, taraflarca aksinin düzenlenmesi mümkün olan tamamlayıcı bir hukuk kuralıdır. Taraflar, aralarında anlaşarak akdetmiş oldukları sözleşmeye, olağanüstü durumlar ile ilgili sözleşmenin uyarlanmasını gerektirecek durumlarda uygulanmak üzere bir uyarlama hükmü ekleyebilirler.²¹ Böylece sözleşmenin uyarlanmasını gerektiren bir durumda uyuşmazlık çıktığında mahkeme, tarafların daha önce sözleşmede kararlaştırmış oldukları uyarlama kayıtları ile bağlı olarak buna göre bir karar verir. Tarafların öngöremedikleri, olağanüstü bir durumda sözleşmenin uyarlanması gerekliliği doğduğunda, kendi aralarında sözleşmeyi uyarlama hususunda uzlaşamadıklarında ve sözleşmede de bu durumda uygulanabilecek bir kural öngörmemiş olmaları durumunda taraflardan birinin uyarlama hakkını kullanması sonrasında çıkabilecek uyuşmazlıkta mahkemece TBK m.138 uyarınca sözleşmenin uyarlanmasına karar verilebilir.²²

1.2. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASI İLE İLİŞKİLİ İLKELER VE KAVRAMLAR

Sözleşmenin uyarlanmasının, teorik temelleri veya uygulama benzerlikleri nedeniyle bazı kavramlarla yakından ilişkisi söz konusudur.²³ Bunlardan dürüstlük kuralı,

²¹ Furrer/Muller Chen/Çetiner, s. 146 vd.

²² Benzer görüş için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 193.

²³ Arat, s. 29 vd.

sözleşmenin uyarlanmasını düzenleyen kanun maddesi gerekçesinde doğrudan yer almakta ve madde düzenlemesine temel teşkil etmektedir.²⁴ Sözleşme serbestisi, sözleşme hukukunda temel ilkelerden olup, uyarlama ile ilgili düzenlemeler bir nevi sözleşme serbestisi genel prensibinin uygulanmadığı istisnai bir alan kabul edilebilir.²⁵ Sözleşmeye bağlılık ilkesi ise, sözleşmenin uyarlanması ile doğrudan ilişkilidir ve sözleşmenin uyarlanması, sözleşmeye bağlılık ilkesine bir istisna olarak kabul edilmektedir.²⁶ Bir diğer ilişkili kavram olan *clausula rebus sic stantibus* teorisi, sözleşmenin uyarlanmasının ilk temellerini oluşturan teorilerdendir. Bu sebeple sözleşmenin uyarlanmasının tarihsel gelişimini anlayabilmek adına önem taşımaktadır.²⁷ Aşırı ifa güçlüğü kavramı ise, sözleşmenin uyarlanmasını genel bir hükümle düzenleyen kanun maddesinin başlığını oluşturmaktadır ve sözleşmenin uyarlanmasının doğrudan uygulama alanını tespit etmeye yönelik önemli bir kavramdır.²⁸ İşlem temelinin çökmesi teorisi, Alman Hukukunda gelişmiş bir teoridir ve Türk Hukukunda çoğunlukla sözleşmenin uyarlanmasının temeli olarak kabul edilir.²⁹ Son olarak sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanması, sözleşmenin uyarlanması ile yakın ilişki içindedir ve üç düzenleme de sözleşmeye müdahale gerektirebilecek hallerdir.³⁰

1.2.1. Dürüstlük Kuralı

Sözleşmenin uyarlanması kavramı pek çok ülke düzenlemesinde ve tarihsel kökende, hukukun genel prensiplerinden dürüstlük kuralı ile bağdaştırılmıştır.³¹ Sözleşmenin

²⁴ Sözleşmenin uyarlanması ile dürüstlük kuralı arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s. 8 vd.

²⁵ Sözleşmenin uyarlanması ile sözleşme serbestisi ilkesi arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s.11 vd.

²⁶ Erdoğan, Ersin: Medeni Usul Hukuku Açısından Uyarlama Davası, Yetkin Yayınları, 2023, s. 18; Sözleşmenin uyarlanması ile sözleşmeye bağlılık ilkesi arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s. 14 vd.

²⁷ Sözleşmenin uyarlanması ile *clausula rebus sic stantibus* teorisi arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s.16 vd.

²⁸ Sözleşmenin uyarlanması ile aşırı ifa güçlüğü arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s. 18 vd.

²⁹ Sözleşmenin uyarlanması ile işlem temelinin çökmesi teorisi arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s.29 vd.

³⁰ Sözleşmenin uyarlanması ile sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanması arasındaki ilişkinin ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. s. 31 vd.

³¹ Arat, s. 17 vd; Kılıçoğlu, s. 341; Arat, s. 181 vd; Helvacı, s. 301 vd.; Eren, Borçlar Genel, s. 554; YHGK., 07.05.2003 T., 2003/332 E., 2003/340 K.; Oğuzman, Kemal/Barlas, Nami: Medeni Hukuk Giriş

uyarlanmasına ilişkin kanuni düzenlemeler yapılmadan önce bu boşluğu doldurmak amacıyla da dürüstlük ilkesinden faydalanılmıştır.³² Sözleşmenin uyarlanmasını genel bir hükümlerle düzenleyen TBK m.138 hükmünde de dürüstlük kuralına açıkça atıf yapılmıştır. Bu nedenle sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin düzenlemelere temel teşkil eden dürüstlük ilkesinden bahsetmek gerekmektedir.

Dürüstlük ilkesinin başlıca dört fonksiyonu vardır.³³ Bunlar; somutlaştırma fonksiyonu, tamamlama fonksiyonu, sınırlama fonksiyonu ve nihayet dördüncü fonksiyonu ise, düzeltme fonksiyonudur.³⁴ Çalışmamızın konusunu doğrudan ilgilendiren düzeltme fonksiyonuna göre, borç ilişkisi temelinden çökmüş ise yeni duruma uyarlanmalı, gerekli düzeltmeler yapılmalıdır.³⁵

Eski Borçlar Kanunu döneminde sürekli borç ilişkilerinde, sözleşme imzalandıktan sonra ortaya çıkan sebepler ile ifanın zorlaşması nedeniyle bundan olumsuz etkilenecek tarafa, ilişkinin değişen duruma göre uyarlanması veya sona erdirilmesini hakkı veren genel bir düzenleme yoktu. Bunun yerine sadece bazı ilişkiler için getirilmiş özel düzenlemeler yer almaktaydı. Örneğin kira (eBK m. 264,286), hizmet (eBK m. 344), adi şirkette tanınan haklı sebeple fesih hakkı (eBK m. 535/7), eser sözleşmesi (eBK m.365) gibi özel haller ve sözleşmeler sınırlı olarak düzenlenmişti. Fakat diğer hukuki ilişkilerde ne sözleşmede ne de kanunda hukuki ilişkinin yeni duruma göre uyarlanmasını veya sona erdirilmesini öngören hüküm bulunmaması halinde nasıl bir çözüm yoluna gidileceği tartışma konusu idi.³⁶

Kaynaklar Temel Kavramlar, 25. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2019, s. 260; Akyol, D Şener: Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2.Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2006, s. 9 vd; Dürüstlük kuralının temelini teşkil eden Roma Hukukundaki '*bona fides*' kavramı hakkında bkz. Söğütlü, Özlem: Roma Özel Hukuku Ders Kitabı, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022, s. 506 vd.

³² YHGK, 30.10.2002 T., 2002/852E., 2002/864K.; YHGK, 07.05.2003T., 2003/332 E., 2003/340 K.

³³ Schulze, Reiner /Dörner, Heinrich /Ebert, Ina u.a.HK-BGB, 11. Aufl. 2021, BGB § 242 Rn. 2; Topuz, Seçkin: Edimler Arasındaki Denge İlişkinin Bozulması ve Sonraki İfa Güçlüğü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 104.

³⁴Schulze/Dörner/Ebert, BGB § 242 Rn. 2; Eren, Borçlar Hukuku, s. 20; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 104.

³⁵Eren, Borçlar Hukuku, s. 20.

³⁶Oğuzman/Barlas, s. 302-303; Resuloğlu, s. 104; Eski Borçlar Kanunu döneminde Yargıtay, dürüstlük kuralı ve çeşitli teorilerden yararlanarak çoğu sözleşme tipinde sözleşmenin uyarlanmasını kabul ediyordu. Bkz. YHGK., 07.05.2003 T., 2003/332 E., 2003/340 K.; YHGK., 17.12.1997 T., 1997/810 E., 1997/1061 K.

Sözleşmelerin yapıldığı sırada var olan koşullarda değişiklik olmaması şartı ile akdedildiği, eğer koşullar değişirse bu değişikliğin sözleşmeyi etkileyip değiştirmesinin mi (clausula rebus sic stantibus) yoksa sözleşme koşullarının her koşulda uygulanmasının mı (sözleşmeye bağlılık) tercih edileceği düşünülmüştür.³⁷ Sözleşmenin gereklerinin yerine getirilmesinin şartların değişmemesine bağlayan clausula rebus sic stantibus fikri gerçeğe uygun değilse de, her koşulda aynen ifayı öngören sözleşmeye bağlılık ilkesinin de kesin ve sıkı bir şekilde uygulanmasının her zaman hakkaniyetli olmadığı sonucuna varılmıştır.³⁸

Yargıtay uygulamada,³⁹ 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu öncesinde, kanundaki bu boşluğu doldurmak ve adaletsiz sonuçları önlemek için bazı içtihatlar geliştirmiş ve uygulamada sözleşmenin uyarlanabilmesi için bazı şartlar aramıştır. Sözleşmenin uyarlanabilmesi için şu şartlar aranmıştır:

1. Sözleşmenin kurulmasından sonra, sözleşme yapılırken öngörülemeyen ve beklenilmeyen, objektif, olağanüstü bir sebep ortaya çıkmalıdır. (savaş, devalüasyon, deprem vs)
2. Bu sebep yüzünden, sürekli borç ilişkisinde tarafların yüklendikleri edimler arasındaki denge aşırı ölçüde bozulmuş olmalıdır.
3. Aşırı ifa güçlüğü, hâkimin müdahalesini talep eden tarafın kusurundan kaynaklanmamış olmalı ve talep edenin sorumluluğu kapsamında bulunmamalıdır.
4. Bu yeni durumdan dolayı borçlunun borcunu sözleşme şartlarına uygun ifa etmesi dürüstlük kuralı karşısında beklenemez olmalıdır.
5. Sözleşmede ya da kanunda bu duruma ilişkin özel bir düzenleme bulunmamalıdır.
6. Edimler henüz tümüyle ifa edilmemiş olmalıdır.

³⁷ Kılıçoğlu, s. 341.

³⁸ Tunçomağ, Kemal: Alman Hukukunda Borcun İfasında Aşırı Güçlük (Muamelenin Temeli) İle İlgili Objektif Görüşler, İÜHF 1967, s.884-905, s. 884.

³⁹ YHGK, 30.10.2002 T., 2002/852E., 2002/864K., Yargıtay kararında belirtildiği üzere, işlem temelinin çökmesi kuramı Türk öğretisinde ve uygulamada benimsenmiştir.; YHGK, 07.05.2003T., 2003/332 E., 2003/340 K.; YHGK, 15.10.2003 T., 2003/599 E., 2003/599 K.; Oğuzman/Barlas, s. 307; Kaplan, İbrahim: Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007, s. 147 vd.

Yargıtay, eBK m. 365/2 hükmünde düzenlenen eser sözleşmesinin uyarlanmasının temelinde dürüstlük kuralı yattığından dolayı, diğer hukuki ilişkilerde de TMK m.2 hükmünden yararlanarak dürüstlük kuralı kapsamında uyumsuzluğu çözmüştür.⁴⁰ Bu hususta 2011 tarihli bir Yargıtay kararında⁴¹; sözleşmenin yapıldığı esnada tarafların birbirlerine karşı yükledikleri edimlerin arasında var olan dengenin sonradan ortaya çıkan şartlar nedeniyle olağanüstü derecede ve taraflardan biri katlanılamayacak ölçüde bozulmasının söz konusu olabileceği, bu durumda da sözleşmeye bağlılık ile sözleşme adaleti ilkeleri arasında bir çatışma doğacağı belirtilmiştir. Bu durumda da artık sözleşmeye bağlılık ilkesine katı bir şekilde bağlı kalmanın adalet ve hakkaniyete aykırı olacağına ve değişen bu koşullar neticesinde de TMK m.2 hükmü gereğince sözleşmenin yeniden düzenlenmesinin mümkün olacağına değinilmiştir. Aynı kararda sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkabilecek olağanüstü hallerde de örnek sayımlar yapılmıştır. Bu haller içinde; ülkenin savaş halinde olması, ekonomik krizler, para değerinin önemli ölçüde değişmesi, şok devalüasyonlar sayılmıştır.

Yeni Borçlar Kanunu düzenlemesi ile sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin genel nitelikli bir düzenleme yapılmış olup bu konuda önemli bir eksiklik giderilmiştir. ‘Aşırı ifa güçlüğü’ başlığı taşıyan TBK m.138 hükmünde dürüstlük kuralına açıkça atıf yapılması da son derece isabetli olmuştur.⁴²

1.2.2. Sözleşme Serbestisi İlkesi

Türk Hukukunda özel hukuk sistemi, kişilerin irade serbestisi esasına dayanmaktadır.⁴³ Hukuk sistemi, belli sınırlar içinde kişilerin hukuki ilişkilerini kurarken ve hukuki işlemler yaparken iradelerine düzenleme gücü tanımıştır. İrade özgürlüğü ilkesi, sözleşme hukuku alanında sözleşme serbestisi olarak tezahür etmiştir.⁴⁴ Sözleşme

⁴⁰ Y.13.HD., 24.01.2002 T., 2001/11582 E., 2002/583 K.; Y.3.HD., 24.10.1994 T., 1994/6791 E., 1994/79014 K.; YHGK., 07.05.2003 T., 2003/332 E., 2003/340 K.; YHGK., 17.12.1997 T., 1997/810 E., 1997/1061 K.

⁴¹ Yargıtay 3.HD, 25.04.2011T., 2011/5539E., 2011/6984 K.

⁴² Oğuzman/Barlas, s. 308.

⁴³ Furrer/Muller Chen/Çetiner, s.12; Erman, Akit Serbestisi, s. 602 vd; Reisoğlu/İnan, s. 72-73; Eren, Borçlar Hukuku, s. 17.

⁴⁴Oftinger, Karl: Die Vertragsfreiheit, Juristische Fakultät der schweizerischen Universitäten, Die Freiheit des Bürgers im schweizerischen Recht, Festgabe zur Hundertjahrfeier der Bundesverfassung, Zürich, 1948, s. 52; Reisoğlu/İnan, s. 72-73; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 12; Kahraman, s. 166 vd; Eren,

serbestisi; sözleşme yapıp yapmama serbestisi, sözleşmenin karşı tarafını seçme serbestisi, şekil serbestisi, sözleşmenin muhtevasını belirleme serbestisi, tip serbestisi, mevcut sözleşmeyi değiştirme veya ortadan kaldırma serbestisi olarak gruplandırılabilir.⁴⁵

Bireyler, Anayasa m. 10 hükmüne göre hukuken eşit olduklarından, borç ilişkilerini diledikleri gibi düzenlerler. Kendi menfaatlerine olacak sözleşmeyi akdedebilir ya da aleyhlerine olacak sözleşmelerden kaçınabilirler.⁴⁶ Bireyler, hukuki ilişkilerinde kendi menfaatlerini en iyi gözetecek kişilerdir.⁴⁷ Bu menfaatlerin toplamından oluşacak genel toplum menfaati de bu durumda en iyi şekilde tesis edilmiş olacaktır. Aksi halde, dışarıdan gelecek herhangi bir müdahale, sözleşmenin tarafları arasındaki eşitlik ve özgürlüğü zedeler.⁴⁸

Kural olarak kişilerin sözleşme yapma serbestisi olsa da, özellikle piyasa ekonomisinin hâkim olduğu hukuk sistemlerinde, ekonomik gücün kötüye kullanılmasının önüne geçebilmek amacıyla ve bazı istisnai durumlarda sözleşme yapma mecburiyeti öngörülmüştür. Bu mecburiyetler özel hukuk ya da kamu hukuku kökenli kanunlardan doğabilir.⁴⁹ Örneğin zorunlu geçit ve zorunlu kaynak haklarında belirli şartlar mevcutsa taşınmaz malikinin komşusuyla irtifak sözleşmesi yapması, özel hukuk kaynaklı bir sözleşme yapma mecburiyetidir. Devlet veya kamu kuruluşlarının tekelinde bulunan bazı kamu hizmetlerinin (örneğin su, doğalgaz, ulaştırma hizmetleri) dağıtımını yapan kuruluşlar ile bunları talep eden kişiler arasında sözleşme yapma mecburiyeti ise kamu hukuku kaynaklı bir sözleşme yapma mecburiyetidir.⁵⁰ Ayrıca hukuki bir işlemle de sözleşme yapma mecburiyeti tesis edilebilir.⁵¹ İleride bir sözleşme yapmak üzere

Borçlar Hukuku, s. 17; Topuz, Sözleşmenin İçeriğine Müdahale, s. 284; Kılıçoğlu, s. 111 vd; Ateş, Derya: Sözleşme Özgürlüğü Yönünden Dürüstlük Kuralları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:72, 2007, s. 76-77.

⁴⁵ Kaplan, s. 19-20; Reisoğlu/İnan, s. 72-73; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 14 vd; Kahraman, s. 169; Eren, Borçlar Hukuku, s. 17; Ateş, s. 79 vd.

⁴⁶ Fridman, G. H. L.: Freedom of Contract, Ottawa Law Review, C: 2, S:1, s. 1-22, 1967, s. 2 vd; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 13; Kılıçoğlu, s. 111 vd.

⁴⁷ Furrer/Muller Chen/Çetiner, s. 13; Kahraman, s. 168 vd.

⁴⁸ Eren, Borçlar Hukuku, s. 347-348; Oğuzman/Öz, C.1, s.24 vd.

⁴⁹ Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 15; Oğuzman/Öz, C.1, s. 193 vd; Ayrancı, Hasan: Sözleşme Kurma Zorunluluğu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:3, s.229-252, 2003, s. 235 vd.

⁵⁰ Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 15; Kılıçoğlu, s. 111 vd.

⁵¹ Oğuzman/Öz, C.1., 197 vd; Ayrancı, s. 234.

tarafkların anlaşması, yani bir ön sözleşme yapması hukuken geçerlidir. (TBK m.29/1) Sözleşme özgürlüğünün diğere bir görünüm şekli de sözleşmenin karşı tarafını seçme özgürlüğüdür. Hiç kimse kural olarak istemediğı kişi ile sözleşme yapma mecburiyetinde bırakılamaz. Bu özgürlük de sınırsız bir özgürlük değildir. Bazı istisnai hallerde belli bir kişi ile sözleşme yapma mecburiyeti öngörülmüştür. Örneğın yasal önalım hakkının kullanılması durumunda, önalım hakkını kullanan kişi ile sözleşme yapma mecburiyeti söz konusu olmaktadır.⁵²

Türk Borçlar Kanunu m.26 hükmü ile taraflara sözleşmenin içeriğini de özgürce belirleme yetkisi verilmiştir. Bu yetki, kanunda çizilmiş sınırlar içerisinde kullanılabilir. Sözleşmenin içeriğinin ve tipinin belirlenmesi konusunda taraflar özgür olsalar da; sözleşmenin içeriğinin hukuka, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı olmaması ve sözleşme içeriğindeki edimlerden birinin başlangıçtan itibaren objektif ve sürekli imkânsız olmaması şartı ile geçerliliğı kabul edilmiştir.⁵³ Yine kanun (TBK m.12/2) veya taraflar (TBK m.17) sözleşmenin geçerliliğini özel bir şekilde tabi tutmamışlarsa, sözleşme hiçbir geçerlilik şekline tabi olmaz. (TBK m.12/1)⁵⁴

Taraflar yapmış oldukları sözleşmeyi ortadan kaldırma ve değıştirme özgürlüğüne de sahiptirler. Bu serbesti kapsamında, daha önce akdetmiş oldukları sözleşmeyi düzeltme bazı eklemeler yapma hakkına sahiptirler.⁵⁵ Bu yetki kapsamında tarafların iradi olarak sözleşmeyi uyarlamaları mümkün kılınmıştır. Gerçekten de taraflar, sözleşmenin akdedildiğı ana göre şartların değışmesi halinde aralarında anlaşarak sözleşmeyi değışen hal ve şartlara göre uyarlayabileceklerdir. Ancak sözleşme serbestisi ilkesinin diğere görünüm şekillerinde de bahsedildiğı üzere sözleşme ile ilgili tarafların sınırsız bir tasarruf yetkisi yoktur. Sözleşmenin uyarlanmasında da, sözleşmenin bir tarafı sözleşmenin yapılma anına göre şartların olağüstü şekilde değıştiğini ve sözleşmenin

⁵² Eren, Borçlar Hukuku, s. 349-363; Ayrancı, s. 234-235.

⁵³ Karahasan, Mustafa Reşit: Sorumluluk Hukuku- Sözleşmeler, Beta Yayınevi, 2003, s. 255-281; Eren, Borçlar Hukuku, s. 365- 385; Kılıçoğlu, s. 130-131; YİBK, 14.01.1948 T., 30 E., 2K; Ercoşkun Şenol, H. Kübra: Freedom to Determine the Content of the Agreement and General Limitations to This:Turkish Code of Obligations Article 27, Journal of Istanbul University Law Faculty, C:74, S:2, s.709-738, 2016, s. 718 vd.

⁵⁴ Eren, Borçlar Hukuku, s. 264; Kılıçoğlu, s. 117; Ercoşkun Şenol, s. 721.

⁵⁵ Kaşak, Fahri Erdem: Sözleşme Özgürlüğünün Sınırı Olarak Kanunun Emredici Hükümlerine Aykırılık, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 71; Eren, Borçlar Hukuku, s. 364; Kahraman, s. 169; Kılıçoğlu, s. 118; Ercoşkun Şenol, s. 721 vd.

değişen şartlara uyarlanması gerektiğini iddia ederken, diğer taraf ise sözleşmenin uyarlanmasını istemeyebilir. Böyle bir durumda uyarlama hakkının doğması için gerekli şartların sağlanıp sağlanmadığı ve uyarlamanın ne şekilde yapılacağı hakkında taraflar arasında uyuşmazlık çıktığında hâkim, TBK m.138 hükmünün şartlarının gerçekleştiğine kanaat getirirse, iki taraf uyarlamanın sonuçları üzerinde uzlaşmış olmasa da sözleşmeye müdahale edebilir ve sözleşmeyi uyarlayabilir. Sözleşmenin uyarlanması, sözleşmeye müdahale niteliği taşıdığından, sözleşme özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesi hususu önem arz etmektedir.⁵⁶

1.2.3. Sözleşmeye Bağlılık İlkesi

Sözleşmeye bağlılık ilkesi, sözleşme taraflarının özgür iradeleri ile kurdukları sözleşmeye bağlı kalmalarını ve sözleşmede kararlaştırılan edimleri yerine getirmeleri gerekliliğini ifade eden bir ilkedir. Sözleşmeye bağlılık ilkesi, irade özerkliğinin sözleşme hukukundaki izdüşümü olarak kabul edilir.⁵⁷ Sözleşmeler, tarafların özgür iradeleri ile kurulur ve sözleşmede kararlaştırılanlara sadakat gösterilmesi şarttır.⁵⁸ İrade özerkliği ilkesinin sözleşme hukukunda iki önemli sonucu vardır. Bunlar; kimsenin iradesi dışında borç altına sokulamayacağı ve özgür irade ile akdedilmiş her sözleşmenin adil olduğudur.⁵⁹

Kökenleri Roma Hukukuna dayanan sözleşmeye bağlılık ilkesine göre, taraflar sözleşme yapmakta özgür ancak sözleşmeden doğan karşılıklı borçlarını ifa etmekte zorunlu idi. Sözleşmenin yapıldığı ana göre koşullar önemli ölçüde değişse de ya da borçlunun borcunu ifa edememesinde zorlayıcı bir sebebi olsa da, sözleşmeye bağlılık ilkesine riayet etmemenin hukuk güvenliğini sarsacağı düşünülmekteydi.⁶⁰ Klasik dönem anlayışında da soyut eşitlik düşüncesinin dolaylı, hâkim, önüne gelen uyuşmazlıkta sözleşmenin sadece özgür irade ile kurulup kurulmadığına bakardı.

⁵⁶ Furrer/Muller Chen/Çetiner, s. 20; Kahraman, s. 172-173.

⁵⁷ Kahraman, s. 170; Eren, Borçlar Hukuku, 17 vd; Topuz, Sözleşmenin İçeriğine Müdahale, s. 285 vd.

⁵⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 9-11; Kahraman, s. 170; Akyol, s. 83; Kaya, Ümmühan: Sözleşmenin Uyarlanmasında Sonradan Değişen Şartlar ve Öngörülemezlik İlkesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S.3, 2016, s.1569-1593.

⁵⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 11; Kahraman, s. 168; Söğütü, s. 473 vd.

⁶⁰ Kaplan, s. 112.

Edimler arasında bir dengesizlik olsa bile, bu dengesizlik özgür bir iradenin sonucunda ortaya çıkmış ise dikkate alınmazdı.⁶¹

Roma hukukundan temel alan bu ilkeye göre, sözleşmeye dayalı edim taahhüdü, hâl ve şartlar ne olursa olsun, taahhütte bulunan tarafından yerine getirilmelidir. Buna bağlı olarak şartlar ne olursa olsun sadece sözleşmede kararlaştırılan edim ifa edilebilir, daha azı ya da daha fazlası değil. Bu nedenle yaptıkları sözleşmenin gelecekteki riskleri taraflarca hesaba katılmalıdır; aksi halde bilgisizlik ve tedbirsizliklerinin sonuçlarına katlanırlar.⁶²

Günümüzde değişen ve gelişen eşitlik ve adalet anlayışlarına göre ise, sözleşme özgürlüğü ilkesinin uygulama kapsamı değerlendirilirken, sözleşme taraflarının eşit pazarlık gücüne sahip kişilerden teşekkül etmeyebileceği de dikkate alınmaya başlamış ve sözleşmelere bakış açısı değişmiştir.⁶³ Ayrıca Birinci Dünya Savaşı ve devamında yaşanan büyük ekonomik sıkıntılar, sözleşmeye bağlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmaya yönelik anlayışı değiştirmeye başlamıştır.⁶⁴ Sözleşmeye bağlılık ilkesinin bir istisnası olarak, tarafların kendi kuralları ile tesis ettikleri ilişkide, bazı şartlar sağlandığında, değişen durum ve koşullara göre sözleşmenin uyarlanması kavramı ortaya çıkmıştır.

Yargıtay'ın 07.09.2021 tarihli kararında;⁶⁵ Türk Hukukunda sözleşmeye bağlılık ve sözleşme serbestliği ilkelerinin kabul edildiği, bu ilkelere göre sözleşmenin kurulmasından sonra aynen uygulanmasının gerektiği yani sözleşme koşulları daha sonradan sözleşme tarafları için ağırlaşmış ya da edimler arası denge bozulmuş olsa da tarafların üstlendiği edimi yerine getirmesi gerekliliğinden bahsedilerek ana kural açıklanmıştır. Yine anılan kararda, Türk Hukukunda bu ilkenin bazı ilkelerle sınırlandırıldığını, TMK m.2 ve m.4 hükümlerinin ve clausula rebus sic stantibus ile işlem

⁶¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 12.

⁶² Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 1.

⁶³ YHGK 15.10.2003, 2003/13-599 E., 2003/599 K.

⁶⁴ Feyzioğlu, Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi (Beklenmeyen Haller Meselesi), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947, s. 7 vd; Kılıçoğlu, s. 341; Erdoğan, s. 15; Kaya, s. 1572.

⁶⁵ Yargıtay, 3.HD., 7.9.2021T., 2021/5067 E., 2021/7930K.

temelinin çökmesi ilkelerinin de göz önüne alınarak sözleşmenin uyarlanması davalarının görülebileceğini benimsendiği belirtilmiştir.

Bu müdahale ile amaç bozulan risk dengesini tekrar sağlamaktır.⁶⁶ Yargıtay da, uyarlamanın sözleşmeye bağlılık ilkesinin bir istisnası olduğunun altını çizmektedir.⁶⁷

Sözleşme adaletini sağlamak asıl amacı doğrultusunda sözleşmelerin uyarlanması, sözleşmeye bağlılık ilkesinin istisnası olduğuna ilişkin yerleşik kanının geçerliliğini kaybettiğine dair görüşler de mevcuttur. Aksine sözleşmeye bağlılık ilkesinin amacı, söze sadakatin sağlanması ve sözleşme adaletinin tesis edilmesidir. Sözleşmenin uyarlanması da aynı şekilde sözleşmede bozulan dengeyi tekrar tesis edilmesi ile sözleşmenin adaletine hizmet eder.⁶⁸

1.2.4. Clausula Rebus Sic Stantibus İlkesi

Clausula rebus sic stantibus ilkesi, günümüzde sözleşmelerin uyarlanması hakkında geliştirilen teorilerin tarihsel temelini oluşturmaktadır.⁶⁹ Roma hukukunda clausula rebus sic stantibus teorisinin gelişiminin postglossatörler ve kilise hukuku döneminde olduğu düşünülmektedir. Cicero, Seneca, Aquino'lu Thomas *pacta sunt servanda* ilkesini savunmakla birlikte uyarlamanın temelini oluşturan *clausula* görüşünün temelini ortaya atan ilk filozoflardır.⁷⁰ Clausula görüşünde; verilmiş bir sözün yerine getirilmesi, vaatte bulunan kişi için anlamsız hale geldiyse ya da vaadi yerine getirecek kişinin katlanacağı külfet, vaatte bulunulan kişinin sağlayacağı yarara oranla çok daha fazla duruma geldiyse vaat yerine getirilmeyebilir. Benzer şekilde, verilen sözün tutulabilmesi için her şeyin söz verilen durumdaki gibi olması gerekir.⁷¹ Sözünü tutmayan kişinin sözünü tutmaması, şartların değişmesine bağlı ise sözüne sadakatsiz

⁶⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 1; Kaya, s. 1571.

⁶⁷ Yargıtay, 3.HD, 7.9.2021T., 2021/5067E., 2021/7930K.

⁶⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 16-18; Kahraman, s. 173; Sözleşmede boşluk olan alan açısından sözleşmeye bağlılıktan bahsedilemeyeceği ve bu nedenle sözleşmenin uyarlanmasının sözleşmeye bağlılık ilkesinin istisnası olmadığı hakkında bkz. Topuz, Sözleşmenin İçeriğine Müdahale, s. 290 vd.

⁶⁹ Gürsoy, Kemal Tahir: Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus- Emprevizyon Nazariyesi, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1950, s. 11vd; Söğütlü, s. 474 vd.

⁷⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 36.

⁷¹ Finkenauer, Thomas: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, 9. Aufl. 2022, BGB § 313 Rn. 20; Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 554; Kaya, s. 1572; Söğütlü, s. 474.

sayılamaz.⁷² Roma Hukukunda genel kabul gören *clausula* tanımına göre; uzun süre devam eden ve gelecekte olacak olaylara bağlı şeyler ile ilgili sözleşme yapılması durumunda, sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olan koşulların değişmemesi şartına bağlı olarak sözleşmenin akdedildiği kabul edilmelidir.⁷³

15. yüzyılın sonlarında ilke geniş kapsamda kabul görmüştür.⁷⁴ Roma Hukukunda kabul gördüğü alanlar daha çok, idare hukuku, milletlerarası hukuk ve çok sınırlı olarak aile hukuku alanındadır. Roma Borçlar Hukuku anlamında ise daha çok felsefi bir düzlemde kalmış ve pek karşılık bulamamıştır.⁷⁵

19.yüzyıla gelindiğinde ise, *clausula rebus sic stantibus* ilkesinin, sözleşme hukukunun durağanlığını tehdit ettiği görüşü ağırlık kazanmış ve bu teorinin yeterince belirgin olmaması ve sınırlarının net çizilmemiş olması nedeniyle kötü niyetli borçlulara borçlarını ifa etmemeleri için bahane oluşturacağı ileri sürülmüştür.⁷⁶ Günümüzde uyarlama, öğretide kimi zaman *clausula rebus sic stantibus* ilkesi ile ifade edilse de, bu ilke teknik anlamıyla bir sözleşmenin akdedildiği andaki hal ve şartların değişmemesi şartıyla (örtülü bozucu şart) yapıldığını ve hal ve şartların değişmesiyle bozucu şartın gerçekleşerek sözleşmenin geçersiz hale geleceğini ifade ettiğinden sonucu itibariyle bir uyarlamaya yol açmaz. Aksine mevcut sözleşmeyi geçersiz kılar. Bundan dolayı bu ilkenin, uyarlama kavramı yerine kullanılması doğru değildir.⁷⁷ Bahsedilen teori günümüz hukuklarında artık ilk şekliyle savunulmamaktadır ancak günümüzde sözleşmenin uyarlanması kavramının temelini oluşturması bakımından incelenmektedir.⁷⁸

⁷² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 36-37.

⁷³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 38.

⁷⁴ Gürsoy, s. 11 vd.; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 37.

⁷⁵ Tile, s. 41 vd.

⁷⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 39.

⁷⁷ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 6.

⁷⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 40.

1.2.5. Aşırı İfa Güçlüğü Kavramı

Türk hukukunda sözleşmenin uyarlanmasının yasal dayanağını, “*aşırı ifa güçlüğü*” başlığını taşıyan TBK m. 138 hükmü oluşturur.⁷⁹ 1 Temmuz 2012’de yürürlüğe giren 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu ile aşırı ifa güçlüğü genel bir hükümlerle düzenlenmiştir.

Aşırı ifa güçlüğü, sözleşmenin yapılması esnasında taraflarca öngörülmeven olağanüstü bir gelişme sonucunda sözleşmenin ifasının dürüstlük kuralı gereği artık taraflardan biri için ifanın kendisinden beklenilemez derecede güçleşmesi halini ifade eder.⁸⁰ Bu durumda yasal düzenlemeye göre; aşırı ifa güçlüğü, sözleşmenin uyarlanması veya sözleşmeden dönme ya da fesih hakkının kullanılabilmesi sonucu doğurur.

Aşırı ifa güçlüğü, işlem temelinin çökmesi hallerinden biridir. Sözleşmenin işlem temelini, sözleşme kurulurken tarafların varlığını kabul ettiği ve daha sonra değişmeyeceğine inandıkları olgular oluşturur. Aşırı ifa güçlüğü de işlem temelinin çökmesinin bir türü olarak, sözleşmede kararlaştırılan edimin ifasının imkânsızlaşmamasına rağmen aşırı ölçüde güçleşmesini ifade eder.⁸¹

1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu öncesinde sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin genel nitelikte bir düzenleme bulunmamaktaydı. Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler ve bu krizlerin yabancı para borçlarının ifası ile ilgili doğurduğu olumsuz etkiler, hükmün yasalaşmasının en önemli etkenidir. Öyle ki, maddenin 2. fıkrasında bu hükmün yabancı para borçlarında da uygulanacağı özellikle belirtilmiştir.⁸²

Türk Borçlar Kanunu m. 138 madde metnine göre, sözleşmenin yapıldığı esnada sözleşmenin taraflarınca öngörüleemeyen ve öngörülmesi de taraflardan beklenemeyen olağanüstü bir durum borçludan kaynaklanmayan sebeplerle ortaya çıkarsa ve bu durum

⁷⁹ Oğuzman/Öz, C.1, s. 207; Kılıçoğlu, s. 345 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 556 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 135.

⁸⁰ Eren, Borçlar Hukuku, s. 553 vd; Kılıçoğlu, s. 346 vd.

⁸¹ İşlem temeli hakkında bkz.: s. 30 vd.

⁸² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 138; Resuloğlu, s. 25 vd; Pakdil, s. 1; Oğuzman/Öz, C.1, s. 206.

sözleşmenin yapıldığı sırada var olan olguları borçlu aleyhine değiştirerek borçludan ifanın beklenmesini dürüstlük kuralına aykırı olacak hale getirirse borçlunun hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmazsa sözleşmeden dönme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir. Sürekli edimli sözleşmelerde ise borçlunun dönme hakkı yerine fesih hakkını kullanacağı belirtilmiştir.⁸³ Madde metninde borçlunun uyarlama talep edebilmesi için ayrıca borcunu henüz ifa etmemiş ya da ifanın aşırı güçleşmesi nedeniyle doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olması gerektiği şart koşulmuştur.⁸⁴

Borçlar Kanunu Tasarısının ilk halinde,⁸⁵ “olağanüstü bir durum” ibaresi yer almayıp, sözleşmenin uyarlanması için durum değişikliklerinin olağanüstü olması şartı aranmamaktaydı. Ayrıca tasarı halindeki maddede “isteme” ibaresi, kanunlaşırken “hâkimden isteme” şeklinde değiştirilmiştir. Tasarı halindeki ibareyle, taraflar öncelikle sözleşmenin yeni şartlara uyarlanmasını karşı taraftan talep edecekler ve anlaşamazlarsa hâkimin müdahalesine başvurulacaktı. Yani maddenin tasarı halinden kanunlaşmasına kadar olan süreçte, doktrindeki görüşlere göre son derece olumlu olan tasarıdaki ifadeler değiştirilmiş ve madde son şekliyle kanunlaştırılmıştır.⁸⁶⁸⁷

Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünün doktrinde önemli eleştirileri yapılmaktadır. Bunlardan ilki, pek çok ülkenin yasal düzenlemesinde yer alan “riskin üstlenilmemiş olması” şartına yer verilmemiş olmasıdır. Yani yasal veya sözleşmesel risk dağılımının dikkate alınması gerekliliğinin madde kapsamında anılmaması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Bu eleştiriyi getirenlere göre, beklenmedik bir gelişme, örneğin borsadaki ani yükseliş veya düşüş borçludan kaynaklanmayan bir sebeptir, böyle bir gelişme sözleşmesel risk dağılımında katlanılması gereken bir risk olabilir. Böyle bir durumda da işlem temelinin çökmüş olduğu söylenemez.⁸⁸ Bir diğer eleştiri ise, maddenin kanunda “imkânsızlık” başlığı altında yer almasına getirilmiştir.

⁸³ Helvacı, s. 301 vd.

⁸⁴ Oğuzman/Öz, C.1, s. 599.

⁸⁵ Tasarı için bkz. Türk Borçlar Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/499), Yasama Yılı:3, Dönem:23, S: 321.

⁸⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 135-137.

⁸⁷ <https://turkhukukkurumu.org.tr/turk-borclar-tasarisi-kanunu/>. E.T.: 21.04.2024.

⁸⁸ Tile, s. 156; Resuloğlu, s. 72.

Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanmasını imkânsızlık kavramı ile açıklamaya çalışan görüşü çağırıştırması sebebiyle kanun sistematigi eleştirilmektedir. Başka bir eleştiriye göre de, maddedeki diğer bir sorun, maddede uyarlama imkânının sadece borçluya tanınmış olmasıdır.⁸⁹

İşlem temelinin çökmesi halleri içinde sadece aşırı ifa güçlüğü kanun maddesinde yer alması da eleştirilmiştir. Kanun lafzına göre yorum yaparak işlem temelinin çökmesi hallerinden sadece aşırı ifa güçlüğü halinde sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olduğu gibi bir yaklaşım gösterilmesi hatalı görülmüştür.⁹⁰ Katıldığımız görüşe göre, sözleşmenin uyarlanması sadece aşırı ifa güçlüğü hali ile sınırlı olarak değil tüm işlem temelinin çökmesi hallerini kapsayacak şekilde uygulanmalıdır.⁹¹

1.2.5.1. Aşırı İfa Güçlüğü Kavramının Benzer Kavramlardan Ayırt Edilmesi

Aşırı ifa güçlüğü kavramı, benzer özellikler taşıyan ya da benzer tanımlamalar içeren bazı kavramlar ile karıştırılmaya müsaittir. Aşırı ifa güçlüğü kavramı ile borçlunun sorumluluktan kurtulduğu sonraki imkânsızlık, temel hatası, aşırı yararlanma (gabin), sebepsiz zenginleşme, ayıptan sorumluluk kavramları ve düzenlemeleri ile aşırı ifa güçlüğü ayırt edilmesi gereklidir.

1.2.5.1.1. Borçlunun Sorumluluktan Kurtulduğu Sonraki İmkânsızlık

Sözleşme ile borçlanılan edimin imkânsızlığı, sözleşmeden önce var olabilir veya sonradan ortaya çıkabilir.⁹² Sözleşmeden önce var olan objektif ve sürekli imkânsızlık halinde sözleşme kesin hükümsüzdür. (TBK m.27) Sonradan ortaya çıkan imkânsızlık halinde ise, edimin ifasının imkânsızlaşmasında borçlunun kusuru olup olmamasına

⁸⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 136.

⁹⁰ Oğuzman/Öz, C.1, s. 208-209.

⁹¹ Detaylı açıklama için bkz. s. 53 vd.

⁹² Kahraman, s. 110; Topuz, Seçkin/Canbolat, Ferhat: Türk-İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda İmkânsızlığın Düzenlenişi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:57, S3, s. 673-718, 2008, s. 675 vd; Başara, Gamze Turan: Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık Sebebiyle Borcun Sona Ermesi, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:1, s.1-22, 2010, s. 2 vd; Özçelik, Ş. Barış: Sözleşmeden Doğan Borçların İfasında Hukuki İmkânsızlık ve Sonuçları, C:63, S.3, s. 569-622, 2014, s. 571; Akıncı, s. 69 vd.

göre farklı hukuki sonuçlar doğmaktadır.⁹³ Aşırı ifa güçlüğü ile karıştırılabilecek olan imkânsızlık, sözleşmenin sonradan ve borçlunun kusurundan kaynaklanmayan bir sebepten dolayı imkânsızlaşmasıdır. Türk Borçlar Kanunu m.136 hükmünde, borcun ifasının borçlunun sorumlu olmadığı sebeplerden dolayı imkânsızlaşması durumunda borcun sona ereceği hüküm altına alınmıştır.

Sonradan ortaya çıkan, iki tarafa da isnat edilemeyen gelişmelerin imkânsızlık mı yoksa işlem temelinin çökmesi mi sayılacağını belirlemek bazen karmaşık olabilir. Bir durum subjektif imkânsızlık kabul edildiğinde TBK m. 136 hükmü; işlem temelinin çökmesi olarak kabul edildiğinde ise TBK m.138 hükmü uygulama alanı bulacaktır. İki durumda da önceden öngörülemeyen, iki tarafa da isnat edilemeyen bir değişiklik söz konusudur.⁹⁴

İsviçre hukukunda yargı kararlarına da bir süre etki eden bir görüş⁹⁵, imkânsızlık hükümlerinin kıyasen işlem temelinin çökmesi halinde de uygulanmasına yönelik olsa da bu görüş günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir.⁹⁶ Türk Hukukunda, borcun ifasının aşırı güçleşmesinin ekonomik imkânsızlık sayılmasına yönelik eleştiri olarak, imkânsızlık hükümlerinin uygulanması durumunda borç sona ereceğinden borçlu borcundan kurtulur ve uyarlama yoluyla sözleşmenin ayakta tutulması imkânı ortadan kalkmış olur.⁹⁷ Ayrıca doktrinde aşırı ifa güçlüğü halleri ile ifa imkânsızlığı hallerinin şu farkına da önemle değinilmiştir: İfa aşırı ölçüde güçleşmiş olsa da aşırı ifa güçlüğü durumunda, ifa hala mümkündür. İlaveten ekonomik imkânsızlık kavramının muğlaklığı da başka bir sorun teşkil eder.⁹⁸ İfa imkânsızlığında borçlunun borçtan kurtulmasının sebebi, alacaklının tatmin imkânının kalmamasıdır. Aşırı ifa güçlüğünde ise sebep, bu imkânın kalmaması değil, borçlunun borcu bu hali ile ifasının kendisinden beklenememesidir. Bu da iki kavramın hukuki temellerinin farklı olduğunu

⁹³ Arat, s. 74 vd; Kılıçoğlu, s. 852 vd; Topuz/Canbolat, Türk-İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda İmkânsızlık, s. 680 vd; Başara, s. 2.

⁹⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 194-198.

⁹⁵ Oser, H./ Schönerberger, W.: ZürcherKomm-Oser/ Schönerberger, Art. 119 OR, N.6; Bkz. BGE 43 II 170 (176); 44 II 519, (526).

⁹⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 196; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 83 vd; Dural, Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık (BK 117), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s. 25.

⁹⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 196.

⁹⁸ Dural, İmkânsızlık, s. 25.

göstermektedir.⁹⁹ Bu nedenle, ifanın çok masraflı hale gelmesi ya da ekonomik olarak zorlaşması ifa imkânsızlığı olarak değerlendirilmemelidir.¹⁰⁰

Mücbir sebep, borçlunun faaliyet alanı ve sorumluluğu dışında gerçekleşen, mutlak ve kaçınılmaz bir şekilde borcun ihlaline yol açan, öngörülmesi ve karşı konulması mümkün olmayan olağanüstü olaylardır.¹⁰¹ Gerçekleşen bir mücbir sebep ya da beklenilmeyen hal; somut sözleşme ilişkisinde ifa edilebilirliği etkilemeksizin uyarlamayı gerektirecek şekilde aşırı ifa güçlüğüne yol açabilir veya ifanın gerçekleşmesi olasılığını borçlu dâhil herkes için tamamen ortadan kaldıracak şekilde imkânsızlaştırabilir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken husus, ifanın hala mümkün olduğu hallerde aşırı ifa güçlüğü ve dolayısıyla uyarlama söz konusu olacağıdır. İfa imkânsızlığından söz edebilmek için ise ifanın objektif olarak herkes için mümkün olmaması gereklidir.¹⁰²

İfanın borçlunun sorumluluğunu gerektirmeksizin sonradan imkânsızlaşmasının tek sonucu, sözleşmenin sona ermesidir.¹⁰³ Aşırı ifa güçlüğünde ise asıl ve ilk amaç, sözleşmenin uyarlanarak ayakta tutulmasıdır. Sonuçları bakımından da ifa imkânsızlığı düzenlemesi ile aşırı ifa güçlüğü düzenlemesi birbirinden ayrılır.¹⁰⁴ Bu iki kavramın çoğu şartlarının benzemesi nedeniyle bazı somut olaylarda ayırt edilmekte zorluk yaşanabilir. Klasik bir örnek olarak, bir yüzüğün denizin dibine düşmesi halinde imkânsızlığın mı, aşırı ifa güçlüğüne mü söz konusu olacağı tartışılabilir. Bu durumda

⁹⁹Dural, İmkânsızlık, s. 25.

¹⁰⁰ Gülekli, Yeşim: Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi, MHAD 1990, s.43-69, s. 55.

¹⁰¹ Oğuzman/Öz, C.1, s. 418; Eren, Borçlar Hukuku, s. 640; Kahraman, s. 30 vd; Başara, s. 12 vd; Kizir, Mahmut: Yargıtay Kararları Işığında Basiretli İş Adamı Gibi Hareket Etme Yükümlülüğünün Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanmasına Etkisi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:2, s.245-282, 2011, s. 274-275; Akıncı, s. 65 vd; Zorluoğlu Yılmaz, Ayça: Nükleer Santral Kazalarından Doğan Sorumluluk ve Tazminat -Fukushima Daiici Nükleer Santral Kazası Işığında-, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:11, S:2, 2021, s. 1058-1059.

¹⁰² Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 419-420; Kılıçoğlu, s. 347; Akıncı, s. 65 vd.

¹⁰³ Kahraman, s. 111; Kılıçoğlu, s. 852 vd; Altındal, Makbule: Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki Kısmi İfa İmkânsızlığı, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:10, S:2, s.627-638, Aralık 2022, s. 631 vd; Başara, s. 16 vd.

¹⁰⁴ Alpagut, Gülsevil: Toplu İş Sözleşmesinde İşlem Temelinin Çökmesi, Kansu Matbaacılık, İstanbul, 2002, s. 15.

katıldığımız görüşe göre, daha esnek bir çözüm sunan aşırı ifa güçlüğünün söz konusu olduğuna karar vermek amaca uygun olur.¹⁰⁵

1.2.5.1.2. Temel Hatası

Hata, bir olgu hakkında bilgisizlik ya da olgular hakkında yanlış düşünceler nedeniyle tasavvurun gerçeğe uygun olmamasıdır.¹⁰⁶ Bir başka açıdan ise, gerçeğin hiç tasavvur edilmemesi ya da yanlış tasavvur edilmesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁷

Temel hatası esasında bir saik hatasıdır. Saik, sözleşmenin kurulmasındaki iradenin oluşmasında etkili olan ancak oluşan iradenin dışındaki beklenti ve tasavvurlardır. Türk Borçlar Kanunu m.32/1 de düzenlendiği üzere esas olarak saik hatası sözleşmeyi iptal hakkı tanımaz.¹⁰⁸ Bunun istisnası saik hatasının temel hatası düzeyine ulaşmasıdır.¹⁰⁹ Türk Borçlar Kanunu m. 32 hükmüne göre, sözleşmeyi yaparken saikte yanılan kişinin, yanıldığı saiki sözleşmenin temeli sayması bunun da iş ilişkilerinde geçerli dürüstlük kurallarına uygun olması hâlinde yanılma esaslı sayılır. Bu esaslı yanılmanın karşı tarafa da bilinebilir olması durumunda, sözleşme iptal edilebilir.¹¹⁰ Anılan maddede, “*sözleşme temeli*” kavramının yer alması nedeniyle, bu hükmün işlem temelinin çökmesi teorisindeki işlem temeli kavramına esas teşkil edip etmeyeceği tartışılmaktadır.¹¹¹

Türk Borçlar Kanunu m. 32 hükmünde düzenlenen temel hatası hükmü, doktrinde bir görüşe göre, işlem temelinin baştan eksikliği olarak görülür.¹¹² Alman hukukunda da,

¹⁰⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 201.

¹⁰⁶ Kanışlı, Erhan: İsviçre-Türk Borçlar Hukukuna Göre Sözleşmenin Kurulmasında Yanılma, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 60; Reisoğlu/İnan, s. 58; Eren, Borçlar Hukuku, s. 446 vd.

¹⁰⁷ Kocayusufoğlu, Necip: Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, Garanti Matbaası, İstanbul, 1968, s. 31.

¹⁰⁸ Reisoğlu/İnan, s. 59; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 219; Oğuzman/Öz, C.1, s. 97 vd.

¹⁰⁹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 408; Reisoğlu/İnan, s. 58 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 446 vd; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 220; Kılıçoğlu, s. 253 vd; Oğuzman/Öz, C.1, s. 105 vd; Ayan Durhan, Elif: Kendi Kusuruyla Yanılanın Culpa In Contrahendo Sorumluluğu, Terazi Hukuk Dergisi, C:17, S:188, 2022, s.50.

¹¹⁰ Reisoğlu/İnan, s. 59 vd; Ayan Durhan, s. 50 vd.

¹¹¹ Kocayusufoğlu, Necip: İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart mıdır?, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, Beta, İstanbul, 2000, s. 507-508; Erdoğan, s. 18-19.

¹¹² Kanışlı, s. 485 vd; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 348.

2002 reformuyla getirilen BGB Art. 313 hükmü temel hatası ile işlem temelinin çökmesini aynı maddede düzenlenerek aynı şart ve yaptırımlara bağlamıştır.¹¹³ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde düzenlenen ve uyarlamanın hukuksal dayanağını teşkil eden aşırı ifa güçlüğü ise Türk hukukunda temel hatasından farklı bir kavram olarak düzenlenmiştir. Temel hatasının sonucu, sözleşmenin tek taraflı irade beyanıyla iptal edilerek baştan itibaren hükümsüz hale getirmek iken; işlem temelinin çöktüğü kabul edilirse sözleşme değişen koşullara uyarlanarak varlığını devam ettirebilir.¹¹⁴

Türk Borçlar Kanunu m.138 düzenlemesi ile temel hatası düzenlemesi arasında uygulama alanına ilişkin ikinci tartışma konusu ise, geleceğe ilişkin maddi vakıalar konusundaki yanlış tahminler ve öngörülerin TBK m.32 kapsamında temel hatası sayılıp sözleşmenin iptaline sebep olup olamayacağıdır.¹¹⁵ Türk Hukukunda geleceğe ilişkin yanlış tasavvurların temel hatası teşkil edeceğini savunan görüşün en önemli temsilcisi *Kocayusufpaşaoğlu*'dur. Bu görüşe göre,¹¹⁶ önceden tahmini mümkün olan gelecekteki olgulara ilişkin saikte bir hata var ise ve TBK m.32 anlamında temel hatası şartlarını sağlıyorsa bu hata sözleşmenin iptaline neden olacak bir saikte hata sayılabilir.

Bununla birlikte Türk Hukukunda katıldığımız ağırlıklı görüş,¹¹⁷ geleceğe ilişkin yanlış tasavvurların temel hatası teşkil etmeyeceği yönündedir. Buna göre, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan önemli değişikliklerin sözleşmeye etkisi TBK m.138 hükmünün uygulama alanına girer. Aksi kabul halinde temel hatası ile aşırı ifa güçlüğü hükümlerinin uygulanma alanları arasındaki sınır belirsizleşir. Ayrıca gelecekle ilgili bir olguda hataya düşmek mümkün değildir, hata ancak şimdiki zamana ya da geçmişe ait olabilir.¹¹⁸ Temel hatasında iradenin oluşması sırasındaki yanlış tasavvurlar, *geçmişe ya da şimdiki zamana* ait iken; sözleşmenin uyarlanmasına neden olan önceden görülemez

¹¹³Emmerich, Volker : Das Recht der Leistungsstörungen, 6. Baskı, JuS Schriftenreihe, C.H. Beck, München, 2005, N. 20; Rösler, Hannes: Alman ve Uluslararası Sözleşme Hukukunda Değişen ve Öngörülemeden Koşullar, Çev: Tülay Aydın Ünver, İÜHFİM C. LXVI, S.1, s. 353-364, 2008, s. 354; Kahraman, s. 179.

¹¹⁴Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 211.

¹¹⁵Kanıslı, s. 485 vd.

¹¹⁶Eren, Borçlar Hukuku, s. 451;Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 509-510; Kaya, s. 1575.

¹¹⁷Serozan, Rona: İfa- İfa Engelleri- Haksız Zenginleşme (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı: Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Üçüncü Cilt), Gözden geçirilip genişletilmiş 7.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 20, N.1; Oğuzman/Öz, C.1, s. 108; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 206-207.

¹¹⁸Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 757.

gelişme ve buna ilişkin tasavvurlar *sözleşmeden sonrasına* yöneliktir.¹¹⁹ Yine geçmiş ve mevcut durumdaki olayların temel hatası sayılabileceğini ancak gelecekte olan olayların temel hatası sayılamayacağı görüşünde olan *Gümüş*'e göre,¹²⁰ geleceğe ilişkin beklentilerin yanlış çıkması yani “*sübjektif işlem temelinin çökmesi*” durumunda TBK m.138 hükmü kıyasen uygulanacaktır. Zira TBK m.138/1 hükmünde esasen objektif işlem temelinin çökmesi düzenlenmiştir. Sonradan meydana gelen olaylarla sübjektif işlem temelinin çökmesi halinde de TBK m.138 hükmünün kıyasen uygulanması gerekir.

1.2.5.1.3. Aşırı Yararlanma

Sözleşme özgürlüğünün bir gereği olarak taraflar, bir malın ya da hizmetin bedelini serbestçe takdir edebilirler.¹²¹ Malın veya hizmetin piyasa rayici ile sözleşmede belirlenen miktarın arasında bir denge bulunması şart değildir. Edimlerin de birbirinin tam karşılığını ya da dengini oluşturması gerekmez.¹²² Hukuk düzeninin müdahalesini gerektiren tek durum; açık orantısızlığın, karşı tarafın yasada tanımlanan bir zayıflık halinden yararlanılarak kasıtlı olarak istismar edilerek ortaya çıkarılmasıdır.¹²³ Türk Borçlar Kanunu m.28 hükmüne göre, bir sözleşmede karşılıklı edimler arasında açık orantısızlık varsa ve bu orantısızlık, zarar görenin zor durumda kalmasından veya düşüncesizliğinden ya da deneyimsizliğinden yararlanılmak suretiyle gerçekleştirilmişse bir müdahale söz konusu olur. Bu halde, zarar gören kişiye, sözleşmeyi iptal ettirebilme veya açık orantısızlığın giderilmesini isteme hakkı tanınmıştır.¹²⁴

¹¹⁹ Serozan, *Sözleşmeden Dönme*, s. 344; Tile, s. 204 vd.

¹²⁰ Gümüş, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 408-410.

¹²¹ Roma'da Klasik Hukuk Dönemi'nde tarafların satım sözleşmesinde semeni belirleme serbestisine müdahale edilmemiş, semenin adil olması ya da gerçek değeri yansıtması aranmamıştır. Bkz. Küçükgüngör, Erkan/ Emiroğlu, Haluk: *Roma Hukukunda ve Bazı Çağdaş Hukuk Düzenlerinde Laesio Enormis* (Gabin), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:1, 2004, s. 77-87.

¹²² Eren, *Borçlar Hukuku*, s. 480; Furrer/Muller-Chen/Çetiner, s. 13 vd; Oğuzman/Öz, C.1, s. 24-25.

¹²³ Gümüş, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 416; Reisoğlu/İnan, s. 80-81; Kılıçoğlu, s. 292; Eren, *Borçlar Hukuku*, s. 480.

¹²⁴ Türk Borçlar Kanununda aşırı yararlanmaya ilişkin düzenlemenin amacının, edimlerin birbirinin adil karşılığını oluşturmasını sağlamak değil, tarafların sözleşmeyi kurarken beyan ettikleri iradelerini korumak olduğu yönünde bkz. Küçükgüngör/Emiroğlu, s. 85-86.

Aşırı yararlanma düzenlemesinin, aşırı ifa güçlüğü hallerinde sözleşmenin uyarlanmasına kıyasen uygulanması gerektiğini ileri süren görüşe göre,¹²⁵ aşırı yararlanma hükmünün uygulanmasını sözleşmenin kuruluşu anından sözleşmenin ifası sürecini de kapsayacak şekilde genişletmek gerekir. Ancak her ne kadar TBK m.28 hükmünde aşırı yararlanmanın sonuçlarından biri olarak açık orantısızlığın giderilmesini isteme hakkı uyarlama kurumuna benzese de ikisinin şartları ve amacı farklıdır.

Aşırı yararlanma hükmünün uygulanma şartlarından biri olan zor durumda bulunma, tecrübesizlik, deneyimsizlik gibi şartlar sözleşmenin uyarlanması için geçerli değildir. Sözleşmenin aşırı ifa güçlüğü nedeniyle uyarlanmasında, edimler arası dengesizlik sonradan değişen şartlar nedeniyle meydana gelmiştir. Yani sözleşmenin uyarlanmasının gerektiği hallerde, bir tarafın zayıflığından yararlanmak gibi ahlaka aykırı bir durum yoktur.¹²⁶ Bununla birlikte, aşırı yararlanmada bir tarafın zayıflığından yararlanan diğer tarafın, bu durumu bilerek durumdan faydalanması gerekir. Bu bir çeşit karşı tarafı sömürme şeklinde olmalıdır. Bu da sözleşmenin uyarlanmasının şartları arasında yer almaz.¹²⁷ İlaveten, TBK m.138 hükmü, TBK m.28 hükmünün aksine sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğü ilkesinin bir istisnasını oluşturmaz ve bu bağlamda sözleşmenin iptal edilebilirliği gibi bir geçersizlik yaptırımını öngörmez.¹²⁸

Görüldüğü gibi, aşırı yararlanma ile aşırı ifa güçlüğü düzenlemesi bazı açılardan karıştırılmaya müsait olsa da şartlar ve öngördüğü sonuçlar açısından derin farklılıklar içerir. Bu hususta Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararına göre¹²⁹; kira bedelinin uyarlanması istemine ilişkin bir davanın söz konusu olabilmesi için, kira sözleşmesinin kurulduğu esnada var olan edimler arasındaki dengenin, sonradan ortaya çıkan ve taraflarca öngörülemeyen olağanüstü sebeplerle bozulması ve taraflardan birinin sözleşmeyi aynı koşullarda sürdürülmesinin kendisinden beklenemez olduğunu iddia etmiş olması gerekir. Yani davadaki iddia ve istemini sözleşmenin kurulmasından

¹²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 215-216.

¹²⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 416.

¹²⁷ Çakırca, Seda İrem: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Aşırı Yararlanma Kavramı, İstanbul, 2015, s. 168 vd; Dural, İmkânsızlık, s. 48.

¹²⁸ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 416.

¹²⁹ YHGK, 13.12.2006 T., 2006/13-784 E., 2006/796K..

sonraki dönemde gerçekleyen olaylara dayandırması gereklidir. Yine anılan karara göre, sözleşmenin kurulması aşamasında edimlerin arasında dengesizlik olduğu yönündeki iddialar varsa, bu davanın kira bedelinin uyarlanması istemine ilişkin olduğu kabul edilemez. Eğer dava konusu, kira sözleşmesinin düzenlendiği anda edimler arasında fahiş bir fark ve uyumsuzluk olduğu iddiasına yönelikse aşırı yararlanma söz konusu olur.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında da¹³⁰ farklarına değinildiği üzere, aşırı ifa güçlüğü ile aşırı yararlanma kavramları birbirinden farklı ve uygulama alanları ayrı olan hukuki düzenlemelerdir.

1.2.5.1.4. Sebepsiz Zenginleşme

Sebepsiz zenginleşme, TBK m. 77 hükmünde düzenlendiği üzere haklı bir sebep olmaksızın başkasının malvarlığından ya da emeğinden zenginleşmeyi ifade eder.¹³¹ Bu şekilde zenginleşen, zenginleşmeyi geri vermekle yükümlü tutulmuştur.¹³² Edim dengesi aleyhine bozulmuş olan tarafın, henüz ifada bulunmamışsa sebepsiz zenginleşme def'ini ileri sürerek ifadan kaçınması da mümkündür.¹³³

Sebepsiz zenginleşme türlerinden, edimden dolayı zenginleşme sayılan sebebin sonradan çökmesi veya boşa çıkması ile işlem temelinin çökmesi arasında bir yakınlık vardır.¹³⁴ Öğretide, enflasyon nedeniyle para değerinin düşmesi neticesinde mağdur olan tarafın aleyhinde bir çıkar elde edilmesi söz konusu olacağı ve bu çıkarın sebepsiz zenginleşme teşkil edeceği görüşleri ortaya atılmıştır.¹³⁵ Edimler arasında oransızlık meydana geldiğinde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması gerektiği görüşünü savunanlara göre, sözleşmenin kurulmasından sonra değişen koşullar nedeniyle edimler arasındaki dengenin bozulması söz konusu olmuşsa borçlu sebepsiz

¹³⁰ YHGK, 13.12.2006 T., 2006/13-784 E., 2006/796K.

¹³¹ Reisoğlu/İnan, s. 168 vd; Kılıçoğlu, s. 639 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 957.

¹³² Kılıçoğlu, s. 663 vd.

¹³³ Erzurumluoğlu, Erzan: Türk İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Borçluya Yüklenemeyen Nedenlerden Dolayı Edimin Yerine Getirilememesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1970, s. 32.

¹³⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 219.

¹³⁵ Görüşler için bkz. Arat, s. 79.

zenginleşme hükümlerine dayanarak ifadan kaçınabilecek ya da ifa ettiği edimin geri verilmesini talep edebilecektir.¹³⁶

Ancak katıldığımız aksi görüşe göre, edimler arası dengenin bu şekilde bozulması halinde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulama alanı bulacağı kabul edilemez. Zira sözleşmenin bir tarafı bir çıkar elde edip diğer taraf mağdur olmuş olsa dahi, bu durum ifayı haksız ve sebepsiz hale getirmez. Çünkü edimin ve çıkarın *sebebi* olan sözleşme henüz sona ermemiştir.¹³⁷ Borçlu için ifanın güçleşmesinden dolayı sözleşmenin diğer tarafının yapılan ifadan daha fazla bir yarar elde etmesi söz konusu olabilir. Ancak geçerli ve devam eden bir sözleşme kapsamında yapılan ifa sebepsiz sayılamaz. Katıldığımız bu görüşe göre, sözleşmenin uyarlanmasını gerektiren hallerde sebepsiz zenginleşme hükümlerinin uygulanması mümkün görülmemelidir.¹³⁸

1.2.5.1.5. Ayıptan Sorumluluk

Somut olayda, ayıptan sorumluluk hükümlerinin uygulanmasını gerektiren bir durum mevcutsa, bu durum için işlem temelinin çökmesi nedeniyle aşırı ifa güçlüğü hükmünün uygulanıp uygulanamayacağı düşünülebilir.¹³⁹

Ani edimli sözleşmelerde, ayıptan sorumluluktan bahsedebilmek için, ayıbın hasarın geçtiği anda var olması gerekir.¹⁴⁰ Satıcının ayıptan sorumluluğunun, aşırı ifa güçlüğünden en önemli farkı, söz konusu ayıbın sözleşmede yarar ve hasarın alıcıya geçtiği an var olması şartıdır. Hasarın alıcıya geçmesinden sonra ortaya çıkan ayıplar satıcının sorumluluğuna yol açmamaktadır. İşlem temelinin çökmesi nedeniyle aşırı ifa güçlüğü oluşmasında ise, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan ve işlem temelini çökmesine neden olacak bir değişikliğin olması gereklidir.¹⁴¹

¹³⁶ Erzurumluoğlu, s. 62.

¹³⁷ Arat, s. 80; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 220.

¹³⁸ Öz, Turgut: Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme- Borçlar Kanunu 61-66. Maddelerine İlişkin İctihatlar İle, Kazancı, İstanbul, 1990, s. 70.

¹³⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 212.

¹⁴⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 425.

¹⁴¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 212.

Sürekli borç ilişkilerinde ise; bir görüşe göre,¹⁴² ayıplı ifa sorumluluğunun doğacağı bir durum söz konusu olur ve aynı zamanda TBK m.138 hükmünün şartları aynı anda gerçekleşirse, ayıplı ifa sorumluluğu hükümleri öncelikle uygulanır. Örneğin, işlek ve ticari bir caddede, bu niteliği dolayısıyla çok yüksek meblağlar ile kiralanmış bir dükkânın işletmecisinin, bulunduğu caddede yapılan yol çalışmaları nedeniyle zarar etmesi ve gelirin önemli ölçüde azalması durumunda; *Gümüş'e* göre,¹⁴³ ayıptan sorumluluk hükümleri uygulama alanı bulur ve kiracı kiraya verenine karşı TBK m.305/1 ve 307/2 hükümlerinde öngörülen seçimlik haklarından kira bedelinde indirim seçimlik yenilik doğurucu hakkını kullanabilir. Bu durumda, hakkını kullandığı tarihten yol çalışmasının bittiği tarihe kadar olan dönem için kira bedelinde indirim sağlayabilir. Eğer yapılan çalışmalar herhangi bir sebepten durmuş ve ne zaman biteceği belirsiz ise TBK m.305/2 uyarınca kiracı sözleşmeyi feshedebilir ve burada bir uyarılma söz konusu olmaz. *Baysal'a* göre ise,¹⁴⁴ benzer bir durumda kiracı, başlangıçtaki kira bedeli ve ettiği kâr arasındaki orantının hesaplanarak sözleşmedeki kira bedelinin, bu çalışmaların bitmesine kadar, bu oran üzerinden uyarlanmasını talep edebilir. Yargıtay'ın da,¹⁴⁵ benzer nitelikte açılan bir davanın, uyarılma davasına konu edilmesi gerektiği sonucu doğuran değerlendirmeleri mevcuttur.

1.2.6. İşlem Temelinin Çökmesi

İşlem temelinin çökmesi teorisi Alman Hukukunda geliştirilmiş bir teoridir.¹⁴⁶ Alman Borçlar Hukuku reformu ile yasal düzenlemede de yer almıştır.¹⁴⁷ (BGB Art. 313) Alman hukukunda bu teoriye ilişkin gelişmeler ve yapılan tartışmalar, TBK m. 138 hükmünün hukuki temeline ışık tutacak niteliktedir.¹⁴⁸ Zira Türk Borçlar Kanununda

¹⁴² Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 425.

¹⁴³ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 426.

¹⁴⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 415; Benzer yönde bkz. Görmez, Mustafa: Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmelerinde Kira Bedelinin Belirlenmesi ve Uyarlanması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 185.

¹⁴⁵ Yargıtay, 3.HD, 26.11.2019 T., 2018/7526 E., 2019/9372 K., Davalıların kendilerine karşı açılmış bir ifa davasında sözleşme konusu kiralananın belli bir süre kullanılmadığından bahisle kira alacağının doğmadığını ileri sürmeleri üzerine Yargıtay, öncelikle dava konusu kira dönemine ilişkin davalı kiracıların bir uyarılma davası açmış olup olmadığının değerlendirilmesi ve uyarılma davası açılmışsa o davanın sonucuna göre karar verilmesi, uyarılma davası açılmamış ise kiracının kira bedelini ödemekle yükümlü olduğu gözetilerek karar verilmesi gerektiğine karar vermiştir.

¹⁴⁶ Rösler, s. 355 vd; Gülekli, s. 57.

¹⁴⁷ Rösler, s. 355 vd; Tile, s. 74 vd.

¹⁴⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 41.

sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin kanuni dayanak maddesi olan m.138 hükmünün gerekçesinde; yeni düzenlemenin, uygulamada sözleşmeye bağlılık ilkesinin istisnası olduğu kabul edilen işlem temelinin çökmesine ilişkin olduğu belirtilerek teoriye gönderme yapılmıştır. Ayrıca aşırı ifa güçlüğü'nün imkânsızlık kavramından farklı olduğuna ve temelinin TMK m. 2 hükmünde öngörülen dürüstlük kuralına dayandığı gerekçede yer almıştır. Bu nedenle 'işlem temelinin çökmesi' kavramı açıklanmalıdır.

İlk kez Larenz'in ortaya attığı bir ayrım olarak, işlem temeli kavramı sübjektif işlem temeli ve objektif işlem temeli olarak ikiye ayrılabilir.¹⁴⁹ Sübjektif işlem temeli, sözleşmeyi kurma iradesinin oluşumunda 'saik' olarak rol oynayan, sözleşme içeriğine dâhil olmamış beklentilerdir. Bu beklentiler, karşı tarafça bilinen, bilinebilir ve ortak düşünceler veya gelecekte gerçekleşeceği umulan olaylar olmalıdır. Tarafların saiklerinin umulan şekilde gerçekleşmediği halde, taraflar ya sözleşmeyi hiç yapmayacak ya da mevcut içeriği ile yapmayacak olmalıdır.¹⁵⁰ Bu durumda sübjektif işlem temelinin bahsedilir. Sübjektif işlem temelinde, durum ve beklentilerin yanlışlığından (eksikliğinden) bahsedilir. Objektif işlem temeli ise, kurulmuş olan bir sözleşmenin anlamlı bir yapı olarak var olması ve varlığını sürdürmesi için gerekli olan, taraflarca bilinip bilinmemesi önem taşımayan hususları ifade eder. Örneğin, dengeli bir ekonomi, ülkenin parasının istikrarlı değeri objektif işlem temeli sayılabilir.¹⁵¹ Özetle; sübjektif işlem temeli, hâlihazırdaki durum ve gelecekteki beklentilere yönelik saiklere ilişkin iken, objektif işlem temeli gelecekteki objektif durumları kapsar.¹⁵²

Alman Hukukunda işlem temelinin çökmesi kavramı ile iki temel olgu kastedilmektedir. BGB Art. 313 hükmüne göre, işlem temelinin çökmesi kavramı, hem işlem temelinin baştan eksikliğini hem de işlem temelinin sonradan çökmesini düzenlemiştir.¹⁵³ Bu açıdan bakıldığında bu kavram Alman Hukukunda, Türk Hukukunda "işlem temelinin çökmesi" olarak nitelendirilen kavramdan daha geniş bir kapsamda kullanılmaktadır. İşlem temelinin baştan eksikliğinin Türk Hukukundaki karşılığı ise TBK m.32 hükmünde düzenlenen temel hatasıdır. Düzenlemeye göre, yanılanın yanıldığı saiki

¹⁴⁹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 17.

¹⁵⁰ Rösler, s. 356; Tile, s. 82 vd.

¹⁵¹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 17.

¹⁵² Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 17; Tile, s. 82 vd.

¹⁵³ Rösler, s. 356; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 49.

sözleşmenin temeli sayması ilk şarttır. Bununla birlikte bu anlayışın iş ilişkilerinde geçerli dürüstlük kurallarına da uygun olması gerekir. Bu halde yanılma esaslı sayılır.¹⁵⁴ Dolayısıyla, hukukumuzda aşırı ifa güçlüğü (TBK m. 138) hükmünün uygulanma kapsamı da Alman Hukukundaki işlem temelinin çökmesi (BGB Art. 313) hükmünün uygulama kapsamından daha dar kapsamda kalmaktadır.

İşlem temelinin çökmesi teorisi, çalışmanın devamında detaylı olarak açıklanmıştır.¹⁵⁵

1.2.7. Sözleşmenin Yorumlanması ve Tamamlanması

Sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanması, irade serbestisi ile kurulmuş olan sözleşmeye hâkimin sözleşmeye müdahale edebileceği hallerdir.¹⁵⁶ Sözleşme ile ilgili taraflar arasında bir uyuşmazlık olduğunda sözleşme düzenlemesine tarafların verdikleri anlamı tespit ederek, ya da tarafların belli bir hususta düzenleme yapmadıkları durumda sözleşmeyi tamamlayarak veya sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması hakkının kullanıldığı hallerde uyuşmazlık ortaya çıktığında, hâkim sözleşme ilişkisine müdahalede bulunmaktadır.

1.2.7.1. Sözleşmenin Yorumlanması

Taraflar sözleşmede, ileride yaşanacak gelişmeler üzerine uygulanmak üzere bazı kurallar öngörebilirler. Bu kurallara verilecek anlam her zaman açık olmayabilir. Bu halde sözleşmenin yorumlanması gerekir ve hâkim önüne gelen uyuşmazlıkta çeşitli yorum yöntemleri ile sözleşmeyi yorumlayarak bir sonuca ulaşmaya çalışır. Türk Borçlar Kanunu m.19/1 hükmüne göre de, sözleşmenin türü ve içeriği belirlenirken ve yorumlanırken, tarafların gerçek iradelerini gizlemek amacıyla ya da yanlışlıkla kullandıkları ifadelerle bakılmaksızın gerçek ve ortak iradeleri esas alınır. Sözleşmenin

¹⁵⁴ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 511; Temel hatasına ilişkin bkz. s.23 vd.

¹⁵⁵ Bkz s. 35 vd.

¹⁵⁶ Cevizlikoyak, Mahmut: Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 9 vd.

yorumlanması, sözleşmenin içeriğine ilişkin bir hukuki uyumsuzluğun giderilmesi yoludur.¹⁵⁷

Sözleşmenin yorumlanması, geçerli olarak kurulan bir sözleşmenin içeriğini, tarafların birbirine uygun sözleşme iradelerine göre hâkimin belirlemesidir. Sözleşmenin yorumlanmasının amacı tarafların gerçek ve birbirine uygun iradelerinin tespitidir.¹⁵⁸

Sözleşmenin yorumlanması, tamamlanması ve uyarlanması kurumları birbiri ile yakın ilişkili olsa da birbirinden farklıdır.¹⁵⁹ Örneğin sözleşmenin yorumlanması ile sorun çözülebiliyorsa artık sözleşmenin uyarlanması gündeme gelmeyecektir. Zira sözleşmenin yorumlanması yolu ile bir sonuca ulaşabiliyorsak, tarafların bu hususu zımnen de olsa düzenledikleri kabul edilir.¹⁶⁰

Sözleşmede tarafların iradelerinin yorumlanması ile bir hususun sözleşmede düzenlenmediği sonucuna varılabiliyorsa yorum yolunun tükenmiş olduğu kabul edilir.¹⁶¹ Burada bir boşluktan söz edebilmek için öncelikle taraflarca düzenlenmeyen hususun emredici hukuk kuralları ile düzenlenmemiş olması gerekir. Yani boşluk oluşturan hususun düzenlenmesi, taraf iradelerine bırakılmış olmalıdır. Düzenlenmeyen hususların sözleşmenin esaslı unsurları hakkında olması halinde sözleşme kurulmamış sayılır. Nitekim sözleşmenin kurulması için gereken şartlardan biri, tarafların sözleşmenin esaslı noktaları üzerinde uyuşmuş olmalarıdır. Esaslı noktaların eksikliği halinde sözleşmenin tamamlanması veya uyarlanması söz konusu olamaz zira sözleşme kurulmamıştır. Tarafların ikinci derecedeki hususlarda uyuşmaması söz konusu ise, taraf iradelerinin yorumlanması yolu ile sözleşmenin tamamlanması söz konusu olur.¹⁶² Sözleşmenin yorumlanması ile ikinci derecede bir noktada sözleşmede eksiklik tespit

¹⁵⁷ Eren, Borçlar Hukuku, s. 537; Kılıçoğlu, s. 335 vd; Dalcı Özdoğan, Nurcihan: Sözleşmenin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:8, S:1, 2017, s. 35 vd; Sarıkaya, Murat: Sözleşmenin Yorumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2019, s. 9 vd.

¹⁵⁸ Eren, Borçlar Hukuku, s. 537; Oğuzman/Öz, C.1, s. 201 vd; Dalcı Özdoğan, s. 35 vd.

¹⁵⁹ Kılıçoğlu, s. 339-340.

¹⁶⁰ Aksoy Dursun, Sanem: Borçlar Hukukunda Hâkimin Sözleşmeyi Tamamlaması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 24 vd.

¹⁶¹ Oğuzman/Öz, C.1, s. 201 vd.

¹⁶² Eren, Borçlar Hukuku, s. 549-552.

edildiği bu halde, yorumlamadan sonra ikinci aşama olarak sözleşmede bir boşluk olduğu kabul edilip sözleşmenin tamamlanması yoluna gidilmelidir.¹⁶³

Bu farkların dışında sözleşmenin yorumu, aslında sözleşmenin uyarlanması hususunda TBK m.138'in şartlarının oluşup oluşmadığını tespit ederken de kullanılan bir yöntemdir. İşlem temelinin çökmüş olup olmadığının veya sözleşmede taraflar arası bir risk paylaşımının olup olmadığının tespit edilebilmesi için sözleşme hükümlerinin yorumlanması gereklidir. Zira sözleşmenin yorumu ile ifa anında değişen durumların riskinin mağdur olan tarafça üstlenilmiş olduğu sonucuna ulaşılabiliyorsa artık uyarılmanın şartları sağlanmadığından hâkim, önüne gelen bir uyuşmazlıkta uyarılama hakkının doğmadığını tespit eder.¹⁶⁴

1.2.7.2. Sözleşmenin Tamamlanması

Taraflar kurmuş oldukları sözleşmede bazı ikincil noktalarda ileride ortaya çıkacak gelişmeler için bir hüküm koymamış olabilirler. Bu halde, gerek yedek hukuk kuralları gerekse tarafların iradeleri gözetilerek sözleşmenin tamamlanması gündeme gelir.¹⁶⁵

Doktrinde¹⁶⁶ sözleşmenin uyarlanmasını, sözleşmedeki bir uyarılama boşluğunun tamamlanması olarak kabul eden görüş vardır. Katıldığımız aksi yönde görüşe ise,¹⁶⁷ sözleşmenin uyarlanması sorununun sözleşmenin tamamlanmasından farklı bir sorun olarak değerlendirilmesi gerekir. Sözleşmenin tamamlanmasında hâkim, yarım kalan bir tabloyu tamamlayan ressam gibidir, tabloya uyumlu renkler kullanarak tabloyu tamamlar. Sözleşmenin tamamlanması sözleşmenin bizzat kendi içeriğinden kaynaklanan bir gerekliliktir. Buna karşılık sözleşmenin uyarlanmasını ise yırtılan bir

¹⁶³ Oğuzman/Öz, C.1, s. 201 vd.

¹⁶⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 193-194.

¹⁶⁵ Serozan, Rona: Medeni Hukuk Genel Bölüm, 7. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017, III 6, N.1 vd; Kılıçoğlu, s. 339-340.

¹⁶⁶ Eren, Borçlar Hukuku, 557 vd; Kahraman, s. 391; Arat, s. 151 vd.

¹⁶⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 190-191; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 407; Resuloğlu, s. 52 vd.

tablonun onarılmasına benzetilebilir. Sözleşme, sözleşme dışı sebeplerle bir sarsıntı içindedir ve uyarılama ile amaçlanan sözleşmeyi kararlı hale getirmektir.¹⁶⁸

Sözleşmeden kaynaklı bir içsel gereklilik olan sözleşmenin tamamlanmasında tarafların sözleşmede belirlediği denge korunmakta olup farazi iradenin tespitinde tarafların iradesine ağırlık veren sübjektif teori baskın iken, sözleşmenin uyarlanmasında dışsal gerekliliklerden doğan, yeni bir denge kuran ve sözleşmenin uyarlanmasına konu olan işleme göre makul bir sözleşme tarafının iradesini esas alan objektif teori baskındır.¹⁶⁹

Sözleşmenin uyarlanmasının, sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanmasından en önemli farkı ise; uyarlamaya konu olacak hükmün varlığı veya anlamı konusunda taraflar arasında bir anlaşmazlık olmamasıdır.¹⁷⁰ Yani taraflar o günkü şartlar çerçevesinde bir hüküm öngörmüşler ve bu hükme aynı anlamı vermektedirler. Ancak buradaki sorun, kurulması anında sorun doğurmayan bu hükmün uygulanmasının, ifa zamanındaki şartlar ile aşırı zorlaşması ve adaletsiz sayılmasıdır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 407.

¹⁶⁹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 407.

¹⁷⁰ İşlem temeli sözleşmenin içeriğine dâhil olmadığından, sözleşmenin yorumlanmasının konusu olmayacağı hususunda bkz. Oertmann, Paul: Geschäftsgrundlage- Ein neuer Rechtsbegriff, Deichert, Leipzig, 1921, s. 131 vd.

¹⁷¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 192-193.

2. BÖLÜM

SÖZLEŞMENİN UYARLANMASINA İLİŞKİN TEORİLER VE SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ ŞARTLARI

2.1. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASINA İLİŞKİN YABANCI HUKUK DÜZENLERİNDE GELİŞTİRİLEN TEORİLER

Taraflardan birine izafe edilemeyen, önceden öngörülemeyen durumlar ortaya çıktığında ve sözleşmede ya da kanunda bir risk düzenlemesinin yer olmadığı hallerde, bu durumdan olumsuz etkilenen sözleşme tarafının yararına bir müdahaleyi meşru hale getirecek hukuki temelin ne olacağı doktrinde tartışılmıştır.¹⁷² Tarihsel kökende hukuk sistemlerinde farklı teoriler gelişim göstermiştir.¹⁷³ Fransız Hukukunda emprevizyon teorisi, Alman Hukukunda işlem temelini çökmesi teorisi, Anglo-Amerikan hukuk sistemlerinde ise frustration teorisi doğmuştur.¹⁷⁴ Türk Hukukunda yasal düzenleme uygulanırken ve yorumlanırken hangi teorinin uygulanması gerektiği hususunda doktrindeki görüşleri açıklayabilmek için öncelikle anılan teorilerin hukuk sistemlerinde nasıl ortaya çıktığını ve prensiplerini incelemek gerekmektedir.¹⁷⁵

2.1.1. İşlem Temelinin Çökmesi Teorisi

İşlem temelini çökmesi teorisi Alman Hukukunda geliştirilmiş bir teoridir.¹⁷⁶ Aşırı ifa güçlüğü ve bu bağlamda sözleşmenin uyarlanmasını düzenleyen TBK m. 138 hükmünün gerekçesinde de bu teoriden bahsedilmektedir.¹⁷⁷

¹⁷² Tartışmalar ve farklı teorilerin değerlendirmesi için bkz. 35 vd.

¹⁷³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 34-35.

¹⁷⁴ Accaoui Lorfing, Pascale: L'article 1195 Du Code Civil Francais Ou La Revision Pour Imprevision En Droit Prive Francais A La Lumiere Du Droit Compare, International Business Law Journal, Vol. 2018, Issue 5 (2018), pp. 449-464, s. 450 vd.

¹⁷⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 34-35.

¹⁷⁶ Gülekli, s. 57.; Rösler, s. 355 vd.

¹⁷⁷ “Bu yeni düzenleme, öğretisi ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen, ‘işlem temelini çökmesine’ ilişkindir.”, <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss321.pdf>. E.T: 20.04.2024.

İşlem temeli, sözleşmenin içeriğine dâhil edilmeyen ancak sözleşmenin kurulması sırasında mevcut veya gelecekte ortaya çıkacak bazı şart ve durumlara ilişkin olarak sözleşmenin karşı tarafınca da bilinen ve itiraz edilmeyen tek taraflı tasavvurlardır. Kurulan sözleşmede bu tasavvurların işlem temeli teşkil edeceği kabul edilmektedir.¹⁷⁸

Alman hukukunda önceleri sözleşmelerin uyarlanması hususunda genel bir düzenleme mevcut değildi. Önceleri, BGB hazırlayıcıları *clausula rebus sic stantibus* teorisini reddetmiş ve özel hükümler aracılığı ile uyarlamanın yeterli olduğunu düşünmüşlerdir. Kanun metinlerinde de bu yönde düzenlemeler tercih edilmiştir.¹⁷⁹ 1921’de yeni bir kavram olarak işlem temeli terimini ilk ortaya atan *Oertmann* olmuştur.¹⁸⁰ *Oertmann*’ın eserindeki kavramlar o dönemki savaş ve ekonomi koşulları ile büyük etki uyandırmıştır.¹⁸¹

İşlem temelinin çökmesi teorisi ilk etapta, *clausula* teorisinin etkisiyle şekillense de daha sonra teorinin hukuki temeli hususunda savunulan baskın görüş, dürüstlük kuralının temel olarak kabul edilmesi yönünde olmuştur.¹⁸² Daha azınlıkta kalan bir görüşe göre ise, işlem temelinin çökmesi teorisinin temelinin esasen sözleşmede yer alan bir risk paylaşımı düzenlemesi boşluğunun tamamlanması olduğu yönündedir.¹⁸³

Larenz’e göre, taraf iradelerinin yorumlanması ve dürüstlük kuralı sözleşmenin uyarlanmasında birlikte uygulanmalıdır. Yazara göre, sözleşmenin tamamlanması değil sözleşmenin düzeltilmesi söz konusu olur. İşlem temelinin çökmesinin temelinde dürüstlük kuralı yer alır ve değerlendirme de sözleşmenin kendi içerisinde yapılmalıdır. Zira uyarlamada ölçüt sözleşmenin kendisidir ve hukuki sonuçları sözleşmenin düzeltici

¹⁷⁸ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman’a Armağan, s. 506.

¹⁷⁹ Emmerich, s. 27N.

¹⁸⁰ Oertmann, s. 25vd; Rösler, s. 355.

¹⁸¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 45.

¹⁸² Larenz, *Geschäftsgrundlage und Vertragserfüllung*, Verlag C.H. Beck, München- Berlin, 1963, s. 156.

¹⁸³ Eren, Borçlar Hukuku, s. 555.

yorumu ile tespit edilmelidir.¹⁸⁴ Ancak Alman doktrininde Larenz'in sözleşme boşluğu ve düzeltici yorum görüşü pek yer bulamamıştır.¹⁸⁵

Alman hukukunda işlem temelinin çökmesinin genel bir hükümlerle düzenlenmesi BGB Art. 313 ile 2002 yılında olmuştur. Yasal düzenlemenin gerekçesinde de açıkça belirtildiği gibi, sözleşmenin uyarlanması temeli yine dürüstlük kuralı olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁶

BGB Art. 313 hükmünün madde metnine göre, sözleşmenin temelini oluşturan şartların ve durumların sözleşmenin kurulmasında sonra temelden değişmesi durumunda sözleşmenin uyarlanması talep edilebilir. Bu değişiklik taraflarca önceden öngörülseydi sözleşmeyi hiç kurmayacak ya da mevcut içeriği ile kurmayacak olmaları ve bu sözleşmenin kurulduğu hali ile ifası artık taraflardan biri için somut olayın tüm özelliklerine, yasal ve sözleşmesel risk anlayışına göre beklenemez duruma gelmiş olmalıdır. Aynı zamanda BGB Art. 313 hükmünde sözleşmenin temeli haline gelen temel tasavvurların yanlış çıkması da durum değişikliği olarak kabul edilmiştir. Madde metninde son olarak sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmaması veya taraflardan biri için katlanılmaz olması durumunda ise, mağdur tarafın sözleşmeden dönebileceği, sürekli edimli sözleşmelerde ise dönme hakkı yerine fesih hakkını kullanabileceği düzenlenmiştir.¹⁸⁷

Alman Hukukunda belirtilen madde hükmünden anlaşılacağı üzere, işlem temelinin çökmesi düzenlemesine göre işlem temeli baştan eksik olabilir ya da sonradan eksik hale gelebilir.¹⁸⁸ Türk Hukukuna göre hem aşırı ifa güçlüğü hem temel hatası düzenlemelerini kapsayacak şekilde Alman Hukukunda düzenleme yapılmıştır.¹⁸⁹

İşlem temelinin çökmesi için BGB Art. 313'de aranan şartlara göre; sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan bazı durum ve koşul değişikliklerinin mevcut olması,

¹⁸⁴ Larenz, s. 166,184.

¹⁸⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 47.

¹⁸⁶ Emmerich, 27 N; Rösler, s. 355 vd.

¹⁸⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 49.

¹⁸⁸ Kahraman, s. 179.

¹⁸⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 49-50; Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 511.

bu durum ve koşulların sözleşmenin içeriğinde düzenlenmemiş olması, tarafların bu değişikliği önceden görebilselerdi sözleşmeyi yapmayacak ya da aynı şekilde yapmayacak durumda olmaları, sözleşmesel ya da yasal risk dağılımına göre taraflardan birinden bu değişen şartlara katlanması beklenememelidir.¹⁹⁰

Alman Borçlar Hukuku reformundan sonra, işlem temelinin çökmesini düzenleyen BGB Art. 313 düzenlemesi ile pratik ifa imkânsızlığı (BGB Art. 275/II) ve sübjektif ifa imkânsızlığı (BGB Art. 275/III) düzenlemelerinin yarışması tartışılmıştır. Bu iki fıkrada tıpkı işlem temelinin çökmesindeki gibi ifa hala mümkündür. Bu nedenle karıştırılması olasıdır.¹⁹¹ Öğretide bu düzenlemeler arasındaki farklılıklar hakkında bir görüşe göre, BGB Art. 313 edimin ifasındaki ekonomik güçlükleri düzenlemekte, BGB Art. 275/II ise borçlunun şahsi menfaatlerini dışında sadece alacaklının ifadan sağlayacağı yarar ile borçlunun katlanacağı fedakârlık arasındaki orantısızlık durumunu düzenlemektedir. Ayrıca edimin ifasının katlanılmaz olması şartı da aranmamaktadır.¹⁹² *Serozan* da başka bir açıdan değerlendirerek BGB Art. 275/III düzenlemesindeki kişisel edimlerde aslında işlem temelinin çökmesinin uygulanmasının beklendiğini, kişisel ifa imkânsızlığı düzenlemesiyle bu yolun kapatılarak uyarılma imkânının ortadan kaldırıldığını belirterek düzenlemeyi eleştirmiştir.¹⁹³

2.1.2. Emprevizyon Teorisi

Fransız Hukukunda geliştirilmiş bir teoridir. Fransız Hukukunda tarihsel nedenlerle hâkimin sözleşmeye müdahalesine ve dolayısıyla uyarılma kurumuna şüpheyle yaklaşmıştır.¹⁹⁴

Fransız Temyiz Mahkemesi uzunca bir süre sözleşmenin uyarlanmasını kabul etmemiş bu konuda katı bir tutum izlemiştir. En çok tartışılan husus ise, sözleşmeye hâkimin bir

¹⁹⁰ Rösler, s. 356 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 50.

¹⁹¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 51-52.

¹⁹² Ergüne, Mehmet Serkan: Reform Sonrası Alman Medeni Kanununda İmkânsızlık Halleri ve Sonuçları, İÜHFİM, C.62, S.1-2, 2004, s. 355.

¹⁹³ Serozan, Rona: Yeni Alman İfa Engelleri Hukuku- Türk Hukukunda Bilimsel Kaynak Olarak Yararlanılabilecek Yenilikler, İÜHFİM, S.1-2, 2000, s. 240.

¹⁹⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 59.

müdahalede bulunmasının Fransız Hukukuna uygun olup olmadığı noktasındadır. Zira Fransız hukuk düzeninde, hâkimin kanun koyucu tarafından yetkilendirilmedikçe özel hukuk sözleşmelerine müdahale etmesi söz konusu olamayacağı ağırlıklı olarak düşünülmektedir.¹⁹⁵ Fransız MK m.1134/1 hükmünde de; hukuka uygun şekilde kurulmuş anlaşmaların tarafların arasında kanun hükmünde olduğu düzenlenmiştir.¹⁹⁶ Bu düzenlemeden anlaşılacağı üzere sözleşmeye bağlılık ilkesine karşı katı bir bağlılık söz konusudur.

Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik bunalımlar neticesinde dahi Fransız Temyiz Mahkemesi sözleşmeye bağlılıktan taviz vermeyen tutumunu sürdürmüştür. Dengelerin değiştiği dönemlerde sözleşmelerin akıbeti ile ilgili özel kanunlar çıkarılarak sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁷

Fransa'da emprevizyon teorisinin kabul edildiği ilk alan İdare Hukuku olmuştur. Bu alanda Fransız Devlet Konseyi farklı bir tutum izlemiştir ve emprevizyon teorisini idari sözleşmeler açısından kabul etmiştir.¹⁹⁸ Bir davada,¹⁹⁹ kömür fiyatlarının yükselmesi nedeniyle idare ile imzalanan sözleşmenin ekonomisinin bozulmuş olması nedeniyle emprevizyon teorisi kabul edilmiştir. Mahkeme tarafları yeniden müzakereye davet etmiş ve bir sonuca varılamazsa tazminata hükmedileceği belirtilmiştir.²⁰⁰ İdare alanında emprevizyonun kabul edilmesini öğretide, kamu hizmetinin devamlılığı gereği ile açıklamışlardır. Ortaya çıkan tüm ifa zorluklarına rağmen kamu hizmetinin kesintiye uğramaması ve sözleşmelerin uyarlanması gereklidir.²⁰¹

Tüm ülkelerde sözleşmenin uyarlanması için yeni düzenlemeler yapılması ve öğretide değişip gelişmeye başlayan görüşler sonrasında 2016 yılında Fransız Borçlar Hukuku reformu ile emprevizyon teorisi ve sözleşmenin uyarlanması yasalaşmıştır. Sözleşmenin uyarlanması ile ilgili Fransız Medeni Kanunu m. 1195 düzenlemesi; sözleşmenin

¹⁹⁵ Terre, François/ Simler, Philippe/ Lequette, Yves: Droit Civil, Les Obligations, 12. Baskı, Dalloz, Paris, 2019, N.311 vd.

¹⁹⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 60.

¹⁹⁷ Terre/Simler/Lequette, N.466-468 vd.

¹⁹⁸ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 36.

¹⁹⁹ CE., 30.03.1916 T., DP 1916, 3.25.

²⁰⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 62.

²⁰¹ Terre/Simler/Lequette, N.470; Tile, s. 296 vd.

kurulması esnasında öngörülemeyen bir durum değişikliği borcun ifasını sözleşmede bunun riskini üstlenmeyen bir taraf için aşırı derecede zorlaştırırsa, bu tarafın sözleşmenin diğer tarafından sözleşmenin yeniden müzakeresini talep edebileceği ve bu yeniden müzakere sürecinde borcun ifasına devam edileceği düzenlenmiştir. Sözleşmenin karşı tarafının yeniden müzakere talebinin reddi veya başarısızlığa uğraması müzakerelerin olumsuz sonuçlanması durumunda tarafların sözleşmeyi belirlediği tarih ve şartlarda sonlandırabileceği ya da ortak bir kararla hâkimden sözleşmenin uyarlanmasını isteyebilecekleri belirtilmiştir.²⁰² Ancak taraflar makul bir süre içinde ortak bir karara varamazsa taraflardan birinin talebi üzerine hâkim belirlediği tarih ve şartlarla sözleşmeyi uyarlayabilecek ya da sonlandırabilecektir. Hüküm önemli eleştirilere maruz kalsa da en büyük faydasının, tarafları müzakereye yönlendirmesi olarak görülmüştür.²⁰³

2.1.3. Frustration Teorisi

Frustration teorisi İngiliz Hukukunda geliştirilmiş bir teoridir. Frustration teorisi Kıta Avrupası hukukundan önemli farklar içermektedir. Bu teori esasında bir imkânsızlık teorisiidir. Sözleşmenin kurulmasından sonra değişen durum ve şartlar ile ifanın anlamsızlaşması ya da ifa ile beklenen amacın boşa çıkması durumları da bu teorinin uygulama alanlarındadır.²⁰⁴

İngiliz hukukunda önceleri, sözleşme ile kararlaştırılan edimi ifa etmeme açısından ortaya çıkan zorunlu durumlar dikkate alınmıyordu.²⁰⁵ Daha sonra bu genel kabule göre ilk istisnai karar, Taylor v. Caldwell davasında verilmiştir.²⁰⁶ Davada konser meydanının yangın sonucu kullanılamaz duruma gelmesi olayında edimin ifasının imkânsız hale geldiği kabul edilmiş ve mahkeme, edimin ifası için ifanın

²⁰² Camelia, Seghedi: About "Changed Circumstances", "Imprevison" and "commercial Impracticability" in the Light of the New Art. 1195 of the French Civil Code (Kısaltma: New Art. 1195 of the French Civil Code), International In-house Counsel Journal, Vol. 10, No. 38, Winter 2017, s. 2.

²⁰³ Görüşler ve eleştiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 77-79.

²⁰⁴ Accaoui Lorfing, s. 450 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 79; Kahraman, s. 393 vd; Tile, s. 97 vd.

²⁰⁵ Acar, Hakan: Unidroit ve Avrupa Borçlar Hukuku Prensipleri Işığında Aşırı İfa Güçlüğü, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C:12, S:1-2, s. 114.

²⁰⁶ Taylor v. Caldwell (1863) 3B&S 826 (836).

imkânsızlaşmaması örtülü şartının var olduğunu kabul etmiştir. Bu karardan sonra frustration teorisi gelişim göstermeye başlamıştır. Kararda belirtilen ilkeler sadece edimin ifasının imkânsızlaşması ile sınırlı kalmamış, sözleşmenin amacının boşa çıktığı haller kapsamında genişletilmiştir. Frustration teorisinin bu bağlamda gelişiminde başka bir önemli kararda da, Krell v. Henry davasında verilmiştir.²⁰⁷ Dava konusu olayda Henry, Kral VII. Edward'ın taç giyme törenini izlemek amacıyla tören alanını gören Krell'in dairesini kiralamıştır. Sözleşmede bu amaca ilişkin bir ibare bulunmamakla birlikte salt bu amaçla kiralanmasından dolayı rayiç günlük kira bedellerinden daha yüksek bir bedelle iki tarafın da bu kiralama amacını gözetmesiyle kiralanmıştır. Daha sonra kralın hastalanmasından dolayı tören iptal edilmiş ve Henry ödediği depozitonun iadesini istemiştir. Krell ise kira bedelini talep ederek dava açmıştır. Mahkeme, kararında sözleşmenin özel amacının her iki taraf açısından da sözleşmenin temeli olarak görüldüğünü belirterek sözleşmenin amacının zedelendiği gerekçesiyle Henry'i haklı bulmuştur.

Frustration teorisinin diğer teori ve uygulamalardan farkı sonuç açısındandır. Frustration teorisinin temeli esasında imkânsızlık teorisine dayanmaktadır.²⁰⁸ Frustration, sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi sonucunu doğurur.²⁰⁹ Bazı istisnai kararlar dışında sözleşmenin hâkim tarafından uyarlanmasının İngiliz Hukukunda uygulaması yoktur. Frustration teorisinin Türk Hukukunun da dâhil olduğu Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde uygulaması görülmemektedir. Ancak İngiliz Hukukunda geliştirilen sözleşme amacının boşa çıkması kavramlarının Alman hukukunu doğrudan etkilemesi ve Kıta Avrupası hukuk sistemleri üzerine katkıları olduğu yadsınmaz.²¹⁰

²⁰⁷ Krell - Henry, [1903] 2 KB 740.

²⁰⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, 84.

²⁰⁹ Treitel, Guenter H. :The Law of Contracts, 14. Baskı, Sweet&Maxwell, London, 2015, N.19-090; Tile, s. 103.

²¹⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 85.

2.2. TÜRK HUKUKUNDA SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ GELİŞİMİ VE HUKUKİ TEMELİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER

2.2.1. Türk Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Gelişimi

Türk Hukukunda, tıpkı Fransa’da gelişen uygulama gibi, sözleşmenin uyarlanması ilk önce Danıştay tarafından uygulanmıştır. Danıştay 1937’de dava konusu olayda, imtiyaz sözleşmesinin uyarlanmasını talep eden imtiyaz sözleşmesi tarafı şirketin hasılatının, masraflarını karşılayamayacak kadar düşmesi durumunda idareden tazminat talebinde bulunabileceği sonucuna varmıştır. Dolayısıyla idari sözleşmelerde uyarlamanın “tazminat ödeme” suretiyle yapılacağı karara bağlanmıştır.²¹¹ Yargıtay, İkinci Dünya Savaşının ekonomik etkilerinin hissedilmesi sonrasında eBK m.365/2 hükmü ve dürüstlük kuralı gereğince sözleşmenin uyarlanabileceğini kabul etmiştir.²¹²

Doksanlı yıllardan itibaren yaşanan büyük ekonomik krizler ve yabancı para borçlarına ilişkin sözleşmelerde yaşanan ifa zorlukları nedeniyle Yargıtay, sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin pek çok içtihat geliştirmiştir.²¹³ Ancak bu dönemde verilen kararların belli bir istikrarı olduğunu söylemek çok zordur. Zira çeşitli sözleşmelerin uyarlanması Yargıtay nezdinde mümkünken, banka kredi sözleşmeleri söz konusu olduğunda Yargıtay genellikle ekonomik krizin öngörülebilir olduğunu kabul edip sözleşmenin uyarlanmasını mümkün görmemiştir.²¹⁴ Yargıtay bu yıllarda, bankaların ekonomideki yerine dikkat çekerek uyarlama taleplerinde özel durumlarının dikkate alınması gerektiği yönünde içtihat geliştirmiş ve uyarlama taleplerini reddetmiştir.²¹⁵ Ayrıca Yargıtay, bankaların döviz borcunu Türk Lirasına çevirme önerisini müşterilerine sunmaları durumunda da iyiniyet gösterdiklerini ve uyarlama talebinin

²¹¹ Şurayı Devlet Deavi Daireleri Umumi Heyeti, 23.11.1937 T., 1937/286 E., 1937/256 K. www.danistay.gov.tr. E.T: 08.04.2024; Detaylı bilgi için: Feyzioğlu, s. 30 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 117-118.

²¹² Detaylı bilgi için: Feyzioğlu, s. 24 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 118; Eser sözleşmesine ilişkin uyarlama hükmünün kıyasen tüm sözleşmelere uygulanması hakkında görüşler için bkz. Arat, s. 81 vd.

²¹³ YHGK, 30.10.2002T., 2002/13-852E., 2002/864K.; YHGK, 07.05.2003T., 2003/332 E., 2003/340 K.; Y.13. HD.,04.02.1999T., 1999/22 E., 1999/524 K; Yargıtay 11.HD, 01.04.2002 T., 2001/10794 E., 2002/2870 K.

²¹⁴ Yargıtay 11.HD, 12.12.1994 T., 1994/5786 E., 1994/9585K.

²¹⁵ Yargıtay 11.HD, 01.04.2002 T., 2001/10794 E., 2002/2870 K.

reddinin gerektiğini karara bağlamıştır.²¹⁶ Oysa kriz sonrası dövizin olağanüstü şekilde artmış olması kredi kullananlar için asıl sorunu oluşturmaktadır. Kriz sonrasında dövizin Türk Lirasına çevrilmesi adil bir çözüm sayılamaz.²¹⁷ 2014 yılında aynı yönde bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında da²¹⁸, ekonomik krizlerin Türkiye’de öngörülebilir olduğu gerekçesi ile verilmiş olan karar doktrinde tartışmalara neden olmuştur.²¹⁹ Ekonomik krizlerin öngörülebilir olması gerekçesi ile uyarılma talebinin reddedilmesi kanuni düzenlemenin uygulanamaması anlamı taşır. Zira ekonomik krizler öngörülebilir olsa da ne boyutta olacağı ve zamanı öngörülemezdir.²²⁰

2.2.2. Türk Hukukunda Sözleşmenin Uyarlanmasının Hukuki Temeline Yönelik Görüşler

Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanması içtihat ve mevzuatta kabul edilmesiyle birlikte, öğretilerde bu uygulamanın hukuki temeli araştırılmıştır. Hukuki temele ilişkin olarak belli başlı bir teoriye dayanılmamış olması nedeniyle yabancı ülkelerde kabul edilen farklı teorilerle temellendirilmiştir.²²¹

Türk Hukukunda baskın görüşe göre sözleşmenin uyarlanmasının temelini TMK m. 2/1 hükmünde yer alan dürüstlük kuralı oluşturur.²²² Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde de sözleşmenin uyarlanması düzenlemesinde dürüstlük kuralına açıkça atıf yapılmıştır. Bunun yanı sıra sözleşmenin uyarlanmasının temelini sözleşme boşluğu olduğu görüşü ve kanun boşluğunun söz konusu olduğuna ilişkin görüş de incelenmelidir.

²¹⁶ YHGK 17.09.1997 T., 1997/11-460 E., 1997/651 K.

²¹⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 121-122.

²¹⁸ YHGK 12.11.2014 T., 2014/13-1614 E., 2014/900 K.

²¹⁹ Tüzüner, Özlem/ Öz, Kerem: Aşırı İfa Güçlüğüne İlişkin İchtihat İncelemesi, Ankara Barosu Dergisi, S.3, 2015, s.421-470; Aybay, Mehmet Erdem: Sözleşmenin Değişen Koşullara Göre Uyarlanması (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı İncelemesi), Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S.3, 2016, s. 344 vd.

²²⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 124.

²²¹ Arat, s. 151 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 556 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 125.

²²² Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 54; Akyol, s. 83 vd; Oğuzman/Barlas, N.944 vd; Arat, s. 186.

2.2.2.1. Dürüstlük Kuralına Dayanan Görüşler

Türk Hukukunda kabul gören baskın görüşe göre, sözleşmenin ifasının öngörülemeyen nedenlerle sonradan aşırı zorlaşması durumunda, TMK m.2/1 düzenlemesindeki dürüstlük kuralı gereğince yeniden gözden geçirilmesi ya da sona erdirilmesi gerekmektedir.²²³

Dürüstlük kuralı uyarınca değerlendirilmesi gereken husus, olağanüstü şekilde değişen şartlar sebebiyle ifanın kişiden beklenemiyor olması gerekliliğidir.²²⁴ Türk Medeni Kanunu m.2/1 hükmünün işlevi, hukuki işlemleri ve dolayısıyla sözleşmeleri yorumlamak, tamamlamak, sözleşme taraflarının uyması gereken yükümlülükleri belirlemek ve sözleşmeleri gerektiğinde yeni şartlara uyarlamaktır. Bu nedenle sözleşmenin uyarlanmasının temelini teşkil etmektedir.²²⁵

2.2.2.2. Sözleşme Boşluğunun Tamamlanmasına Dayanan Görüşler

Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanmasını, sözleşmede düzenlenmeyen bir hususun tamamlanması olarak değerlendiren görüşler de mevcuttur.²²⁶

Eren'e göre, kanunda veya sözleşmede bir uyarılma hükmünün bulunmaması halinde bir sözleşme boşluğu söz konusudur. Bu durumda, hâkim sözleşmedeki bu boşluğu tamamlamak ve kendi koyduğu kurallarla uyarlamakla görevlidir. Hâkim, TMK m.1/2 hükmüne göre dürüstlük kuralına uygun şekilde hukuk kuralı yaratmalı ve sözleşmeyi tamamlamalıdır. Bu çerçevede, tarafların farazi iradeleri tespit edilmeli ve buna uygun sözleşmeyi tamamlama faaliyeti yürütülmelidir. Tarafların farazi iradeleri tespit edilemiyorsa, adalet ve hakkaniyete göre sözleşmedeki uyarılma boşluğu tamamlanmalıdır.²²⁷

²²³ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 54; Akyol, s. 83 vd; Oğuzman/Barlas, N.944 vd; Tile, s. 146 vd.

²²⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 127; Kaya, s. 1571-1572; Arat, s. 186.

²²⁵ Serozan, Medeni Hukuk, II B.9, N.9 vd.

²²⁶ Eren, Borçlar Hukuku, s. 557 vd; Kaplan, s. 129 vd; Kahraman, s. 391; Arat, s. 151 vd.

²²⁷ Eren, Borçlar Hukuku, s. 557.

Yargıtay'ın bazı kararlarında²²⁸ da sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin değerlendirme yapılırken sözleşmenin boşluğu görüşüne göre karar vermiştir. Yargıtay'ın bir kararında²²⁹, tarafların zaman içinde değişen koşullara yönelik bir tedbir öngörmemelerinden dolayı sözleşmede bu yönde bir boşluk söz konusu olduğundan dürüstlük ilkesi çerçevesinde bu boşluğun açılan davada hâkim tarafından doldurulması gerektiği karara bağlanmıştır.

Bu görüşe doktrinde eleştiriler getirilmiştir. Sözleşmede tarafların iradeleri yorumlanarak bir sonuca varılabiliyorsa uyarlamanın mümkün olmayacağı ileri sürülmüştür. Sözleşmenin uyarlanmasında tarafların sonradan meydana gelecek olağanüstü değişikliği öngörememeleri gerekir, bu nedenle herhangi bir iradeden bahsedilemez. Dolayısıyla bir iradeden söz edilemeyen hallerde iradenin araştırılması yoluyla da sözleşmenin tamamlanması mümkün değildir.²³⁰

Başka bir eleştiriye göre ise, sözleşmenin uyarlanması sorununda aslında taraflar sözleşme üzerinde anlaşırken ifaya ilişkin açık bir irade ortaya koymuşlardır. Daha sonra şartların değişmesi üzerine tarafların farazi iradesi üzerine yorum yapmak, tarafların iradesini fazla zorlama riski ile karşılaşır. Zira sözleşmede düzenlenmeyen husus genellikle nitelikli bir susmadır. Sözleşmenin uyarlanması bu durumda taraflardan en az birinin farazi iradesinin aleyhine bir müdahaledir. Bu nedenle sözleşmenin uyarlanması, sözleşmenin tamamlanması olarak düşünülemez.²³¹

Sözleşme boşluğu görüşü, hâkimin sözleşmeye müdahale ederek sözleşmeyi uyarlamasını sözleşmeye bağlılık ilkesine bir istisna olarak kabul eder ve sözleşme çerçevesinde bir çözüm bulmaya çalışır. Ancak hâkimin sözleşmeye müdahalesi ve sonradan ortaya çıkan adaletsiz duruma bir çözüm getirilmesi sözleşme çerçevesinden çıkmayı gerektirebilir. Bu nedenle sözleşmenin uyarlanması ile sözleşmenin

²²⁸ YHGK, 15.10.2003 T., 2003/13-599 E., 2003/599K.

²²⁹ Y.14.HD, 06.07.2006 T., 2006/4025 E., 2006/8017 K.

²³⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 130; Benzer yönde bkz. Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 407 vd.

²³¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 131.

tamamlanması birbirinden farklı müdahalelerdir ve sözleşmenin uyarlanması bir sözleşmenin tamamlanması sorunu değildir.²³²

2.2.2.3. Kanun Boşluğunun Tamamlanmasına Dayanan Görüşler

Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünün yasalaşmasından önce sözleşmenin uyarlanmasını gerektiren hallerde bir kanun boşluğu olduğu görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüşe göre,²³³ hâkim öncelikle tarafların iradelerinin yorumu ile değişen olağanüstü koşullarda uygulanabilecek bir hükmün sözleşmede yer alıp almadığını değerlendirecektir. Bu yolla bir sonuca ulaşabiliyorsa sözleşmedeki hükmü uygulayacaktır. Yorum yolu ile bir sonuca ulaşamıyorsa sözleşmedeki boşluğu, sözleşme tipine göre uygulanacak bir kanun hükmüne göre uyarlar. Bu konuda bir kanun hükmünün de yer almaması durumunda, hâkimin TMK m.1 uyarınca hukuk yaratması ve bu yolla kanun boşluğunu doldurarak sözleşmeyi uyarlaması gerekir. Hâkim bu kanun boşluğunu doldururken TMK m.2 hükmünde düzenlenen dürüstlük kuralına göre değerlendirme yapar.²³⁴

Bu görüşün sözleşme boşluğu görüşünden önemli bir farkı, sözleşmede bir boşluk olduğu kabul edilse de bu boşluğun tarafların farazi iradeleriyle doldurulamıyor olması gereklidir. Bu halde, kanun boşluğu olduğu kabul edilerek sözleşme hâkimin hukuk yaratması ile doldurulması söz konusu olur. Bunu yaparken hâkim sözleşme ile de bağlı olmaz.²³⁵

2.2.3. Sözleşmenin Uyarlanmasına İlişkin Yabancı Ülkelerde Geliştirilen Teorilerin Türk Hukukundaki Yeri

Dünyada sözleşmenin uyarlanması ile ilişkilendirilen çeşitli teorilerden bazıları doktrinde Türk Hukuk sistemine yakın görülmüş ve sözleşmenin uyarlanması bu teoriler benimsenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Türk Hukukunda, hukuk sistematığının

²³² Aksoy Dursun, s. 23 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 132; Pakdil, s. 69.

²³³ Dural, İmkânsızlık, s. 64-66.

²³⁴ Dural, İmkânsızlık, s. 64 vd; Ayrıca bu görüşün değerlendirmesi için bkz. Topuz, İfa Güçlüğü, s.115 vd.

²³⁵ Görüşün değerlendirilmesi için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 133.

yakınlığı nedeniyle daha çok kabul edilebilir olan iki teori sayılabilir. Bunlardan biri emprevizyon teorisi diğeri işlem temelinin çökmesi teorisidir.²³⁶

Clausula rebus sic stantibus teorisinin günümüzde özel hukukta uygulama alanı bulunmamaktadır. Bunun dışında frustration teorisi de common law sisteminin farklılıkları nedeniyle çoğunlukla Türk Hukukuna uygun görülmemiştir.²³⁷

Emprevizyon teorisi ilk önce idare hukukunda kabul görmüştür. Ancak bu teoriye göre, sözleşmenin uyarlanabilmesi için edimlerin parasal bir değer taşıması gerekir. Yani mali bir sarsıntı durumu olmaksızın sözleşmenin uyarlanması bu teori çerçevesinde mümkün değildir. Türk Hukukunda bazı görüşler emprevizyon teorisini kabul etmektedir.²³⁸

Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanması hususunda işlem temelinin çökmesi teorisini kabul eden görüş ise son dönemde ağırlık kazanmaya başlamıştır.²³⁹ Çünkü işlem temelinin çökmesi teorisi emprevizyon teorisinin aksine sözleşmenin ekonomik bozulan dengesinin yanında sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması hallerinde de uygulama alanı bulabilecek ve sözleşme adaleti sağlanabilecektir. Sözleşmenin uyarlanması hususunda dürüstlük kuralına dayanılarak işlem temelinin çökmesi teorisine hukuki kıyas yoluyla ulaşılabilecektir.²⁴⁰ Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünün gerekçesinde de, düzenlemenin işlem temelinin çökmesine ilişkin olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Alman işlem temelinin çökmesi teorisinin Türk Hukuku düzenlemelerinden en önemli farklılığı, BGB düzenlemesinde işlem temelinin çökmesinin, hem işlem temelinin baştan eksikliği hem de işlem temelinin sonradan çökmesi hallerini kapsamasıdır.²⁴¹ Türk Hukukunda ise işlem temelinin baştan eksikliği temel hatası olarak ayrı bir maddede düzenlenmiştir ve uyarlama sebebi değildir.²⁴²

²³⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 147.

²³⁷ Tile, s. 58, 112; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 147.

²³⁸ Feyzioğlu, s. 46.

²³⁹ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 347 vd; Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 503 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 148-159.

²⁴⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, 152.

²⁴¹ Oğuzman/Öz, N.610 vd.; Eren, Borçlar Hukuku, s. 559 vd.; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 154.

²⁴² Serozan, İfa, s. 20, N.1; Oğuzman/Öz, C.1, s. 108; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 206-207.

2.3. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ ŞARTLARI

Sözleşmenin uyarlanması için gerekli şartların belirlenmesinde temel belirleyici olarak TBK m. 138 hükmü değerlendirilmelidir. Uyarlanması talep edilen sözleşmenin özelliklerine göre somut olayda uyarlama şartları irdelenmelidir. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün uygulanabilmesi için aranan şartlar sağlanmış olmalı ve son çare olarak uygulanmalıdır.²⁴³

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünden ve maddenin gerekçesinden yola çıkarak aranacak şartlar şu şekilde sayılabilir:

1. Sözleşmenin yapılması sırasında, tarafların öngörülemeyen ve öngörülmesi de beklenemeyen olağanüstü bir durum ortaya çıkmalı.
2. Bu durum değişikliği borçludan kaynaklanmamalı.
3. Ortaya çıkan durum, borçlu aleyhine sözleşmenin yapılması sırasındaki olguları ve şartları, borçludan ifanın beklenmesini dürüstlük kuralına aykırı olacak şekilde değiştirmiş olmalı
4. Borçlu borcunu henüz ifa etmemiş ya da ifanın aşırı güçleşmesi nedeniyle doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olmalı.

Türk Borçlar Kanunu m. 138/1 hükmünde düzenlenen uyarlama şartları, hem dar anlamda uyarlama için hem de geniş anlamda uyarlama (sözleşmenin sona erdirilmesi) için aranacak şartlardır. İkincil olarak uygulanabilecek geniş anlamda uyarlama için ayrıca bir şart olarak, dar anlamda uyarlamanın somut olayda mümkün olmaması gerekir.²⁴⁴

Bir görüşe göre²⁴⁵, bu şartların sıkı sıkıya bir şablon olarak aranması somut olay adaletsizliğine yol açabilir. Bu nedenle somut olayın özelliklerine göre koşullardan birinin eksikliği diğer koşulların varlığı yanında önemsiz kalıyorsa yine de işlem

²⁴³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 223; Kılıçoğlu, s. 346; Kahraman, s. 375.

²⁴⁴ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 86; Kılıçoğlu, s. 349.

²⁴⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 227.

temelinin çökmesi gerekçesi ile uyarılma yapılmalıdır. Bu yaklaşım, “kum yığını kuramı” ile temellendirilmiştir. Bu kurama göre,²⁴⁶ unsurlardan birinin eksikliği veya zayıflığı diğer bir unsurun ağırlığı ile dengelenebilir. Bu görüşe göre,²⁴⁷ sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin tüm teorilerin asıl amacı somut olay adaletine ulaşmaktır. Asıl belirleyici olan da sözleşmenin uyarlanmasının temelinde yatan dürüstlük kuralıdır. Doktrinde kum yığını teorisi olarak adlandırılan bu görüşü, hukuki temelden yoksun olduğu gerekçesiyle desteklemeyen yazarlar da mevcuttur.²⁴⁸

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü, genel nitelikte bir düzenleme olup tüm sözleşme tiplerinde şartları sağlandığında uygulanabilme imkânına sahiptir. Bu nedenle anılan kanun maddesinde aranan şartlar detaylı olarak incelenmelidir. Katıldığımız doktrindeki baskın görüşe göre²⁴⁹, sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin TBK m. 138 hükmünün yorumlanmasında ve şartlarının değerlendirilmesinde işlem temelinin çökmesi teorisi uygulanmalı ve bu teori kapsamında anılan kanun hükmü değerlendirilmelidir. Çalışmamızın devamında sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin şartlar değerlendirilirken işlem temelinin çökmesi teorisi ışığında bir değerlendirme yapılmıştır.²⁵⁰

2.3.1. Sözleşmenin Kurulmasından Sonra Ortaya Çıkan Durum Değişikliği

Sözleşmenin uyarlanabilmesi için sözleşmenin kurulduğu ana göre durum ve koşullarda değişiklik olması gerekir. Ancak her türlü durum değişikliği uyarlamaya yol açmaz, durum değişikliğinin esaslı bir değişiklik olması gerekir.²⁵¹ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde de durum değişikliğinin uyarlamaya gerekçe olabilmesi için, öngörülemez ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum değişikliği olması gerekliliği belirtilmiştir.

²⁴⁶ Serozan, İfa, 20 N.8.

²⁴⁷ Ayrıca bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 227.

²⁴⁸ Detaylı bilgi için bkz. Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 86.

²⁴⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 223 vd; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 86 vd.

²⁵⁰ Bkz. s. 49 vd.

²⁵¹ Arat, s. 95; YHGK 07.05.2003 T., 2003/13-332 E., 2003/340 K.; Kılıçoğlu, s. 346; Tile, s. 126 vd.

Durum değişikliğinin uyarlama sebebi olarak kabul edilebilmesi için doktrinde, işlem temelini oluşturan bir durum değişikliği aranmıştır.²⁵² Ayrıca durum değişikliğinin sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkmış olması gerekir. Aksi halde ancak irade bozuklukları halleri uygulama alanı bulabilir.²⁵³ Objektif durum değişikliğine yol açan olay, sözleşmenin kurulması esnasında da mevcutsa sözleşmenin uyarlanması mümkün olmaz. Sübjektif işlem temeli oluşturan saik olarak kabul edilen geleceğe yönelik beklentiler ise TBK m. 138 kapsamında uyarlama nedeni sayılamaz.²⁵⁴

Geçici durum değişiklikleri durumunda sözleşmenin uyarlanıp uyarlanamayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.²⁵⁵ Örneğin, tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisi süreci uzun süreli sözleşmelerde geçici bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu gibi geçici durum değişikliklerinde uyarlamanın nasıl yapılacağı, şartlarının ve süresinin nasıl belirleneceği hususlarında çekinceler ortaya çıkmıştır. Geçici durum değişikliklerinin bu gibi çekinceler nedeniyle uyarlanamayacağı görüşünü savunanlar vardır.²⁵⁶ Bir diğer yanda Covid-19 pandemisi sürecinde Bursa Bölge Adliye Mahkemesi, bir işyeri kira sözleşmesini kiracı lehine pandemi süresi ile sınırlı olarak uyarlamış, uyarlamanın yalnız bu dönemi kapsamasına ve salgın etkileri ortadan kalkıp kiracı eski işini yapabildiğinde kiranın eski haline dönmesine karar vermiştir. Salgın gibi geçici bir dönem için ihtiyati tedbir yolu ile çözüm bulmuştur.²⁵⁷

2.3.1.1. İşlem Temelini Oluşturan Durumlarda Değişiklik Olması

Doktrinde bir görüş,²⁵⁸ sözleşmenin uyarlanması ile ilgili TBK m.138 hükmünün uygulanması için ön şart olarak “*objektif bir işlem temelini varlığı*” şartını aramaktadır. Objektif işlem temeli, sözleşmede tarafların iradelerinin oluşumunda saik olarak bir etkisi olmayan bilakis sözleşmenin anlamlı olarak kurulabilmesi, var olabilmesi ve devamı için şart olan ve taraflarca bilinmesi veya bilinmemesi önemli

²⁵² Kocayusufoşpaşaoğlu, Oğuzman’a Armağan, s. 506-507; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 229.

²⁵³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 230.

²⁵⁴ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 97- 99.

²⁵⁵ Gürsoy, s. 108; Akıncı, s. 72 vd.

²⁵⁶ Gürsoy, s. 108.

²⁵⁷ Bursa BAM 4.HD., 29.09.2020T., 2020/1103E., 2020/1008K.

²⁵⁸ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 86, 99; Objektif işlem temeli ile sübjektif işlem temeli ayrımının yapılmasının güçlüğünden bahisle getirilen eleştiriler için bkz. Arat, s. 69-70.

olmayan durumları ifade eder.²⁵⁹ Örnek olarak; dengeli bir ekonomi, toplumsal yapı, düşük enflasyon sayılabilir. Türk Borçlar Kanunu m. 138/1 hükmünün uygulanması ve sözleşmelerin uyarlanabilmesi için öncelikle objektif işlem temeli oluşturan bir durum söz konusu olmalıdır. Deprem, sel, savaş, grev gibi objektif olaylar, objektif işlem temeli oluşturan durumları değiştirir.²⁶⁰

Türk Hukukunda işlem temeli kavramı, temel hatasını düzenleyen hükümde geçmektedir. İşlem temeli kavramının kapsamı, Alman Hukukunda işlem temeli kavramına verilen anlamdan farklı bir anlam içerip içermediği hususu önem taşımaktadır.²⁶¹

Doktrine göre²⁶², taraflardan birinin o şart olmaksızın sözleşme yapmayacak ya da o şekilde yapmayacak olması durumunda, bu duruma ait tasavvuru, karşı tarafça bilebiliyor ve bu tasavvur konusu iş hayatının görüşleri, olayın gelişimi ve dürüstlük kurallarına göre yeterince önem ve ağırlıkta ise, hukuki işlemin bu temel üzerine kurulduğu kabul edilecektir. Ancak TBK m. 32 hükmündeki işlem temeli kavramı, Alman Hukukundaki işlem temeli kavramı ile birebir örtüşmez. Alman Hukukundan farklı olarak, Türk Hukukunda “ortak veya karşı tarafça itiraz edilmemiş tek taraflı tasavvurlar” ayrımı temel hatası düzenlemesinde yer almamaktadır. Ayrıca Alman Hukukunda yer almayan “iş hayatının görüşleri ve dürüstlük kuralı” değerlendirmesi Türk Hukukunda belirleyici faktörler arasındadır.²⁶³

Temel hatası düzenlemesinde işlem temeli kavramı, sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin düzenlemenin yorumlanmasında yararlanılması gereken bir kavramdır. Zira temel hatası ile işlem temelinin çökmesine ilişkin uygulama alanı ile sözleşmenin uyarlanmasının uygulama alanı arasındaki tek farkın zaman farkı olduğu ileri sürülmüştür.²⁶⁴ Temel hatası düzenlemesinde sözleşmenin kurulması esnasında var olan ve işlem temelini oluşturan durum değişikliği söz konusu iken, sözleşmenin uyarlanması düzenlemesinde

²⁵⁹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 86.

²⁶⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 105 vd.

²⁶¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 230-231.

²⁶² Tile, s. 205; Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman’a Armağan, s. 508.

²⁶³ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman’a Armağan, s. 508.

²⁶⁴ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman’a Armağan, s. 511-512.

sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan ve işlem temelini oluşturan bir durum değişikliği söz konusudur.²⁶⁵ Söz konusu durumun ne zaman gerçekleştiğine ilişkin bir fark söz konusudur, yoksa olayların niteliği bakımından bir farklılık söz konusu değildir. İşlem temeli kavramını, olaya esas olan zaman dilimine göre değiştirmek söz konusu olamaz. Temel hatasının tespitinde rol oynayan görüşler, işlem temelini çökmesi halinde de rol oynar.²⁶⁶ Bu nedenle işlem temelini çökmesi teorisi sözleşmenin uyarlanması açısından da önem taşır.

Türk Hukukunda temel hatası düzenlemesinde esas alınan işlem temeli kavramının, sözleşmenin uyarlanması ile ilgili işlem temelini çökmesi teorisine temel teşkil edeceği görüşü çoğunluk tarafından kabul edilmektedir. İşlem temeli ağırlığını taşıyan bir husus söz konusu değilse, bu durum değişikliğinin hem temel hatasında hem de sözleşmenin uyarlanmasında bir etkisi olmayacaktır.²⁶⁷

Uyarlamaya gerekçe oluşturacak durum değişikliklerinin ani veya hızlı gerçekleşmiş olmasının gerekip gerekmeyeceği hususu görüş farklılıklarına sebep olmuştur. Yargıtay, bazı kararlarında uyarlamanın yapılabilmesi için döviz kurlarında ani ve hızlı iniş çıkışlar olması örneğine yer vermiştir.²⁶⁸ Bu yaklaşımı destekler nitelikte, şok kur değişikliği veya şok zamlar gibi çarpıcı adaletsizliğe yol açan uç olayların gerçekleşmesi gerektiğine yönelik görüşler mevcuttur.²⁶⁹ Buna karşı görüşler ise, objektif durum değişikliğinin ani veya hızlı gelişen olaylar olması gerekmediğini ileri sürmektedir.²⁷⁰

Objektif durum değişikliğinin olması tek başına sözleşmenin uyarlanması için yeterli değildir. Aynı zamanda bu durum değişikliğinin işlem temelini çökmesi hallerinden birine sebep olması gerekir. Bu doğrultuda, lokanta olarak işletilen taşınmazın kiracısı bakımından Covid-19 pandemisinin yarattığı etki ile ciro ve müşteri kaybetmesi edimler arası aşırı oransızlık rizikosunun gerçekleşmesine yol açar ancak aynı pandemi kargo

²⁶⁵ Tile, s. 207.

²⁶⁶ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 511-512; Serozan, İfa, 20 N.1.

²⁶⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 234-235; Tile, s. 204-205.

²⁶⁸ Y. 3HD., 07.09.2021T., 2021/5067E., 2021/7930K.

²⁶⁹ Serozan, İfa, 20 N.7, s. 270.

²⁷⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 103-104.

şubeleri ya da market zinciri olarak kullanılan taşınmazlarda aynı etkiyi doğurmaz ve edimler arası aşırı oransızlık doğurmaz.²⁷¹ Yargıtay,²⁷² 2011 yılında yaşanan Van depremi sebebiyle kira sözleşmelerinin uyarlanmasına yönelik taleplerde sadece deprem olgusunun gerçekleşmesini yeterli görmemiş aynı zamanda sözleşme rizikosunun da gerçekleşmiş olduğunun ispatı gerektiğine hükmetmiştir. İspat için ise, uyarlama talebi konusu dönemde bölge nüfusunun azalıp azalmadığının, ticaretin durma noktasına gelip gelmediğinin araştırılması gerektiğini tespit etmiştir.

2.3.1.2. Esaslı Bir Değişiklik Olması

İşlem temelinin oluşturduğu bir durum değişikliğinin söz konusu olduğu her hâlde sözleşmenin uyarlanması imkânı doğmaz. Bu değişikliğin esaslı bir değişiklik olması, edimler arası dengeyi sarsması ve sözleşmeyi bu durum değişikliği ile edimini ifa etmesinin taraflardan biri için beklenemez hale gelmesi gerekir. Bu haller; edimler arası dengenin bozulması, aşırı ifa güçlüğü ve hukuki işlem ile izlenen amacın boşa çıkması halleri olarak sayılabilir.²⁷³

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün aşırı ifa güçlüğü halinde sözleşmenin uyarlanmasına imkân tanıdığı ancak diğer işlem temelinin çökmesi hallerinde sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Bu görüşe göre,²⁷⁴ kanun maddesi ile bilinçli bir seçim olarak diğer iki işlem temelinin çökmesi hali dışlanmıştır. Nitekim Adalet Komisyonu Raporu'nda da, tasarrufların ifa güçlüğü dışındaki uyarlama sebeplerini kapsamadığı, edimler arasındaki dengenin bozulması ve sözleşme amacının bozulması gibi işlem temelinin çökmesi kapsamında yer alan diğer hallerin düzenleme kapsamı dışında bırakıldığı belirtilmiştir.²⁷⁵ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde sözleşmenin uyarlanması imkânının sadece aşırı ifa güçlüğü adı altında düzenlenmesi, edimler arası dengenin bozulması ile sözleşme ile izlenen amacın boşa

²⁷¹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 108.

²⁷² Y. 6.HD., 05.11.2014T., 2014/8505E., 2014/11919K..

²⁷³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 236; Kaya, s. 1574 vd.

²⁷⁴ Canbolat Ferhat: Sözleşmelerde Amacın Gerçekleşmesi- Çökmesi ve Boşa Çıkması, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 232 vd; Nomer, Hâluk N.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Beta, 2017, s. 359-360; Yavuz, Cevdet/ Acar, Faruk/ Özen, Burak: Türk Borçlar Hukuku, Özel Hükümler, 9. Baskı, Beta, İstanbul, 2014, s. 561;

²⁷⁵ Helvacı, s. 303-304.

çıkmasının madde kapsamında düzenlenmemesi doktrinde eleştirilmiştir.²⁷⁶ Bir görüşe göre²⁷⁷, kanunda sadece “aşırı ifa güçlüğü” ifadesinin kullanılmış olması, amacın boşa çıkması ve edimler arası dengenin bozulması hallerinde sözleşmenin uyarlanamayacağı şeklinde yorumlanamaz. Bu yorum kabul edilirse, sözleşmenin uyarlanması imkânı fiilen ortadan kalkar. Zira aşırı ifa güçlüğü, işlem temelinin çökmesi hallerinden en az uygulama kabiliyeti olandır, özellikle uyarlama sebeplerinin en tipik örneği olarak ekonomik krizler, edimler arası dengenin bozulmasına örnektir. Bu nedenle TBK m. 138 hükmü bu denli sınırlayıcı yorumlanmamalıdır. Yine benzer bir görüşe göre,²⁷⁸ TBK m. 138 hükmünün lafzı dikkate alınarak aşırı ifa güçlüğü dışında diğer işlem temelinin çökmesi halleri dışlandığında uygulamada en çok karşılaşılan kira sözleşmesinin kiraya verenin enflasyona bağlı uyarlama talebi engellenmiş olmaktadır. Çünkü bu durum işlem temelinin çökmesi hallerinden “edimler arası dengenin bozulması” kapsamındadır. Yine uyarlamanın mümkün olmaması halinde sözleşmeden dönme düzenlemesinin en çok uygulaması da sözleşme amacının boşa çıkmasıdır. Adalet Komisyonu Raporunda geçen, düzenleme eksikliğinde yargının TMK m.2/1 veya TMK m. 1/2 hükümleri yoluyla soruna özgü içtihat geliştirerek ihtiyacı gidereceği ibaresinin genişletilerek yorumlanması ile TBK m. 138 hükmünü üç sözleşme rizikosunu da kapsayacak şekilde genişletmek gerekir.

Türk Hukukunda hâkim görüş, edimler arası aşırı oransızlığın da aşırı ifa güçlüğü ile birlikte TBK m. 138 hükmünün kapsamında olması gerektiğini kabul etmektedir.²⁷⁹ Sözleşme amacının boşa çıkması hallerinde de sözleşmenin uyarlanmasını mümkün gören görüşler de mevcuttur.²⁸⁰

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün düzenleniş şekline bakıldığında, lafzi olarak işlem temelinin çökmesi hallerinden aşırı ifa güçlüğü düzenlenmiştir. Diğer işlem

²⁷⁶ Serozan, Rona: BK Tasarısı'nın Eksiklik ve Aksaklıklarının İfa ve İfa Engelleri Hukuku Alanından Örneklerle Sergilenmesi, HPD, S.6, 2006, s. 46.

²⁷⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 236-237.

²⁷⁸ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 126-129.

²⁷⁹ Tile, s. 114-115; Eren, Fikret/ Dönmez, Ünsal: Eren Borçlar Hukuku Şerhi, C.3, m.83-206, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022, s. 2594-2595; Antalya, O.Gökhan: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.5, 2. Baskı, Ankara, 2019, s. 316; Görmez, s. 166.

²⁸⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 236-237; Serozan, İfa, s. 272; Oğuzman/Öz, s. 208; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 129.

temelinin çökmesi halleri olan edimler arası dengenin bozulması ve sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması sebepleri ise yukarıda bahsedildiği üzere tartışmalıdır. Çalışmamızda bahsedilen üç sebep de incelenmiştir.²⁸¹

2.3.1.2.1. Edimler Arasında Dengenin Bozulması

Türk Hukukunda sözleşmelerin uyarlanması çoğunlukla ekonomik kriz dönemlerinde edimler arasında dengenin bozulması durumlarında gündeme gelmiştir. Sözleşmelerin uyarlanmasına ilişkin çeşitli ülkelerde farklı teorilerin doğmasına da yine çoğunlukla ekonomik buhranlar tetikleyici olmuştur.²⁸² Uygulamada işlem temelinin çökmesi hali en çok edimler arasındaki dengenin bozulmasından kaynaklanmaktadır.²⁸³ Para borçlarını içeren sözleşmelerde, enflasyon ya da paranın değerindeki değişiklikler sıklıkla gözlemlendiği için, bu sözleşmelerde edimler arası dengenin bozulmasına sıklıkla rastlanmaktadır.²⁸⁴ Gerçekten de Türkiye’de yaşanan 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinde sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması sıklıkla gündeme gelmiştir.²⁸⁵

İki taraflı sözleşmelerde karşılıklı anlaşılabilir edimler arasında bir denge bulunur. Tarafların sözleşme ile kararlaştırdıkları edimler arasındaki dengenin bozulmasından bahsedilebilmesi için öncelikle iki taraflı bir sözleşmenin varlığı gerekir. Yani tek tarafa borç yükleyen sözleşmelerde edimler arası dengenin bozulduğundan bahisle uyarlama mümkün olmaz.²⁸⁶

Edimler arasındaki dengenin sonradan ortaya çıkan durumlar nedeniyle aşırı ölçüde bozulması durumunda edimler arasındaki dengenin bozulmasından bahsedilir.²⁸⁷ Enflasyon ya da yabancı para karşısında ülke parasının değer kaybetmesi her durumda

²⁸¹ Bkz. s.55 vd.

²⁸² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 238.

²⁸³ Serozan, Rona: Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarlama Yoluyla Düzeltilmesi, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman’ın Anısına Armağan, Beta, İstanbul, 2000, s. 1018.

²⁸⁴ Gülekli, s. 50; Kılıçoğlu, s. 350.

²⁸⁵ Burcuoğlu, Haluk: Son Mahkeme Kararları ve Yargıtay Kararları Işığında Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarlama- Taşınmaz Kirası Sözleşmelerinde ve Dövizle Endeksli Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Uygulaması, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 13.

²⁸⁶ Gürsoy, s. 148.

²⁸⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 237.

tek başına yeterli olmaz. Ayrıca bu değer kaybının, sözleşmenin kurulmasından sonra gerçekleşen öngörülemez bir olaydan kaynaklanması gerekmektedir.²⁸⁸ Büyük ve öngörülemeyen bir ekonomik krizin ortaya çıkması dolayısıyla paranın değer kaybetmesi örneğinde uyarılama düşünülebilir. İctihatta da ekonomik krizlerin her zaman öngörülemez olmadığı vurgulanmıştır.²⁸⁹ Esasen para alacaklısının, enflasyon riskini taşıması gerekir. Paranın zaman içerisinde değer kaybetmesi tek başına yeterli değildir.²⁹⁰ Bu durumda dikkat edilmesi gereken husus bu değişikliğin, öngörülemeyen ve sonradan meydana gelen bir olaydan kaynaklanması gerekliliğidir.²⁹¹

Edimler arasındaki dengenin bozulması sözleşmenin taraflarını farklı ölçüde etkileyebilir. Bir tarafın edimi, değişen durumlardan dolayı ifanın beklenmesini dürüstlük kuralına aykırı düşecek şekilde ağırlaştırmış; diğer tarafın edimi ise değişen durumdan etkilenmemiş ya da daha az etkilenmiş olabilir. Edimler arası dengenin bozulması durumunda tarafların maddi durumları bir ölçüt olsa da tek başına tarafların maddi durumuna bakılarak uyarılama mümkün kabul edilemez. Edimler arasında dengenin bozulmasından dolayı uyarılama hakkını kullanacak olan tarafın ifayı gerçekleştirirken illa ki maddi zorluk yaşamaması gerekmez.²⁹² Sözleşme kurulurken edimler arasında var olan denge ve uyumun büyük oranda bozulmuş ve artık sözleşme adaletine uygun olmayan bir duruma gelmiş olması gerekir.

2.3.1.2.2. Sözleşme İle İzlenen Amacın Boşa Çıkması

Sözleşme ilişkisi kurulurken, tarafların sözleşmenin temeli addettikleri ancak sözleşme içeriğinde yer almayan bazı amaçları olabilir. Bu amaçlar sözleşmenin kurulmasında büyük önem arz ederse, bu amacın sonradan meydana gelen bir değişiklikte boşa

²⁸⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 239.

²⁸⁹ YHGK, 15.10.2003 T., 2003/13-599 E., 2003/599 K.; Kılıçoğlu, s. 350.

²⁹⁰ Serozan, İfa, 20 N.7.

²⁹¹ Sözleşmenin uyarlanmasının şartları için bkz. s. 48 vd.

²⁹² Gürsoy, s. 97-98.

çıkması durumunda işlem temelinin çökmesinden bahsedilir.²⁹³ Ancak sözleşme ile izlenen her amacın boşa çıkmasında işlem temelinin çökmesinden bahsedilemez.²⁹⁴

Sözleşmenin kurulmasında objektif veya doğrudan amaç, alacaklının borçlu tarafından yerine getirilecek edimden sağlayacağı doğrudan menfaattir.²⁹⁵ Örneğin, alıcı için satın alınan şeyin mülkiyetini elde etmek ve doğrudan zilyet olmak doğrudan amaçtır. Sübjektif amaç veya dolaylı amaç, kullanıma ilişkin tasavvur edilen bireysel edimi açıklar. Alıcının satın aldığı malı sonra yeniden satarak elde edeceği kârla telefon satın almak istemesi buna bir örnektir. Amacın boşa çıkması da işlem temeli teorisi kapsamında dolaylı amaçtan bahseder. Dolaylı amaç boşa çıktığında doğrudan amaç ortadan kalkmamıştır ve ifa mümkündür. Ancak ifadan beklenen yararın sağlanması imkânı ortadan kalkmıştır.²⁹⁶

İngiliz Hukukunda bu hususta örnek nitelik taşıyacak emsal kararda,²⁹⁷ önemli bir töreni izlemek için tören alanına bakan bir dairenin uçuk fiyatlarla kiralanması ancak törenin gerçekleşmemesi durumunda, iki tarafın da kiralama işleminde bildikleri ve bu amaç gözetilerek işlem yapıldığı ancak sözleşmede yer almayan önemli bir amaç söz konusudur. Töreni izlemek sözleşmenin kurulmasında önemli role sahip olan bir işlem temelidir. Törenin iptali halinde amaç boşa çıkacak ve edim anlamını yitirecektir.²⁹⁸ Yine sözleşmenin kurulması ile amaçlanan kişisel tasavvurun boşa çıkmasına örnek olarak, evlilik sebebiyle bir arkadaşına hediye alan kişinin doğrudan amacı satın sözleşmesidir ancak dolaylı ve asıl amaç evlilik hediyesi olan eşyanın alınmış olmasıdır. Sonrasında nişanın bozulması durumunda, sözleşme ile izlenen amaç boşa çıkmış olacaktır.²⁹⁹

İşlem temelinin çökmesi hallerinden bu halde, temel hatası düzenlemesinin bazı hallerde gelecekteki olguları da kapsayacağını kabul eden görüşe göre, amacın boşa

²⁹³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 242.

²⁹⁴ Dural, Mustafa: Alman Hukukunda Sözleşmenin Amacının Engellenmesi ve Sözleşmenin Amacına Erişilmesine İlişkin Görüşler, BATİDER, 1975, s. 914.

²⁹⁵ Arat, s. 61; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 125.

²⁹⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 125.

²⁹⁷ Krell - Henry, [1903] 2 KB 740.

²⁹⁸ Gülekli, s. 60; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 82 vd.

²⁹⁹ Gülekli, s. 60.

çıkması durumunda temel hatası düzenlemesine gidilebilecektir. Bu görüşte,³⁰⁰ geçmişteki bir olaya dayanmasa da her iki tarafça öngörülebilir amaçların boşa çıkması durumunda, şartları sağlanıyorsa, temel hatası düzenlemesine gidilerek sözleşmenin iptal edilebilmesi mümkündür. Karşı görüşe göre,³⁰¹ gelecekteki olaylar ve olgular söz konusu olduğunda temel hatası düzenlemesine gidilemez, sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması durumunda işlem temelinin çökmesi dolayısıyla uyarlama söz konusu olabilir. Ayrıca, temel hatası düzenlemesi uygulanırsa sözleşmenin iptal edilebilirliğine yol açarken, sözleşmenin uyarlanması daha esnek bir çözüm sağladığından daha hakkaniyetli sonuçlar ortaya çıkabilir.

Bir örnekte, bir binanın lokanta olarak işletilmek üzere devralınmasından sonra beklenmedik şekilde idare, işletme ruhsatı vermemiştir. Temel hatası düzenlemesinin gelecekteki olgularda da belli şartlarda uygulanabileceği görüşüne göre, burada taraflar TBK m.32 hükmüne dayanarak temel hatasına düşmüş olmaları sebebiyle sözleşmeyi iptal edebilir.³⁰² Karşı görüşe göre ise, burada sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan önemli bir durum değişikliği olmuştur ve bu durum değişikliği nedeniyle sözleşme ile izlenen amacın boşa çıkması nedeniyle işlem temelinin çökmesi söz konusudur. Olayda sözleşmenin uyarlanması yoluna gidilmeli ve sözleşmenin uyarlanması imkânı varsa sözleşme ayakta tutulmalıdır.³⁰³

Amacın boşa çıkması durumunda dikkate alınması gereken diğer bir husus da, bu amacın sözleşme içeriğinde yer almamasıdır. Sözleşmenin içeriğinde yer alan bir amacın boşa çıkması durumunda artık sorun, sözleşme dâhilinde çözümlenmelidir. Örneğin sinema bileti alınmasından sonra artık filmin gösteriminin olmaması durumunda işlem temelinin çökmesinden bahsedilemez. Zira filmin gösterimi sözleşmede yer alan bir unsurdur. Bu durumda sözleşme dâhilinde çözüm bulunur.³⁰⁴

³⁰⁰ Gülekli, s. 61-62.

³⁰¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 244.

³⁰² Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 509.

³⁰³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 244.

³⁰⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 246.

Sözleşme amacının boşa çıkması hallerinde sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olup olmadığı, ilgili kanun maddesinin bu tür işlem temelinin çökmesi halini kapsayıp kapsamadığı tartışmalıdır. *Baysal'a göre*,³⁰⁵ işlem temelinin çökmesinin sadece aşırı ifa güçlüğü halleri ile sınırlanması mâkul değildir. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün lafzına rağmen ya amaca uygun yorum yoluyla ya da hükmün diğer işlem temelinin çökmesi halleri ile ilgili örtülü boşluk bulunması sebebiyle, yine işlem temelinin çökmesi teorisi uygulanmalıdır. Nitekim, Adalet Komisyonu Raporunda TBK m. 138 hükmü ile ilgili, düzenleme yokluğu halinde yargının TMK m. 2/1 veya m.1/2 hükmü gereği soruna yönelik içtihat geliştirerek ihtiyacı gidereceği ifadesi yer almaktadır.³⁰⁶ Bir diğer görüşe göre,³⁰⁷ sözleşmenin amacının boşa çıkması durumunda TMK m.2/1 gereği dürüstlük kuralı kapsamında çözüm bulunacağını ya da aşırı ifa güçlüğü hükmünün geniş yorumlanarak kıyasen sözleşme amacının boşa çıktığı hallerde de uygulanacağını ileri sürmektedir. *Altop'a göre*,³⁰⁸ kanun maddesinin düzenlenme amacı sadece aşırı ifa güçlüğü olamaz. Çünkü uyarlama talep edecek kişinin ekonomik olarak güçlü veya zayıf olması şart olarak incelenmez. Ayrıca uyarlama hakkı saklı tutularak ifanın yapılması durumunda uyarlama talep edilebilir. Bu tespitlerden hareketle sözleşmenin amacının boşa çıkması hali de sözleşmenin uyarlanması düzenlemesi kapsamında değerlendirilmelidir. Yine TBK m. 138 hükmü kaleme alınırken işlem temeli teorisinin temel alındığı gerekçesiyle sözleşmenin amacının boşa çıkması hallerinin de madde kapsamında uyarlama gerekçesi olabileceği yönünde görüşler de ileri sürülmüştür.³⁰⁹

2.3.1.2.3. Aşırı İfa Güçlüğü

Aşırı ifa güçlüğünde, edimin ifası imkânsızlaşmamasına rağmen, sözleşme kurulduktan sonra gerçekleşen öngörülemez bir durum değişikliği neticesinde, sözleşmenin

³⁰⁵ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 248.

³⁰⁶ <https://www.muglabarosu.org.tr/Upload/files/pdf/Adalet%20Komisyonu%20Raporu.pdf>. E.T.:24.04.2024.

³⁰⁷ Oğuzman/Öz, C.1, s. 208-209.

³⁰⁸ Altop, Atilla: *Aşırı İfa Güçlüğü'nü Düzenleyen TBK m.138 Hükmü İle İlgili Bazı Tartışmalı Hususlara İlişkin Bir Değerlendirme*, Prof. Dr. Galip Sermet Akman'a Armağan, İstanbul, 2020, s.46 vd.

³⁰⁹ Çavuşoğlu, Aslı: *Geçici İfa İmkânsızlığı ve Hukuki Sonuçları*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Yüksek Lisans Tezleri Dizisi, On İki Levha Yayınları, 2020, s. 109; Kırca, Çiğdem: *Uyarlama, Pandeminin (Covid-19'un) Sözleşmelerin İfasına Etkisi*, (Ed. Fatma Tülay KARAKAŞ), Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 69.

kurulması anına göre, aşırı ölçüde güçleşmiş olmalıdır. Sözleşmenin kurulması sırasında var olmayan, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan önceden görülemez şekilde bazı koşulların değişmesi ile birlikte aşırı ifa güçlüğü yaşayan tarafın işlem temelinin çökmesi nedeniyle sözleşmenin uyarlanmasını talep etme hakkı vardır.³¹⁰

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün sadece aşırı ifa güçlüğü halini düzenlemesi, hükmün dar yorumlanmasına sebep olacağı gerekçesi ile eleştirilmektedir.³¹¹ İşlem temelinin çökmesi hallerinden aşırı ifa güçlüğü sıkı şartlara bağlandığı için uygulamada karşılaşılması, edimler arası dengenin bozulmasına göre daha nadirdir. Bu nedenle aşırı ifa güçlüğüne ilişkin kanuni düzenlemenin diğer işlem temelini de kapsayacak şekilde geniş yorumlanması gerekir.³¹²

Aşırı ifa güçlüğü'nün yaşandığı çoğu durumda esasen edimler arasında denge de bozulmuştur. Ancak edimler arası dengenin bozulması durumunda aşırı ifa güçlüğü yaşanmayabilir. Örneğin, kira sözleşmesi ile taşınmazını kiraya verenin borcu kira bedeli karşılığında taşınmazın kiracıya kullandırmasıdır. Kiracının borcu ise, kira ödemektir. Kiraya verenin bir durum değişikliği yaşandığında sözleşmenin uyarlanmasını talep ederken, aşırı ifa güçlüğü'nden bahsetmesi olanaksızdır. Bu durumda sadece edimler arası dengenin bozulmasından bahisle uyarlama imkânı vardır.³¹³

2.3.2. Olağanüstü Bir Durum Değişikliği

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanabilmesi için TBK m. 138 hükmünün lafzına göre, sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelen durum değişikliğinin olağanüstü nitelikte olması gerekir. Olağanüstü durum değişikliklerinden ilk anlaşılan, toplumun tamamı için olağanüstü sayılabilen deprem, sel gibi felaketler veya ekonomik krizlerdir.

³¹⁰ Resuloğlu, s. 75-76.

³¹¹ Aşırı ifa güçlüğü kavramının, sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması kavramının bir unsuru olduğu hususunda bkz. Arat, s. 17-18; Resuloğlu, s. 21 vd.

³¹² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 236-237.

³¹³ Resuloğlu, s. 76-77.

Ancak durum değişikliklerinin hangilerinin olağanüstü sayılacağı ya da böyle bir sınırlamaya gidilmesine yönelik öğretide ve uygulamada görüş farklılıkları vardır.³¹⁴

Bazı görüşlere göre,³¹⁵ sözleşmenin uyarlanabilmesi için olağanüstü bir durumun gerçekleşmesi şartı aranmalıdır. *Gürsoy'a göre*³¹⁶, borcun ifasını zorlaştıran olayın, olağan hayat tecrübelerine, yaşama şartlarına göre fevkalâde değişik ve olağanüstü olması gerekir. *Kaplan* da³¹⁷, değişen şartların nesnel ve olağanüstü olması gerekliliğini sözleşmenin uyarlanmasının bir şartı olarak kabul etmiştir. *Oğuzman/Öz*³¹⁸, sözleşmenin uyarlanması için gerçekleşmesi gereken durum değişikliğinin önceden görülemez ve olağanüstü nitelikte olması şartını aramıştır. Durum değişikliğinin olağanüstü olmasını, bazı görüşler ağır bir durum değişikliği olarak yorumlamaktadır. Buna göre, TBK m. 138 hükmü kapsamında hâkimin sözleşmeyi uyarlayabilmesi için maddede uyarlama imkânı tanınan sözleşme rizikosunun ağır bir nitelik taşıması, olağan olmaması gereklidir.³¹⁹ Yargıtay kararlarında da bu şart aranmaktadır.³²⁰

Diğer bir görüşe göre ise,³²¹ olağanüstü nitelikte bir olayın olması şartına gerek yoktur. İsviçre hukukunda baskın görüşe göre,³²² sözleşmenin uyarlanabilmesi için illa ki olağanüstü bir durum değişikliği olması gerekmez.

Sözleşmenin uyarlanması için işlem temelinin çökmesine sebep olan olayın olağanüstü olması gerekliliğini aramayan görüşlerin en önemli temsilcisi *Kocayusufpaşaoğlu*'dur.³²³ Yazara göre, işlem temelinin çökmesi nedeniyle sözleşmenin uyarlanması düzenlemesi ile temel hatası arasındaki ayırım sadece

³¹⁴ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 249.

³¹⁵ Gürsoy, s. 107 vd; Kaplan, s. 147; Oğuzman/Öz, C.1, s. 157; Tile, s. 126 vd; Kılıçoğlu, s. 346 vd; Acar, s. 120.

³¹⁶ Gürsoy, s. 107 vd.

³¹⁷ Kaplan, s. 147.

³¹⁸ Oğuzman/Öz, C.1, s. 211.

³¹⁹ Arat, s. 95.

³²⁰ YHGK, 19.02.1997 T., 1996/11-762 E., 1997/77 K. ; YHGK, 18.11.1998 T., 1998/13-815E., 1998/835 K.

³²¹ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 503-514; Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 248-255.

³²² Kramer E.A./ Schmidlin, B. : *Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Band VI, Das Obligationenrecht, Abt. 1, Allgemeine Bestimmungen, Teilbd 1. Lief. 1., Allgemeine Einführung in das schweizerische Obligationenrecht und Kommentar zu Art. 1 und 18 OR, Bern, 1986, N.19.*

³²³ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 511 vd.

zamansal bir ayrımıdır. İki düzenleme arasında temel fark, olayın ne zaman gerçekleştiğidir. Temel hatasında yanlış tasavvura konu olay, sözleşmenin öncesinde meydana gelen olay; sözleşmenin uyarlanmasında durum değişikliğine konu olay ise sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelen olaydır. Temel hatası düzenlemesinde, yanlış tasavvur konusu olayın “olağanüstü, sosyal felaket” olması gerekmezken, sözleşmenin uyarlanması için bu şartı aramak uygun değildir. Benzer şekilde *Baysal'a* göre³²⁴, sözleşmenin uyarlanması denildiğinde ilk akla gelen sosyal felaket niteliğinde olağanüstü olaylar olsa da günümüzde ticari ve hukuki ilişkilerin değişmesi göz önüne alındığında sadece sözleşmenin tarafları açısından yıkım oluşturan olaylar da sözleşmenin uyarlanmasına gerekçe olabilmelidir.³²⁵ Bu nedenle TBK m.138 hükmünün amaca göre yorumlanması ya da örtülü boşluk kabul edilerek tamamlanması yoluyla tüm toplum için olağanüstü nitelikte olmayan olaylar bakımından da sözleşmenin uyarlanabilmesi gerekir. *Gümüş* de,³²⁶ TBK m. 138 hükmünde objektif durum değişikliğine yol açan olayın olağanüstü olması aranmış olsa da, BGB Art. 313/1 hükmünün açık lafzının aksine durum değişikliğinin “ağır, ciddi, esaslı” olması gerekliliği hususunda açık bir yaklaşım bulunmadığını düşünmektedir. Ayrıca durum değişikliğinin beklenilmez ve öngörülmez olması zaten uyarlamanın bir şartı olarak arandığından ve bu şartın gerçekleştiği her durumda zaten durum değişikliği ağır bir nitelik taşıyacağından, olağanüstülüğün ayrı bir şart olarak aranmaması gerekir. Esas olan durum değişikliğinin “beklenilmezliği”dir. Yazara göre, TBK m. 138 hükmü lafzına göre tarafların tasavvurlarının dışında yer alan objektif işlem temeli oluşturan durumları kapsamakta olduğundan olağanüstülük de bu niteliği vurgulamak için hükme konmuştur. *İnceoğlu* ise,³²⁷ hükmün gerekçesinde sözleşmenin uyarlanması ile ilgili işlem temeli teorisine atıf yapıldığından ve işlem temeli teorisinde olağanüstülük şartı aranmadığından, sözleşmenin uyarlanması için de durum değişikliğinin olağanüstü olması şartının aranmaması gerekir. Günümüz gerekliliklerinden yola çıkan *Kaya'ya* göre,³²⁸ günümüzde taraflar arasındaki hukuki ilişkilerde işlem temelinin çökmesine

³²⁴ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 254-255.

³²⁵ Benzer görüşler için bkz. Tekinay, Selâhattin Sulhi/ Akman, Sermet/ Burcuoğlu, Hâluk/ Altop, Atilla: *Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7.Baskı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 368; Burcuoğlu, s. 10-11; Serozan, İfa, 20 N.8.

³²⁶ Gümüş, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 100 vd.

³²⁷ İnceoğlu, Murat: *Kira Hukuku, C.2, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014*, s. 167.

³²⁸ Kaya, s. 1582.

sıklıkla rastlanmaktadır. Bu nedenle sözleşmenin uyarlanması istisnai niteliğinden uzaklaşmıştır ve olağanüstülük şartını aramak uygun değildir.

Sözleşmenin uyarlanması için toplumun büyük bir kesimi etkileyen olağanüstü bir durumun varlığını aramak sözleşme adaletinin sağlanması açısından da yeterli değildir. Doktrinde verilen bir örnekte, evlenirken eşinin ailesine taşınmazında oturma hakkı tanıyan eş, daha sonra boşanması dolayısıyla taşınmazını irtifak hakkından kurtarmak isteyerek sözleşmenin uyarlanmasını talep edebilir.³²⁹ Bu örnekte her ne kadar toplumun tamamını ya da büyük kesimini ilgilendiren bir olağanüstülük olmasa da sözleşme adaletinin sağlanması açısından uyarlama yapılması gereklidir.

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün yürürlüğe girmesinden önce de yargı kararlarında uyarlama yapılırken ve doktrinde hâkim görüş tarafından durum değişikliğinin olağanüstü nitelik taşıması şartı aranmaktaydı.³³⁰ Sadece sözleşmenin taraflarını etkileyen, genel bir nitelik taşımayan, sözleşmenin taraflarına özgü özel nitelikte ancak aynı zamanda objektif nitelik de taşıyan durum değişikliklerinin de uyarlamaya konu olabilmesi düşünülse de,³³¹ Yargıtay'ın kararlarında sözleşmenin uyarlanmasına sebep olacak durum değişikliğinin olağanüstü bir nitelik taşıması gerektiği şartı aranmaktadır. Ancak olağanüstü nitelik taşıması için durum değişikliğinin ülkenin tümüne yaygın olması şart değildir. Belirli ve sınırlı bir bölgeyi etkileyen olaylar da olağanüstü nitelik taşıyabilir. Yargıtay bu yöndeki bir kararında,³³² bir ilçe sınırları içinde yaşanan sel felaketinin uyarlama talebi için uygun olduğuna karar vermiştir.

2.3.3. Öngörülemezlik

Sözleşmenin uyarlanması için asli şartlardan biri, sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelen durum değişikliğinin sözleşmenin kurulması sırasında öngörülmemiş

³²⁹ Kocayusufpaşaoğlu, Oğuzman'a Armağan, s. 510.

³³⁰ Arat, s. 96; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 133.

³³¹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 134.

³³² Y.3.HD., 20.09.2018T., 2017/3282E., 2018/8795K.

olması ve öngörülmesinin de taraflardan beklenemeyecek olmasıdır.³³³ Öngörülemezlik unsuru, kişilerin iş hayatında dikkate almak ve hesaba katmak zorunda oldukları varsayımların tamamını kapsar.³³⁴

Taraflar, ihmal veya dikkatsizlikleri sonucu bazı durum değişikliklerini öngörememiş olabilirler. Ancak bu hususta dikkat edilmesi gereken önemli husus, önceden görülebilmesi mümkün ve taraflardan beklenebiliyorsa bu durum değişikliğine katlanmaları gerektiğidir. Eğer durum değişikliğinin öngörülmesi makul olarak taraflardan beklenebiliyorsa artık uyarlama söz konusu olmayacaktır. Yine aynı şekilde taraflar sonradan çıkabilecek durum değişikliğini öngörmüşlerse sözleşmesel riski üstlendikleri kabul edilerek uyarlama söz konusu olmayacaktır.³³⁵

Öngörülemezlik, Türk Hukukunda olduğu gibi yabancı hukuklarda da sözleşmenin uyarlanması için aranan şartlar arasındadır. Hatta Fransız Hukukunda, sözleşmenin uyarlanması ile ilgili teori olan “emprevizyon” öngörülemezlik anlamına gelmektedir.³³⁶

Sözleşmeye bağlılık ilkesine sıkı sıkıya bağlı olmak gerektiğini bazı görüşlere göre³³⁷, sözleşmelerde öngörülemezlik söz konusu olamaz. Taraflar geleceğe ilişkin pek çok değişiklik olabileceğini bildikleri halde sözleşme yaparlar ve sözleşme hükümleri ile kendilerini koruyabilirler. Bu nedenle uyarlama söz konusu olmamalıdır.

Yargıtay’ın bir kararında yer alan değerlendirmeye göre; sözleşmenin uyarlanması için gerekli şartlardan öngörülemezlik, önceden tahmin edilemeyen, beklenmeyen olaylar olmalı veya durum değişikliğine sebep olan olaylar öngörülebilse de sözleşmeye etkisinin kapsamı ve boyutlarının öngörülememesi gereklidir.³³⁸ Tarafların sözleşmenin ifasına etki edecek muhtemel bir olayı öngörmeleri mümkünken, göstermeleri gereken

³³³ Serozan, İfa, 20N.8; Oğuzman/Öz, C.1, s. 210 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 259; Kılıçoğlu, s. 346 vd; Tile, s. 132.

³³⁴ Resuloğlu, s. 83; Kaya, s. 1583 vd.

³³⁵ Arat, s. 106.

³³⁶ Feyzioğlu, s. 37 vd.

³³⁷ Görüşlerin detaylı incelemesi için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 260.

³³⁸ YHGK, 11.02.1998T., 1998/13-4E., 1998/87K.

özeni göstermeyerek öngörememesi durumunda, mağdur durumda olan tarafın bu rizikoyu zımnen kabul ettiği sonucu çıkarılır.³³⁹

Sözleşmenin uyarlanmasına yol açacak olan olağanüstü durum değişikliklerinin öngörülebilir olup olmadığı sözleşmenin kurulduğu ana göre belirlenir.³⁴⁰ Sözleşmenin kurulmasından önce olağan durumda uzun süre yaşanmamış bir durum değişikliğinin, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkması öngörülemez kabul edilebilir.³⁴¹ Bazı dönemlerde öngörülemezliğin derecesi artabilir ve bazı durumlarda da azalır. Enflasyona bağlı bir kriz ortaya çıktıktan sonra kurulan sözleşmeler ile ekonomik krizden önce kurulan sözleşmelerin değerlendirmesi aynı yapılmamalıdır.³⁴² Yargıtay 2003 yılında vermiş olduğu bir kararla;³⁴³ Türkiye’de 1958 yılından beri çeşitli dönemlerde devalüasyonların ilan edildiği, Türk parasının yabancı para birimleri karşısında değerinin düşürüldüğü bilindiğinden tacir olan davacı tarafın istikrarsız ekonomik durumu öngörebileceğinden bahisle uyarlama talebini reddetmiştir. Ancak Yargıtay dava konusu olaylardaki durum değişikliklerin ağırlığına göre karar verdiğinden, her ekonomik krizin öngörülebilir olduğuna yönelik bir sonuç çıkarmak doğru olmaz. Her ne kadar ekonomik kriz uzun süre gündemde olsa ve sürse de, bu durum her an çıkacak ekonomik krizin boyutlarının tahmin edilebilir olduğu anlamına gelmeyecektir.³⁴⁴ Covid-19 pandemisi gibi başka salgınların da öngörülebilir olduğu düşünülebilir. Ancak ne zaman ve ne ölçüde sözleşmeleri etkileyecek olduğu öngörülemez. Ortaya sözleşmenin kurulmasından sonra çıkan durum değişikliğinin sonuçlarının öngörülememesi halinde de öngörülemezlik şartının sağlandığı öğretide kabul edilir.³⁴⁵

Sözleşmenin uyarlanması için gerekli şartlardan olan sözleşme riskini üstlenmemiş olma ile meydana gelen durum değişikliklerinin öngörülemez olması şartları birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Sözleşmesel riskin üstlenilip üstlenilmediği, öngörülebilip

³³⁹ Gülekli, s. 49.

³⁴⁰ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 80.

³⁴¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 271.

³⁴² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 271.

³⁴³ YHGK, 15.10.2003T., 2003/13-599E., 2003/599K.; Y.11HD., 18.03.2004 T., 2004/8066 E., 2004/2684 K.; Devalüasyonların uyarlama sebebi kabul edilmesi gerektiği hakkında bkz. Kılıçoğlu, s. 351.

³⁴⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 273.

³⁴⁵ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 80-81; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 260-261.

öngörülemediği değerlendirilerek anlaşılır. Her sözleşme belli bir risk içerir.³⁴⁶ Bu riski öngörmüş olan tarafların bu hususta özel bir düzenleme yapmaksızın sözleşme imzalamaları durumunda sözleşmesel riski de üstlendikleri kabul edilebilir.³⁴⁷

2.3.3.1. Öngörülebilirliği Etkileyen Unsurlar

Sözleşmenin kurulması esnasında sonradan ortaya çıkacak bazı durum değişiklikleri ve bu durum değişikliklerinin sözleşme üzerinde doğuracağı etkilerin öngörülememesi ve öngörülmesinin de beklenememesi gerekir.³⁴⁸ Bu önceden görmek ve önceden görememek hususları değerlendirilirken bazı unsurların etkileri göz ardı edilemez. Sözleşmenin kısa veya uzun süreli olması, sözleşmenin niteliği veya sözleşme tarafının özellikleri öngörülebilirliği etkileyen unsurlardır.³⁴⁹

2.3.3.1.1. Sözleşmenin Süresi

Sözleşmelerin uzun veya kısa süreli olmasının öngörülebilirliğe etkisi vardır. Kısa süreli sözleşmelerde ortaya çıkacak olayları kısa vadede öngörme, tahmin etme imkânının daha fazla olduğu kabul edilebilir. Hatta kısa vadede ortaya çıkacak durumları tahmin edememenin çoğunlukla taraflardan birine isnat edilebilir olduğu düşünülebilir.³⁵⁰

Yargıtay bir kararında,³⁵¹ sözleşmenin uyarlanması talebi ile açılacak davaların uzun süreli sözleşmeler için açılabilmesine yönelik bir sınırlama olmadığını, bu nedenle bir yıllık kira sözleşmeleri için de uyarlama davası açılabilmesini ve uyarlamanın mümkün olduğunu karara bağlamış olsa da; başka bir kararında³⁵², kısa süreli bir sözleşmede borçlunun durumu ağırlaşırsa da aynen ifanın gerektiğine karar vermiştir.

³⁴⁶ Resuloğlu, s. 72.

³⁴⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 263.

³⁴⁸ Eren, Borçlar Hukuku, s. 558-559; Oğuzman/Öz, s. 211; Arat, s. 114.

³⁴⁹ Kaya, s. 1585 vd.

³⁵⁰ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 80; Gürsoy, s. 115.

³⁵¹ YHGK, 30.10.2002T., 2002/13-852E., 2002/864K.

³⁵² Y.3.HD., 17.06.2003T., 2003/6633E., 2003/7601 K.; Y.13.HD., 25.04.2002T., 2002/2689 E., 2002/4563 K.

Uzun süreli sözleşmelerde doğal olarak değişebilecek durum ve koşulları öngörmek zorlaşacak, sözleşmenin uyarlanması gerekliliği ihtimali artacaktır. Kısa süreli sözleşmelerde ise yakın zamana ilişkin belirlilik daha fazla olacağından, öngörülemez durum ve koşullarla karşılaşmak daha az bir ihtimaldir.³⁵³ Öngörülemezlik ölçütünün değerlendirilmesinde, sözleşmenin süresi de önem arz etmektedir. Örneğin kısa süreli bir kira sözleşmesi yapılırken, ülkenin o anki ekonomik durumuna göre bir ekonomik krizin yaklaşmakta olup olmadığı öngörülebiliyorsa bu öngörülen koşulların gerçekleşmesi olasılığına karşı tarafların önlem alabilmesi mümkündür. Sözleşmenin şartlarını bu öngörülere göre belirlemek veya sözleşmeye uyarlama kayıtları koymak, tarafların alabileceği önlemlerdir. Ancak uzun süreli kira sözleşmelerinde, yakın gelecekte sona ermeyecek kira sözleşmesinin devamı süresince olabilecek her durum ve koşulu öngörmek mümkün olmayabilir. Bu nedenle sözleşmelere müdahale edilerek yeni durum ve koşullara uyarlanması ihtiyacı hâsıl olabilir.

Her somut olayda değerlendirme yapılırken sonradan ortaya çıkan durum değişikliğinin niteliği ve boyutu etkili olsa da, uzun süreli sözleşmelerde öngörülemez gelişmelerin olma ihtimalinin arttığı söylenebilir.³⁵⁴

2.3.3.1.2. Sözleşmenin Niteliği

Sözleşmelerin tamamı belli bir oranda risk barındırır. Ancak bazı sözleşmeler yüksek oranda risk içerir ve spekülatif niteliktedir.³⁵⁵ Örneğin teminat amacıyla kurulan sözleşmeler riskli sözleşmeler olarak kabul edilir. Niteliği gereği yüksek risk içeren sözleşmelerde, durum değişikliklerinin göze alındığı, sözleşmenin karakterinin zaten risk üzerine kurulduğu ve bu nedenle uyarlamanın mümkün olmadığı öğretide savunulan görüşlerden biridir.³⁵⁶

³⁵³ Tile, s. 132 vd; Kaya, s. 1585; Acar, s. 111 vd.

³⁵⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 275.

³⁵⁵ Kaya, s. 1587.

³⁵⁶ Akyol, s. 88-89; Burcuoğlu, s. 13.

Öğretide savunulan diğer bir görüşe göre ise³⁵⁷, riskli nitelikte kabul edilen sözleşmelerin de uyarlanması mümkündür. Kanunda genel hükümlerde düzenlenmiş bir uyarlama maddesinin riskli sözleşmelere uygulanamayacağını söylemek doğru olmaz. Ancak bu tür sözleşmelerde uyarlama şartlarının sağlanıp sağlanmadığı değerlendirilirken, öngörülemeslik ve riski üstlenmemiş olma şartları açısından daha sıkı bir değerlendirme yapmak gerekir. Zira bu sözleşmelerin niteliği gereği, durum değişiklikleri çoğunlukla öngörülmekte ve risk göze alınmaktadır. Örneğin kişisel bir teminat sözleşmesi olan kefalet sözleşmesinde; kefil olan, asıl borçlunun borcunu ifa etmemesi durumunda onun edimini yerine getirmeyi üstlenmektedir. Sözleşmenin karakteri itibarıyla zaten risk öngörülmüş ve üstlenilmiştir. Asıl borçlunun borcu ifa etmemesi riski için kefil bu sözleşmeyi yapmıştır. Kanaatimizce de kefilin bu durumda durum değişikliği sebebiyle uyarlama yoluna gitmesi ancak üstlendiği riskin kapsamı dışında gelişmeler ve durum değişiklikleri için mümkün olmalıdır.

2.3.3.1.3. Sözleşme Tarafının Özellikleri

Sözleşmenin kurulmasından sonra meydana gelecek olayların önceden görülmesi, tahmin edilmesi, kişilerin sosyal statüsüne, eğitimine, mesleğine ve bunun gibi pek çok özelliğine göre değişiklik gösterir. Ancak öngörülebilirlik şartı değerlendirilirken taraflarının somut ölçütleri değil, soyut ölçüt esas alınır. Yani sözleşmenin tarafı, basiretsizliği, dikkatsizliği veya tecrübesizliği nedeniyle durum değişikliklerini öngörememiş olsa da, eğer onun yerinde olan mâkul bir kişi durum değişikliklerini öngörebilecek ise uyarlama için öngörülemeslik şartı sağlanmamış olur.³⁵⁸

Yargıtay'a göre de³⁵⁹ öngörülemeslik şartı değerlendirilirken soyut ölçüte göre değerlendirme yapılması gerekir. Örneğin uyarlama isteyen taraf tacir ise, basiretli bir tacir gibi davranması gerekir. Ekonomideki belli bir düzeye kadar olan dalgalanmaları öngörebilmesi beklenir. Yargıtay'ın kararlarında birçok olayda, döviz üzerinden

³⁵⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 282.

³⁵⁸ Tile, s. 136; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 285; Kaya, s. 1588.

³⁵⁹ YHGK, 07.05.2003T., 2003/13-332E., 2003/340K; Y.13 HD., 18.05.2005T., 2005/2144 E., 2005/8540 K.

sözleşme kuran tacirlerin öngörülemezlik şartını sağlamadığından uyarılama hakkına sahip olmadıkları değerlendirilmiştir.³⁶⁰

Baysal'a göre,³⁶¹ öngörülemezlik şartı soyut ölçüte göre değerlendirilse de sözleşme taraflarının sosyal ve ekonomik durumları bu değerlendirmede rol oynar. Değerlendirme, mağdur tarafın şahsi özelliklerine göre değil ancak onun özelliklerini taşıyan mâkul kişiye göre yapılır. Mağdur tarafın özelliklerini taşıyan mâkul bir kişiden beklenebilecek ölçüde öngörebilme aranacaktır. Örneğin, tacir sıfatı taşıyan bir kişi için değerlendirme daha farklı olacak, tacir sıfatından dolayı basiretli bir tacirin davranışları esas alınarak değerlendirme yapılması gerekecektir. Basiretli tacirin öngörebileceği durum değişiklikleri açısından öngörülemezlik iddiasının kabul edilememesi gerekir.³⁶²

2.3.4. Durum Değişikliğinin Uyarılama Hakkını Kullanan Tarafa İsnat Edilememesi

Sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan durum değişikliği, durum değişikliği nedeniyle mağdur olduğunu iddia eden tarafın sebep olduğu ya da onun etki alanından kaynaklanan bir sebepten ortaya çıkmışsa, o taraf uyarılama hakkına sahip olmaz.³⁶³

Bu şartın mantığı doktrinde imkânsızlık kavramı ile bağlantı kurularak açıklanmaktadır.³⁶⁴ İmkânsızlık düzenlemesinde imkânsızlığa kendi kusuru ile yol açan tarafın borcunun sona ermediği düzenlenmiştir. O halde evleviyetle aşırı ifa güçlüğü düzenlemesinde de, ifa güçlüğüne kendi egemenlik alanından kaynaklanan bir nedenle yol açan kişinin uyarılama hakkına sahip olmadığı sonucu çıkarılmalıdır.

³⁶⁰YHGK, 07.05.2003T., 2003/13-332E., 2003/340K.;YHGK, 15.10.2003T., 2003/13-599E., 2003/599K.; Kizir, s. 277.

³⁶¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 287.

³⁶² Kizir, s. 276-277; Benzer yönde bkz. Kılıçoğlu, s. 347-348.

³⁶³ Eren, Borçlar Hukuku, N.1514; Serozan, İfa, 20 N.8;Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Alttop, s. 368,1007; Kılıçoğlu, s. 347; Tile, s. 137.

³⁶⁴ Bischoff, s. 216 vd.

Türk öğretisinde, uyarlamaya ilişkin bu şart birçok yazar tarafından, uyarlama talep edenin kusurunun bulunmaması şeklinde ifade edilmektedir.³⁶⁵ Ancak kusur kavramının kullanılması bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre,³⁶⁶ bu şartın kusur kavramı altında değerlendirilmesi işlem temelinin çökmesi teorisi ile bağdaşmaz. Durum değişikliği mağdur tarafın kusurundan kaynaklanmasa da onun egemenlik ve etki alanından kaynaklanmış olabilir. Bu durumda da uyarlama mümkün olmaz. Durum değişikliğinin mağdur tarafa isnat edilememesi kavramı, kusursuzluktan daha geniş bir kavramdır. Keza TBK m.138 hükmünde de, kusurdan değil değişikliğin borçludan kaynaklanmayan bir sebepten ileri gelmesi ifadesi kullanılmaktadır.³⁶⁷

Yargıtay'ın bu yönde bir kararında da³⁶⁸, temerrüt faizinin uyarlanması talebi bulunan dosya kapsamında davacının uzun süre kefalet borcunu ödemediği ve ödeme yapılması gereken dönemin ekonomik koşullarına göre faiz oranlarının mâkul olduğu belirtilerek olağanüstü durumun ortaya çıkmasında davacının kusuru bulunduğundan onun lehine uyarlama yapılamayacağı gerekçesiyle talep reddedilmiştir. Doktrinde verilen bir örnekte,³⁶⁹ fabrikasında ürettiği malları satan bir şirketin sel neticesinde fabrikanın kullanılamaz hale gelmesinde kusuru olmasa da fabrikanın sigortası olmadığı için makinelerin tamir edilememesi olayında kusuru bulunmaktadır. Bundan kaynaklanan teslimatların gecikmesi olgusunda da kusuru olduğu kabul edilerek uyarlama yapılmaması gerektiği belirtilmiştir.

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde de, durum değişikliğinin borçludan kaynaklanmayan bir sebeple meydana gelmesi şartı aranmıştır. Madde metninin lafzından hareketle, uyarlama isteyen tarafın etki alanından kaynaklanmaması şartı aramak daha mâkuldür. Ancak madde metninde “borçludan kaynaklanmayan sebep” şeklinde ifade edilmesi doktrinde eleştirilmiştir. Alacaklının uyarlama hakkı olmadığı ya da alacaklıya isnat edilebilen bir sebepten durum değişikliği ortaya çıksa da alacaklının uyarlama hakkı olduğu gibi yanlış anlamlar çıkarılmaya müsait şekilde

³⁶⁵ Eren, Borçlar Hukuku, N.1514; Kaplan, s. 150; Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 85; Kılıçoğlu, s. 347.

³⁶⁶ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop, s. 1007; Serozan, İfa, 20 N.8; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 289; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 210-211.

³⁶⁷ Resuloğlu, s. 90.

³⁶⁸ Y.11.HD., 15.03.2021 T., 2020/5092 E., 2021/2462K.

³⁶⁹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 212.

madde metninin kaleme alınması uygun bulunmamıştır. Oysa Türk Hukukunda, alacaklının da sözleşmenin uyarlanmasını talep edeceği ve uyarlama talep ettiği durumda meydana gelmiş olan durum değişikliğinin onun etki alanından kaynaklanmaması şartını taşıması gerektiği kabul edilir.³⁷⁰

Sözleşmenin uyarlanması hakkına sahip olan mağdur tarafın, meydana gelen durum değişikliğine katkıda bulunmaması iki aşamada değerlendirilir. Öncelikle sözleşmenin uyarlanmasını gerektiren durum değişikliğinin ortaya çıkması mağdur tarafa isnat edilememelidir. İkinci olarak da böyle bir durum değişikliği meydana geldikten sonra gecikmesizin karşı tarafa bu durumu bildirmelidir.³⁷¹ Bildirimin yapılması için gerekli mâkul zamandan sonra ağırlaşan şartların riskine mağdur tarafın katlanması gerekir.³⁷² Yine kabul edilen yaklaşıma göre edimini ifada temerrüde düşen tarafın uyarlama hakkı yoktur.³⁷³

Durum değişikliğinin tamamen mağdur taraftan kaynaklanmaması ancak onun da katkısının bulunması durumunda ise, tıpkı haksız fiilde tazminatın indirilmesi düzenlemesinde hesaba katılan zarar görenin kusurunun bulunması hali gibi uyarlamada da bu durum dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmalıdır ve asıl amaç olan sözleşme adaletinin tekrar tesis edilmesi sağlanmalıdır.³⁷⁴ Başka bir görüşte ise;³⁷⁵ taraflardan birinin hâkimiyet alanından kaynaklanan bir sebebin yanı sıra hâkimiyet alanında olmayan olay da eklenerek durum değişikliğine sebep olmuşsa uyarlama hakkı bulunmamaktadır.

2.3.5. İfanın Beklenmesinin Dürüstlük Kuralına Aykırı Olması

Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünde sözleşmenin uyarlanması için aranan şartlardan biri, sözleşmenin kurulmasından sonra değişen durumda taraflardan biri için ifanın

³⁷⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 289-290.

³⁷¹ Ergan, İstisna Sözleşmesi, s. 89.

³⁷² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 292.

³⁷³ Y.11.HD., 03.06.1997T., 1997/2072E., 1997/4215K.

³⁷⁴ Baysal, Başak: Zarar Görenin Kusuru (Müterafik Kusur), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 181 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 293.

³⁷⁵ Gümüç, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 213.

beklenmesinin dürüstlük kuralına aykırı olmasıdır. Dürüstlük kuralına aykırı düşecek ölçüde taraflardan biri için aşırı ifa güçlüğü oluşması gerekmektedir. Buna ifanın beklenemezliği denir.³⁷⁶ Sözleşme ile tarafların karşılıklı üstlendikleri ya da kanunun taraflara yükledikleri dışındaki aşkın risklerin, üzerinde bu riskleri taşıyan sözleşme tarafınca katlanılmaz hale gelmesini ifade eder. Hâkim, uyarılma hakkı kullanılan sözleşmede çıkan bir uyuşmazlık önüne geldiğinde, uyarılma şartlarının gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit ederken, olayda değişen koşullar nedeniyle risk paylaşımının talepte bulunan için çekilmez ve katlanılmaz hale gelip gelmediğini değerlendirmelidir. Bu değerlendirmeyi yaparken temel ölçüt dürüstlük kuralıdır. Gerçekleşen risklerin tamamen sözleşmenin bir tarafına yüklenmesi neticesinde bu taraf için kendisinden beklenen özveri eşiği aşıyorsa ifanın taraftan beklenemeyeceği sonucu çıkarılabilir.³⁷⁷

Sözleşmenin ifasının beklenmesinin dürüstlük kuralına aykırı olduğunun kabul edilebilmesi için; ortaya çıkan sözleşme rizikosunu taraflar önceden görebilmiş olsaydı, taraflardan en azından birinin sözleşmeyi yapmayacak veya en azından mevcut kapsamı ile yapmayacak olması gerekir. Taraflardan en az birinin bu varsayımsal irade açısından incelenen tolerans sınırının aşılması gerektiğine yönelik şart Alman Hukukunda BGB Art. 313 hükmünde yer almakta ancak Türk Hukukunda düzenlemede yer almamaktadır. Türk Hukukunda uyarılmanın temelini oluşturan TBK m.138 hükmünün işlem temelini çökmesi teorisi ışığında düzenlendiğini kabul ettiğimizde Türk Hukuku açısından da değerlendirilmesi gerektiği düşünülebilir.³⁷⁸ Bu şart ayrıca kanunda yer almasa da, yorum yoluyla dürüstlük kuralı gereğince ifanın beklenememesi kapsamında değerlendirilebilir.

Değişen koşullar neticesinde sözleşmenin mağdur tarafının ediminin ne ölçüde zorlaştığı, TBK m.138'in sonuçları bakımından da önemlidir.³⁷⁹ Eğer dar anlamda uyarılma ile edimler arasında denge tekrar kurulabilecek düzeydeyse sözleşme

³⁷⁶ Baysal, Başak: Aşırı İfa Güçlüğü, Türk Borçlar Hukuku Sempozyumu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 133; Tile, s. 145 vd.

³⁷⁷ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 139-141.

³⁷⁸ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 138.

³⁷⁹ Durum ve koşulların değerlendirilmesiyle, dar anlamda sözleşmenin uyarlanması veya sözleşmenin ayakta tutulma imkânı kalmaması durumunda sözleşmenin sona erdirilmesi söz konusu olur. Sözleşmenin uyarlanmasının sonuçları ve uyarılmanın nasıl yapılacağı hakkında bkz. s. 103 vd.

uyarlanarak varlığını devam ettirecek ancak sözleşmenin dar anlamda uyarlanması ile dahi sözleşme ayakta tutulamayacak düzeydeyse sözleşme sona erdirilir. İkinci durumda sözleşmede adil risk dengesinin tekrar sağlanabilmesinin tek yolu sözleşmenin sona erdirilmesidir. İfanın taraflardan biri için beklenilemez olması da bir risk paylaşımı problemidir.³⁸⁰

Yargıtay da, sözleşmenin sonradan değişen koşullar sebebiyle uyarlanabilmesi için “ifanın çekilmez hale gelmesi” şartını aramaktadır.³⁸¹ Bazı Yargıtay kararlarında uyarlama talep eden tarafın ekonomik yıkımı uyarlamanın gereklerinden sayılmaktayken,³⁸² bazı kararlarında da aşırı ifa güçlüğü borçlunun mahvına ve ekonomik yıkımına yol açmasının gerekmediğinin altını çizilmektedir.³⁸³ Doktrinde ise, sözleşmenin uyarlanması hakkını kullanacak tarafın ekonomik olarak mahvolmuş olmasına gerek olmadığı ve ifanın, tarafın ekonomik yıkımına sebep olmasının şart olmadığı vurgulanmaktadır.³⁸⁴ Zira sözleşmenin tarafının üstlendiği edimin ifası için gerekli olan ifa yeteneğine sahip olup olmaması uyarlama hususunda etkili olacak şekilde sözleşmenin içeriğine dâhil bir unsur değildir.³⁸⁵ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü anlamındaki aşırı ifa güçlüğü varlığının kabul edilmesi için mali bir yoksunluk içine düşülüp düşülmediği önemli değildir. Maddi edim borçlusu için ifaya yönelik para veya emek sarfiyatının objektif durum değişikliğine bağlı olarak artması ve ifanın borçludan beklenmesinin dürüstlük kuralına aykırı sayılması yeterlidir.³⁸⁶

Sözleşmenin sonradan değişen koşullara uyarlanmasını kabul eden ülke düzenlemelerinin çoğunda şartlardan biri olarak kanuni veya sözleşmesel risk dağılımının dikkate alınması yer almaktadır. (BGB Art. 313, Fransız MK m. 1195/1) Avrupa Sözleşme Hukuku İlkelerinin “Durumların Değişmesi” başlığını taşıyan 6:111.

³⁸⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 294.

³⁸¹ YHGK, 01.10.1997T., 1997/13-493E., 1997/87K.

³⁸² Y.6.HD., 25.05.2015T., 2014/13904E., 2015/5093K.; Y.3.HD., 20.12.2012T., 2012/22344 E., 2012/26304 K.; YHGK., 28.11.2019 T., 2017/515 E., 2019/1233 K.

³⁸³ Y. 13.HD., 13.06.2014T., 2013/16898 E., 2014/18895 K.; Y.13.HD., 07.02.2013 T., 2012/8250 E., 2013/2623 K.

³⁸⁴ Kırca, s. 88; Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 120; Oğuzman/Öz, C.1, s. 598.

³⁸⁵ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 222.

³⁸⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 122; Yavuz/Özen/Acar, s. 569.

maddenin 2.fıkrasının c bendine göre de zarar görenin sözleşme kapsamındaki riski üstlenmiş olmaması şartı aranmaktadır.³⁸⁷

Her sözleşmede belli bir oranda risk söz konusudur.³⁸⁸ Her yaşanan olumsuzluk sonucu taraflar arası dengenin değişmesinde sözleşmenin uyarlanması söz konusu olmaz. Risk paylaşımı kanunda ya da sözleşmede belirlenmiş olabilir.³⁸⁹ Eğer kanunda veya sözleşmede belirlenen risk paylaşımı düzenlemelerinin yorumlanması ile sorun çözümlenebiliyorsa bu kurallara uygun değerlendirme yapılır.³⁹⁰ Kanunda bazı sözleşme tiplerine ilişkin risk paylaşımı kuralları öngörülmüş olabilir. Türk Borçlar Kanunu m. 138 genel nitelikte bir kanuni düzenleme olduğundan, özel sözleşme tiplerinde düzenlenen uyarlama hükümleri ile aralarında genel kural- özel kural ilişkisi vardır. Özel düzenlemenin öncelikle uygulanması gereklidir. Kanunda sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin özel nitelikli kural, şartları TBK m. 138 hükmüne göre daha ağır nitelikte olsa da özel kuralın öncelikle uygulanması gerekir.³⁹¹ Örneğin TBK m.363 hükmünde, ürün kirası sözleşmesinde olağanüstü olaylar veya doğal afetler neticesinde kira konusu tarımsal taşınmazın her zamanki verimi önemli ölçüde düşerse kiracının kira bedelinden indirim isteme hakkı olduğu düzenlenmiştir.³⁹² Olağan talihsizliklere ise kiracının katlanacağı kanuni risk paylaşımı düzenlemesine örnek oluşturur.³⁹³

Sözleşmenin tarafları gerçekleşen sözleşme riskine hangi tarafın katlanacağını düzenleyebilirler.³⁹⁴ Denge bozulması ve ifa güçlüğü hallerinde riske katlanması gereken tarafı ve aralarındaki risk paylaşımını uyarlama kayıtları ile sözleşmeye dâhil edebilirler.³⁹⁵ Beklenilmezlik kavramı belirsizdir ve bu belirsizliği aşmak için bir ölçüte ihtiyaç vardır. Bu sınır BGB Art. 313'te, sözleşmesel veya kanuni risk paylaşımı kurallarıdır. Öğretide de, uyarlamanın ikincilliği ilkesi gereğince TBK m.138 hükmündeki uyarlamanın önüne geçen sözleşmesel uyarlama kayıtlarının geçerli olduğu

³⁸⁷ Commission on European Contract Law, Principles of European Contract Law, 60; Helvacı, s. 303.

³⁸⁸ Kaya, s. 1589 vd; Resuloğlu, s. 72.

³⁸⁹ Kahraman, s. 136 vd.

³⁹⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 295.

³⁹¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 316-318.

³⁹² Kılıçoğlu, s. 342; Yavuz/Acar/Özen, s. 707.

³⁹³ Yavuz/Acar/Özen, s. 707.

³⁹⁴ Kızır, s. 267-268.

³⁹⁵ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 250 vd; Kızır, s. 266 vd.

kabul edilmektedir. Uyarılama hükmünün uygulanabilmesinin, tamamlayıcı hukuk kuralları ve sözleşmede uyarılama kaydı olmaması durumunda söz konusu olacağını düşünen yazarlar vardır.³⁹⁶

Sözleşme rizikosunu olarak isimlendirilen haller, sözleşme taraflarının risk alanının dışında gerçekleşen olaylara dayalı ortaya çıkmalıdır. Sözleşmenin uyarlanması, işlem temeli olabilmiş ama sözleşme içeriğinin dışında kalmış riskler için mümkündür. Sözleşmenin içeriğine taraflarca eklenmiş ya da yasal olarak dâhil edilmiş riskler uyarılama kapsamının dışında kalır.³⁹⁷ Bu tür riskleri ilgili tarafın çekmesi kabul edildiğinden ifa, beklenebilir bir ifadır.

Ticari amaçlı her yatırım bünyesinde risk barındırır. Bu yatırım ile beraber kazanç elde etmek kadar başarılı olamamak ihtimali de taşır. Bu bağlamda her ifa güçlüğü uyarılama sebebi teşkil etmez. Yatırımın içerdiği risklerin gerçekleşmiş olması objektif durum değişikliği sayılmaz.³⁹⁸ Örneğin, yeni açılan bir alışveriş merkezinde müşteri potansiyeli düşünülerek bir mağaza kiralaayan kiracı, beklenen nitelik ve sayıda müşteri çekememesi nedeniyle uyarılama talep edemez.³⁹⁹

2.3.6. Edimin Henüz İfa Edilmemiş Olması Ya Da İfanın Aşırı Güçleşmesi Nedeniyle Doğan Hakların Saklı Tutularak İfa Edilmiş Olması

Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmü çerçevesinde sözleşmenin uyarlanması gereksinimi ortaya çıktığında, sözleşmenin devam ediyor olması gereklidir. Sona ermiş sözleşmeler uyarlanamaz.⁴⁰⁰

Bir görüşe göre,⁴⁰¹ sözleşmenin sona erdiği andan itibaren, haklarını saklı tutarak olsa ifa yapılmış olsa bile geçmişe dönük edimler için uyarılama talep edilemez. Zira

³⁹⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 140.

³⁹⁷ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 144-145.

³⁹⁸ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 213.

³⁹⁹ İnceoğlu, s. 168.

⁴⁰⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 87; Arat, s. 123.

⁴⁰¹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 89; Gümüş, Mustafa Alper: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununa Göre Kira Sözleşmesi, İstanbul, 2011, s. 90.

uyarlama talebi ile açılan davanın açılmış olduğu tarihte, içeriğine müdahale edilecek bir borç ilişkisi söz konusu değildir. Sözleşme sona erdiğinde, içeriği uyarlanacak veya uyarlama mümkün olmadığında feshedilecek veya dönülecek bir sözleşme mevcut değildir. Bu nedenle uyarlama da mümkün olmaz. Ancak uyarlama talebi ile dava açıldıktan sonra sözleşme geçerli bir şekilde ileriye dönük olarak sona erdirilirse sona erme tarihine kadar olan dönem için uyarlama mümkündür. Benzer yönde,⁴⁰² sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olabilmesi için ifanın henüz yapılmamış olması gereklidir. Bu hususta ifanın yapılmış olması zaten ifanın güçleşmediğini gösterir bakış açısına karşılık, sözleşmenin uyarlanmasında ele alınması gereken, ifanın ne derece fedakârlık gerektirdiğinin tespit edilmesidir.⁴⁰³

Katıldığımız diğer görüşe göre,⁴⁰⁴ değişen koşullar ifayı aşırı güçleştirmiş ve aşırı bir fedakârlık gerektirmiş olmasına rağmen ifa yapılmış ise yine de sözleşmenin uyarlanması mümkün olmalıdır. İfa yapıldıktan sonra uyarlama için ise kanunda, ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan hakları saklı tutularak ifanın yapılması durumunda uyarlamanın mümkün olduğu belirtilmiştir. Yani borç ifa edilmiş olsa dahi, ihtirazi kayıt ile ifanın gerçekleştirilmiş olması durumunda uyarlama mümkün olacaktır.⁴⁰⁵ Edimlerin ifa edilmiş olmasına rağmen uyarlanabileceğine yönelik görüş son yıllarda ağırlık kazanmıştır.⁴⁰⁶ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün de oluşturulurken benimsenen bu görüş, sözleşme adaletini ve hakkaniyeti sağlama açısından da yerindedir.⁴⁰⁷

Yargıtay'ın ürün kira bedelinin uyarlanması talebi ile incelediği uyuşmazlıkta; konut ve çatılı işyeri kirasına ilişkin olan kira süresinin otomatik bir yıl uzayacağına ilişkin kanuni düzenleme ürün kirasında uygulanamayacağından ve açılan davada kira sözleşmesinin süresi sona erdiğinden sözleşme sona ermiştir. Tarafların yeni bir kira bedeli üzerinde karşılıklı iradeleri uyuşmadığı için kira sözleşmesi yenilenmiş de

⁴⁰² Oğuzman/Öz, C.1, s.210 vd.

⁴⁰³ Gülekli, s. 53.

⁴⁰⁴ Baysal, Aşırı İfa Güçlüğü, s. 113-114.

⁴⁰⁵ Arat, s. 124; Kılıçoğlu, s. 349; Kizir, s. 269.

⁴⁰⁶ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 341.

⁴⁰⁷ Burcuoğlu, s. 13.

sayılamaz. Bu nedenle sözleşme sona erdiğinden uyarılama da mümkün görülmemiştir.⁴⁰⁸

Yargıtay'ın incelediği bir başka olayda, davacı mahkemece haklı feshin tespitini ve mahkemece feshin ağır sonuçlar doğuracağı kanaatine varılırsa sözleşmenin uyarlanmasını talep etmiştir. Yargıtay, ilk derece mahkemesinin sözleşmeyi uyarlamaya yönelik kararını bozmuş ve feshin haklı nedene dayanıp dayanmadığı araştırılmadan ve fesih iradesi olduğu halde davanın sözleşmenin ayaktaymış gibi değerlendirilerek uyarlanmasını hukuka uygun bulmamıştır.⁴⁰⁹ Yani ilk önce incelenmesi gereken hususun, sözleşmenin geçerli olarak varlığını devam ettiriyor olması ve sona ermemiş olması gerekliliği olduğu vurgulanmış, sona ermiş sözleşmeler için uyarılama söz konusu olamayacağı belirtilmiştir.

2.3.7. Sözleşmenin Uyarlanmasına İlişkin Kanunda veya Sözleşmede Başka Hüküm Bulunmaması

Sözleşmenin TBK m. 138 kapsamında uyarlanabilmesi için, sözleşmede yer alan uyarılama kaydı bulunmaması veya kanunda o sözleşme türünün uyarlanması ile ilgili başka bir hükmün bulunmaması gerekir.⁴¹⁰ Hükmün emredici nitelikte olup olmadığı tartışmalıdır. Bir görüşe göre,⁴¹¹ uyarlamayı düzenleyen TBK m.138 hükmü tamamlayıcı niteliktedir ve sözleşmede ayrıca bir uyarılama kaydı yer almıyorsa ya da kanunda bir sözleşme tipine özel düzenleme ile uyarılama hükmü yer almıyorsa uygulama alanı bulur. Karşı görüşe göre ise,⁴¹² TBK m. 138 hükmü emredici niteliktedir. Şartlarını sağladığı ölçüde her sözleşmede uygulanma imkânına sahiptir.

Kanunda uyarılama hükmünün bulunmaması ifadesi ile kastedilen de, sözleşmenin uyarlanması için Türk Hukukunda eser sözleşmesi, kira sözleşmesi ve kefalet sözleşmesi gibi bazı özel sözleşme türleri için uyarılama hükümleri düzenlenmiştir. Bu uyarılama hükümleri, TBK m. 138'e göre özel hüküm niteliğindedir. Bu sözleşmelerin

⁴⁰⁸ Y.3.HD., 05.07.2019T., 2018/777E., 2019/6309K.

⁴⁰⁹ Y.19.HD., 17.09.2015T., 2014/20125E., 2015/11166K.

⁴¹⁰ Eren, Borçlar Hukuku, s. 504-505.

⁴¹¹ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 140.

⁴¹² İncoğlu, s. 164.

uyarlanmasında ise özel düzenleme, genel düzenlemeye nazaran öncelikli olarak uygulanmalıdır.⁴¹³

Sözleşmede veya kanunda uyarlamaya ilişkin bir hüküm bulunmasa da, bu durum sözleşmenin uyarlanamayacağı anlamına gelmez. Hiçbir uyarlama kaydının yer almaması durumunda TBK m. 138 kapsamında uyarlama şartlarını sağlayan hallerde sözleşmelerin uyarlanması mümkündür.⁴¹⁴

2.3.7.1. Sözleşmede Uyarlama Kaydının Yer Alması

Sözleşme özgürlüğü ve irade serbestisi ilkeleri doğrultusunda taraflar kendileri aralarında bağlı olacakları kurallar öngörmekte serbesttir. Bu kapsamda sözleşme oluştururken, herhangi bir olağanüstü durum değişikliğinde nasıl bir yol izleneceğine dair uyarlama hükümleri öngörebilirler. Sözleşmenin devam ettiği süreçte belirli konularda, durum değişikliği ihtimalini gözeterek taraflar sözleşmeye olumlu ve olumsuz uyarlama kayıtları koyabilirler.⁴¹⁵

Olumlu uyarlama kayıtları, beklenmeyen bir durum değişikliği olduğunda tarafların nasıl bir yol izleyeceğini belirlemek üzere sözleşmeye koydukları hükümlerdir. Olumsuz uyarlama kayıtları ise, durum değişiklikleri olsa da sözleşmenin uyarlanmayacağı ve mevcut şekliyle uygulanmaya devam edeceği yönünde sözleşmeye koyulan hükümlerdir. Bu hükümlerin geçerliliği, hakkın kötüye kullanılması ve dürüstlük kuralı çerçevesinde değerlendirilecektir.⁴¹⁶

2.3.7.1.1. Olumlu Uyarlama Kayıtları

Olumlu uyarlama kayıtları sözleşmede açık veya örtülü şekilde kararlaştırılabilir. Bu kayıtlar ile sözleşmenin durum değişikliği halinde uyarlanması taraflarca kabul

⁴¹³ Resuloğlu, s. 97.

⁴¹⁴ Resuloğlu, s. 98; Kaya, s. 1576.

⁴¹⁵ Resuloğlu, s. 98; Y.13. HD.,04.02.1999T., 1999/22 E., 1999/524 K; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 130.

⁴¹⁶ Sarıal, Enis: Beklenmeyen Halin Sözleşmeye Etkisi (I-II), Yargı Dergisi, 1980/03-1980/04, s. 28.

edilmiştir. Bu uyarılmanın nasıl yapılacağı da taraflarca belirlenmiştir.⁴¹⁷ Taraflar bu durumda sözleşmenin uyarlanmasını gerektirecek bir sebep ortaya çıktığında sözleşmenin devamını sağlamak üzerine rizikoyu nasıl paylaşacaklarını belirlemektedirler.⁴¹⁸

Clausula rebus sic stantibus teorisi çerçevesinde, ihtiva edilen tüm sözleşmelerde bir uyarılama hükmünün zımni olarak bulunduğu, sözleşmenin kurulması anında mevcut olan şartların aynen devam edeceği varsayımı ile sözleşme yapıldığı ve şartların değişmesi durumunda sözleşmenin de değişmesi gerekliliği görüşü günümüzde geçerliliğini kaybetmiştir. Her sözleşmede böyle bir kaydın varlığını kabul etmek mümkün olmasa da, taraflar irade serbestisi ilkesi kapsamında sözleşmelere uyarılama kayıtları koyabilmektedir.⁴¹⁹

Olumlu uyarılama kayıtlarıyla, taraflar durum değişikliklerinde uygulanmak üzere sözleşmeye kendileri uyarılama hükmü koyarlar. Bu durumda TBK m.138 hükmü ile değil, tarafların istediği başka bir şekilde sözleşmenin uyarlanması üzerine anlaşmış olurlar.⁴²⁰ Örneğin, riskin gerçekleşmesi halinde sözleşmede kararlaştırılan parasal edimin bir değer kaydı üzerinden (altın değeri, fiyat endeksleri gibi) değişmesini kararlaştırabilirler.⁴²¹

Olumlu uyarılama kayıtları sözleşmelerde geciktirici veya bozucu şart olarak yer alabilir.⁴²² Geciktirici şartta, belli bir durum değişikliği yaşandığında uygulanacak hükümler belirlenir, çözüm yolları oluşturulur. Bozucu şartta ise, beklenmeyen bir durum değişikliği yaşandığında sözleşmenin sona ereceği kararlaştırılır. Fakat sözleşmede yer alan bu bozucu şart emredici olarak değerlendirilmemelidir. Bozucu şartın düzenlediği durum değişikliği ihtimali gerçekleştiğinde tarafların sözleşmeyi uyarlayarak ayakta tutması her zaman mümkün sayılmalıdır. Sözleşmeye eklenen bozucu şartın gerçekleşmesi durumunda sözleşmenin sona ereceği ya da sözleşme

⁴¹⁷ Kaplan, s. 122; Tile, s. 150-151; Kizir, s. 266-267.

⁴¹⁸ Gürsoy, s. 157.

⁴¹⁹ Kaplan, s. 126.

⁴²⁰ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 152.

⁴²¹ Eren/Dönmez, s. 2587-2588; Kizir, s. 268.

⁴²² Arat, s. 153.

taraflarından birine sözleşmeyi sona erdirme yetkisi tanınabileceği gibi; ücrette indirim yapılması, ifa yerinin değiştirilmesi, sözleşmenin vadesinin değiştirilmesi gibi çözümler de eklenebilir.⁴²³

Bazı sözleşmelerde de bir durum değişikliği meydana geldiğinde uygulanacak çözüm belirlenmeyerek, taraflara sözleşmeyi yeniden gözden geçirme yükümlülüğü öngörülebilir.⁴²⁴ Bu durumda taraflar bir araya gelerek sözleşmenin yeni durumda risk paylaşımının nasıl yapılacağını müzakere etmek külfeti altına girer. Bu yükümlülükten kaçınan taraf için tazminat yükümlülüğü öngörülmesi de mümkündür.⁴²⁵

2.3.7.1.2. Olumsuz Uyarılama Kayıtları

Olumsuz uyarılama kayıtlarında, taraflar sözleşme rizikosu gerçekleşse de sözleşme içeriğinin değiştirilmeyeceğine yönelik sözleşmeye hüküm koyarlar.⁴²⁶ Sözleşmenin yapıldığı ana göre, beklenmeyen olağanüstü bir durum gerçekleşse de bu durum değişikliğine rağmen sözleşmenin aynen varlığını devam ettireceği kararlaştırılabilir.⁴²⁷

Sözleşmeye eklenen olumsuz uyarılama kayıtları da aslında bir risk paylaşımını ifade eder. Bu kayıt ile sözleşmede beklenmeyen durumların rizikosu bir tarafa yüklenmektedir.⁴²⁸ Olumsuz uyarılama kayıtları somut belli bir durumu işaret ederek sözleşmeye eklenebileceği gibi, genel ifadelerle her ne olursa olsun sözleşmenin uyarlanmayacağını da düzenleyebilir. Ancak doktrinde, sözleşmede genel ifadeler kullanılarak sözleşmenin uyarlanmayacağı ve aynen uygulanacağı yönünde yer alan hükümlere rağmen TBK m.138 uyarınca uyarılama yapılması mümkün olduğu belirtilmektedir.⁴²⁹

⁴²³ Kaplan, s. 120 vd; Arat, s. 153-154.

⁴²⁴ Tile, s. 153-154.

⁴²⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 275-276.

⁴²⁶ Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 153; Kizir, s. 267 vd.

⁴²⁷ Kaplan, s. 126 vd.

⁴²⁸ Kaplan, s. 126-127.

⁴²⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 278.

Sözleşmede bir tarafın ağır bir yükümlülük altına girmiş olması, yeni durum değişikliği ile birlikte aşırı ifa güçlüğü yaşaması yanında diğer tarafın sözleşmeden olağanüstü fayda sağlaması, sözleşme adaleti ile hakkaniyet ile bağdaşmayan bir hale gelebilir. Bu durumda olumsuz uyarılama kayıtlarına dayanılması hakkın kötüye kullanılması hali teşkil edebilir.⁴³⁰

Sözleşmede olumsuz uyarılama kayıtları yer alsa da, bazı durumlarda bu kurala dayanarak uyarılama yapılmaması hakkın kötüye kullanılmasına neden olabilir.⁴³¹ Hakkaniyet gereği uyarılama yapılmasının uygun görüldüğü yargı kararı da mevcuttur. Yargıtay, sözleşme yapılırken tarafların öngördüklerinin çok üstünde durum değişikliklerinin yaşanması durumunda alacaklının olumsuz uyarılama kaydının varlığını ileri sürmesinin hakkın kötüye kullanılması olduğuna karar vererek, sözleşmenin uyarılanması gerektiğine hükmetmiştir.⁴³² Doktrinde verilen bir örnekte; şehir içinde bir binanın süpermarket olarak işletilmek üzere kiraya verilmesi ve her durumda kira sözleşmesinin on yıldan önce feshedilemeyeceğini ihtiva etmesi kararlaştırıldığı düşünüldüğünde, idarenin süpermarketlerin şehir içinde faaliyet gösteremeyeceğine ilişkin bir düzenleme yapması durum değişikliği yaşandığında sözleşmedeki olumsuz uyarılama kaydının varlığı nedeniyle sözleşmenin feshedilememesi hakkaniyete aykırı sonuçlar doğurabilir.⁴³³

Spekülatif nitelik taşıyan sözleşmelerin, içerdiği riskten dolayı bünyesinde olumsuz uyarılama kaydını otomatik olarak barındırdığını görüş ileri sürülmüştür.⁴³⁴ Spekülatif sözleşmelerde durum değişikliği ihtimalinin zaten yüksek bir olasılıkta mümkün olduğu, şartların beklenenden farklı şekilde oluşmasının riskini tarafların üstlendiğini ve böyle bir durum gerçekleştiğinde tarafların işlem temelinin çökmesine dayanarak sözleşmenin uyarılanamayacağını zımni bir şekilde kabul ettikleri düşünülmektedir.⁴³⁵ Buna karşın, işlem temelinin çökmesi teorisinin bu tür sözleşmelerde de

⁴³⁰ Resuloğlu, s. 102-103.

⁴³¹ Arat, s. 165 vd; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 142.

⁴³² Y.3.HD., 22.01.2019T., 2017/7432 E., 2019/397K.; YHGK, 07.05.2003 T., 2003/332 E., 2003/340 K..

⁴³³ Arat, s. 148.

⁴³⁴ Kaplan, s. 128; Gülekli, s. 51.

⁴³⁵ Gülekli, s. 51.

uygulanabileceğini ve dolayısıyla sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olduğu görüşü de farklı bir görüş olarak doktrinde ileri sürülmektedir.⁴³⁶

Olumsuz uyarlama kaydı içeren sözleşmelerin, bu kayıtların varlığına rağmen uyarlanabileceğini savunan görüşler bulunsa da bu sözleşmelerde risk paylaşımına ilişkin değerlendirmelerin daha sıkı yapılacağını söylemek gerekir. Zira taraflardan biri, sözleşme kapsamında sözleşmenin uyarlanmayacağını kabul ederek daha yüksek bir riski kabul etmiş ve üzerine almış sayılmaktadır.⁴³⁷

Sözleşmede belirli bir olaydan veya durumdan bahsedilerek, örneğin savaş halinde veya ekonomik kriz durumunda uygulanmak üzere bir olumsuz uyarlama kaydı konulmuş ise, bu durumlar dışındaki diğer hallerde uyarlamanın mümkün olduğu sonucuna varılmalıdır. Olumsuz uyarlama kaydının değerlendirilerek yorumlanması aşamasında sadece sınırlı sayılan haller düşünülerek genişletilmeksizin yorum yapılmalıdır.⁴³⁸

Sözleşmede olumsuz uyarlama kayıtlarının varlığına rağmen öngörülen durum değişikliklerinin sınırlarının çok üzerinde kalan durum değişikliklerinde uyarlamanın mümkün olacağını söyleyen görüşlere⁴³⁹ benzer şekilde, sözleşmede yer alan olumsuz uyarlama kayıtlarının da uyarlanabileceğini ileri süren görüşler de mevcuttur.⁴⁴⁰

2.3.7.2. Kanunda Başka Bir Uyarlama Hükümünün Bulunması

6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu ile genel bir hüküm niteliği taşıyan sözleşmelerin uyarlanması hükmü getirilmiştir. Bu kanun öncesinde, özel sözleşmeler için bazı uyarlama hükümleri mevcut olmakla birlikte her sözleşme tipinde uygulanabilecek nitelikte bir uyarlama düzenlemesi mevcut değildi. Eski kanun döneminde de, doktrin

⁴³⁶ Detaylı Bilgi İçin bkz. Burcuoğlu, s. 12; Kahraman, s. 367-368.

⁴³⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 305.

⁴³⁸ Gürsoy, s. 163.

⁴³⁹ Arat, s. 165 vd.

⁴⁴⁰ Burcuoğlu, s. 12.

ve içtihatla sözleşmelerin dürüstlük kuralı ilkesi gereğince ve çeşitli hukuki temellere dayandırılarak sözleşmelerin uyarlanabileceği kabul ediliyor ve uygulanıyordu.⁴⁴¹

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasına ilişkin özel düzenleme niteliğindeki kanun hükümleri de olumlu uyarlama düzenlemeleri ve olumsuz uyarlama düzenlemeleri ayırımına tabi tutulabilir. Olumlu uyarlama hükümleri, bazı şartların varlığını arayarak sözleşmenin uyarlanmasını öngörmektedir.⁴⁴² Olumsuz uyarlama hükümleri ise sözleşmeye bağlılık ilkesinin bir görünümü olarak sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı halleri kanun maddesinde düzenlemektedir.⁴⁴³

Sözleşme ile kararlaştırılmış uyarlama hükümleri öncelikli olarak uygulanır. Sözleşme ile düzenlenen bir uyarlama hükmünün mevcut olmaması durumunda, özel düzenleme niteliğinde bir kanun hükmü mevcutsa onun uygulanması gerekir.⁴⁴⁴ Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünün genel bir düzenleme niteliği taşımasından dolayı, genel kanun- özel kanun ilişkisi gereğince özel nitelikli düzenlenen bir kanun hükmünün mevcudiyeti halinde öncelikli olarak özel düzenlemenin uygulanacağı söylenebilir. Bu özel düzenlemeler niteliği itibariyle bir risk paylaşımı düzenlemesidir. Kanunda risk paylaşımının nasıl yapılacağına belirlendiği durumlarda bu hükümlere göre değerlendirme yapılmalıdır.⁴⁴⁵

2.3.7.2.1. Eser Sözleşmesinde Götürü Bedelin Tespiti

Eser sözleşmesine ilişkin TBK m.480 hükmü ile özel uyarlama düzenlemesi getirilmiştir.⁴⁴⁶ Madde hükmü, götürü bedelli eser sözleşmelerinde sonradan meydana gelen öngörülememiş değişiklikler neticesinde bedelin artırılmasını ya da sözleşmeden

⁴⁴¹ Resuloğlu, s. 104.

⁴⁴² Resuloğlu, s. 105.

⁴⁴³ Kaplan, s. 131.

⁴⁴⁴ Arat, s. 132.

⁴⁴⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 317.

⁴⁴⁶ Eren, Fikret: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Legem Yayınevi, Ankara, 2023, s. 673.

dönülmesini öngörmektedir.⁴⁴⁷ Düzenlemeye göre, götürü bedelli eser sözleşmelerinde esas olan eserin o bedelle meydana getirilmesidir. Eserin öngörülenden fazla emek ve masrafı gerektirmesi halinde bile bedelin artırılması istenememektedir. Benzer şekilde, öngörülenden daha az emek ve masrafla eser tamamlanmış olduğunda da iş sahibi anlaşılan götürü bedeli ödemekle yükümlü olacak ve indirim isteyemeyecektir. Bu genel esasların yanında bazı uyarılama halleri TBK m.480/2 hükmünde düzenlenmiştir.

Anılan maddenin ikinci fıkrasında, taraflarca öngörülemeyen ya da öngörülebilmesine rağmen taraflarca dikkate alınmayan bir durum değişikliği meydana gelirse ve bu nedenle eser sözleşmesinde kararlaştırılan işin belirlenen götürü bedelle tamamlanmasının mümkün olmaması halinde, yüklenicinin ücretin artırılması ya da sözleşmenin feshini talep edebileceği düzenlenmiştir.⁴⁴⁸ Madde metninde belirtilmemiş olsa da doktrinde durum değişikliğinin TBK m.138 hükmünde aranan şartlara paralel olarak olağanüstü nitelikte değişiklikler olması gerektiği de belirtilmektedir.⁴⁴⁹

Türk Borçlar Kanunu m. 480 hükmü; eser sözleşmesi için özel bir uyarılama hükmü niteliğinde olup, masrafların artması sonucu işin götürü bedelle tamamlanmasının mümkün olmaması hâli için düzenlenen ve sözleşmenin uyarlanması ya da feshi sonucunu öngören bir hükümdür.⁴⁵⁰ Ancak yaşanan ifa güçlüğü, masrafların artması dışında başka bir nedenden ileri geliyorsa TBK m. 480 hükmü uygulama alanı bulamayacaktır. Bu durumda genel hüküm olan TBK m.138 çerçevesinde şartları sağlanıyorsa uyarılama imkânı olur.⁴⁵¹

Türk Borçlar Kanunu m.480 hükmünde sözleşmenin uyarlanması ya da feshini talep etme hakkı sadece yükleniciye tanınmıştır. İş sahibi açısından maddenin üçüncü fıkrasında, masrafın öngörülenden daha az olması halinde dahi iş sahibinin götürü

⁴⁴⁷ Eren, Borçlar Hukuku, s. 503; Kılıçoğlu, s. 342; Gönen, Doruk: “İnşaat Sözleşmelerinin Uyarlanmasına İlişkin Sorunlar”, İnşaat Hukuku ve Uygulaması, Ed. Emrehan İnal/ Başak Baysal, 1. Baskı, Oniki Levha, İstanbul 2017, s. 337-370.

⁴⁴⁸ Kılıçoğlu, s. 342; Gönen, s. 337-370.

⁴⁴⁹ Eren, Borçlar Özel, s. 674-675; Tandoğan, Haluk: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, İstisna (Eser) ve Vekâlet Sözleşmeleri Vekâletsiz İş Görme Kefalet ve Garanti Sözleşmeleri, C.2, 4. Tıpkı Basım, Evrim Basım Yayım, Ankara, 1989, s. 239; k.g: Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 323.

⁴⁵⁰ Kılıçoğlu, s. 342.

⁴⁵¹ Baysal, Başak: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 480. Maddesinin Değerlendirilmesi, Prof. Dr. İlhan Özay'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.69, S.1-2, 2011, s.477-484.

bedeli ödemesi gerektiği belirtilmiş ve istisnai bir uyarlama hükmü düzenlenmemiştir.⁴⁵² Ancak yine de iş sahibinin, TBK m. 138 hükmü şartlarının sağlanması şartıyla, genel hüküm niteliğindeki uyarlama düzenlemesi gereğince sözleşmenin uyarlanması yoluna gitmesi mümkündür.⁴⁵³

Doktrinde, TBK m.480'in amacının ekonomik açıdan zayıf konumda olan küçük zanaatlarla uğraşan yüklenicileri koruma amacı taşıdığını, dolayısıyla piyasaya egemen olan yükleniciler açısından aşırı bir riskin kabul edilmesinin daha zor olması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁵⁴

2.3.7.2.2. Kefalet Sözleşmelerinin Uyarlanması ve Kefaletten Dönme

Kefalet sözleşmeleri şahsi teminat sözleşmeleridir. Kefalet sözleşmeleri kefilin, asıl borçlunun edimini yerine getirmemesi riskini üstlendiği sözleşmelerdir. Kişisel bir teminat sözleşmesi olarak kefalet sözleşmeleri, yapısı gereği yüksek risk içeren sözleşmelerdir. Değişen koşullar sonucu kefalet sözleşmelerinin uyarlanması hususu ve uyarlanma şartlarının değerlendirilmesi hususu tartışmalıdır.⁴⁵⁵

Kefalet sözleşmelerinin bazılarında alacaklının karşı edim borcu olsa da, genellikle kefalet sözleşmeleri tek tarafa borç yükleyen sözleşmeler olarak kurulur. Bu nedenle edimler arası dengenin bozulması genellikle söz konusu olmaz.⁴⁵⁶ Bir görüşe göre,⁴⁵⁷ karşılıklı edim ilişkisi bulunmayan tek taraflı sözleşmeler ve bu bağlamda kefalet sözleşmesi de uyarlanamaz. Ancak karşı görüşte,⁴⁵⁸ tek tarafa borç yükleyen kefalet sözleşmesi gibi sözleşmeler de işlem temelinin çökmesi sebebiyle uyarlamaya konu olabilir. Edimler arası dengenin bozulmasına nadir rastlansa da, ifanın aşırı güçleşmesi ya da amacın boşa çıkması hallerinde uyarlama mümkün olacaktır.

⁴⁵² Gönen, s. 337 vd.

⁴⁵³ Baysal, İl Han Özay'a Armağan, s. 482.

⁴⁵⁴ Tandoğan, s. 245-246; Karşı görüşte bkz. Gürpınar, Damla: Eser Sözleşmesinde Ücretin Artırılması ve Eksiltilmesi, Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006, s. 154-155.

⁴⁵⁵ Resuloğlu, s. 109; Arat, s. 200.

⁴⁵⁶ Serozan, Oğuzman'a Armağan, s. 1018

⁴⁵⁷ Gürsoy, s. 148.

⁴⁵⁸ Serozan, Oğuzman'a Armağan, s. 1018; Resuloğlu, s. 109; Sözleşmenin yorumlanmasıyla koşullarda yaşanan değişikliğin teminat riski kapsamına girip girmediğinin değerlendirilmesi gerektiği hakkında bkz. Arat, s. 200 vd.

6098 Sayılı TBK ile kefalet sözleşmelerinin uyarlanması ile ilgili yeni bir düzenleme yapılmıştır. Türk Borçlar Kanunu m. 599 hükmünde borçlunun mali durumunun bozulması halinde istisnai olarak kefile sözleşmeden dönme hakkı tanınmıştır.⁴⁵⁹ Anılan maddeye göre, gelecekte doğacak bir borca kefaletle sınırlı olarak, borçlunun mali durumu kefalet sözleşmesinin yapıldığı ana göre ciddi oranda bozulmuşsa veya borçlunun mali durumunun kefalet sözleşmesinin yapıldığı anda kefilin iyi niyetle varsaydığından çok daha kötü olduğunun ortaya çıkması durumunda, kefil alacaklıya yazılı bildirimde bulunarak *borç doğmadığı sürece* her zaman kefalet sözleşmesinden dönebilmektedir. Bu hükümle, karşılıksız bir şekilde kefalet sözleşmesi ile borç altına giren kefilin, hakkaniyet gereğince borçlunun durumunun sonradan ağırlaşması ya da kefalet sözleşmesi yapılırken sandığından çok daha ağır olması durumunda kefile sözleşmeden dönme hakkı tanınmıştır.⁴⁶⁰ Düzenlemenin, uyarlamaya ilişkin özel bir düzenleme olduğu kabul edilmektedir.

Kefaletle ilişkin kefilin sözleşmeden dönme hakkını düzenleyen özel uyarlama hükmü, bazı şartların sağlanması ile uygulama alanı bulabilir. Öncelikle, kefalet sözleşmesinin henüz doğmamış bir borca ilişkin olması gereklidir. Kefil, ileride doğacak bir borç için kefalet sözleşmesi yapmış olmalıdır.⁴⁶¹ Aynı zamanda asıl borçlunun mali durumunun kefalet sözleşmesinin kurulmasından sonra ciddi ölçüde bozulmuş olması ve bu durumun kefalet sözleşmesinin kurulmasından sonra ve asıl borcun doğumundan önce gerçekleşmesi gerekir. Borçlunun mali durumunun sonradan bozulmasının yanı sıra, kefalet sözleşmesinin kurulması esnasında asıl borçlunun mali durumu, kefilin öngördüğünden daha kötü durumda ise ve kefil bu yanılması ile kefalet sözleşmesini yapmışsa da kefil sözleşmeden dönebilir. Kefilin, borçlunun gerçek mali durumunun iyi niyetle varsaydığından çok daha kötü olması ibaresi ile kastedilen; kefilin asıl borçlunun mali durumunu araştırmaması veya hiç bilmemesi değil, asıl borçlunun mali durumu hakkında kefilin yanlış bilgisi veya bildiğinin gerçeğe aykırı olmasıdır.⁴⁶² Kefilin sözleşmeden dönmesi için iki şartın sağlanması ile kefil tek taraflı irade beyanı ile

⁴⁵⁹ Eren, Borçlar Özel, s. 809 vd; Resuloğlu, s. 110; Kılıçoğlu, s. 352.

⁴⁶⁰ Özen, Burak: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Kefalet Sözleşmesi, 3. Baskı, Vedat Kitapçılık, 2014, s. 583.

⁴⁶¹ Özen, s. 583; Kılıçoğlu, s. 353; Eren, Borçlar Özel, s. 510-511.

⁴⁶² Özen, s. 585 vd.

kefalet sözleşmesinden dönebilir. Bu dönme için kanunda yazılı şekil şartı öngörülmüştür.⁴⁶³

Öğretide TBK m.599 hükmü, uyarlamanın özel bir görünümü olarak kabul edildiğinden, kefilin sözleşmeden dönme hakkını kullanabilmesi için, borçlunun mali durumundaki bozulmaya etki eden durumun TBK m.138 hükmünde aranan şartları taşıyor olması gerekir.⁴⁶⁴ Bu sözleşme tipinde öngörülen özel uyarlama düzenlemesinin en azından genel uyarlama düzenlemesindeki şartların ağırlığına ulaşması gereklidir.

Türk Borçlar Kanunu m. 599 hükmü bir uyarlama hükmü olarak kabul edilmekle birlikte dar anlamda bir uyarlama yaptırımını değil, sadece sözleşmeden dönme hakkı tanımaktadır. Dar anlamda sözleşmenin uyarlanması hususunda TBK m. 138 hükmünün uygulama alanı bulacağı kabul edilmektedir. Bu anlamda TBK m.599 hükmü ile TBK m.138 hükmü birlikte değerlendirilmelidir.⁴⁶⁵

Türk Borçlar Kanunu m. 599 düzenlemesinde, sadece henüz doğmamış borç için ve sadece borçlunun mali durumunun kötüleşmesi hali ile sınırlı bir uyarlama öngörülmüştür. Bunun dışındaki sözleşmenin uyarlanması nedenleri ortaya çıktığında TBK m.599 hükmünün uygulanması mümkün değildir. Ancak diğer işlem temelinin çökmesi halleri ve doğmuş bir borç için kefalet sözleşmenin uyarlanması talepleri söz konusu ise şartları sağlanıyorsa TBK m.138 hükmüne göre sözleşmenin uyarlanabileceği düşünülmektedir.⁴⁶⁶ Elbette ki, riskli bir sözleşme olmasından dolayı kefalet sözleşmesinin uyarlanması hususunda daha sıkı bir değerlendirme yapmak gerekir.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Resuloğlu, s. 111.

⁴⁶⁴ Baysal, Sözleşmelerin Uyarlanması, s. 331 vd.

⁴⁶⁵ Baysal, Sözleşmelerin Uyarlanması, s. 331 vd.

⁴⁶⁶ Elçin Grassinger, Gülçin: Borçlar Kanunu'na Göre Kefilin Alacaklıya Karşı Sahip Olduğu Savunma İmkânları, Alfa, İstanbul, 1996, s. 183; Baysal, Sözleşmelerin Uyarlanması, s. 331 vd.

⁴⁶⁷ Baysal, Sözleşmelerin Uyarlanması, s. 331 vd.

2.3.7.2.3. Bağışlamanın Geri Alınması, Bağışlama Sözü Vermenin Geri Alınması ve İfadan Kaçınma

Bağışlama sözleşmesi, bağışlayanın bağışlanana karşılık bir kazandırmada bulunmasıdır. Bu nedenle tek tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Bağışlama sözleşmesinde sözleşmeye bağlılık ilkesi gereği kural olarak, bağışlayanın sonradan bir durum değişikliği yaşamış olsa bile sözleşmeye bağlı kalması gerekir. Verdiği şeyi geri isteyemez. Ancak TBK m.295 ve m. 296 hükümlerinde, bazı hallerde bağışlayanın bağışladığı şeyi geri isteyebileceği haller ile bağışlama sözünü geri alabileceği haller düzenlenmiştir.⁴⁶⁸ Türk Borçlar Kanunu m. 295'e göre, bağışlanan bağışlayana veya onun yakınlarından birine karşı ağır bir suç işlemişse veya bağışlanan bağışlayana veya onun ailesinden birine karşı kanundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemişse ya da yüklemeli bağışlamada geçerli bir sebep olmaksızın yüklemeyi yerine getirmemişse, bağışlayan elden bağışladığı ya da yerine getirdiği bağışlama sözünü geri alarak verdiği şeyi geri alabilir. Bu geri almada bağışlanan istem tarihindeki zenginleşmesi ölçüsünde geri verme borcu altında olacaktır. Türk Borçlar Kanunu m.296 hükmünde ise bağışlama sözü vermenin geri alınması halleri düzenlenmiş olup, maddede sayılan durumlarda sözünü geri alabilecek veya ifadan kaçınabilecektir. Bu haller de; TBK m. 295 hükmünde sayılan haller, bağışlayanın mali durumunun sonradan sözün yerine getirilmesinin kendisi için katlanılmaz olacak şekilde değişmiş olması, bağışlama sözünün verilmesinden sonra kendisi için yeni aile yükümlülüklerinin doğmuş veya bunların sözün yerine getirilemeyecek şekilde ağırlaşmış olması halleridir.⁴⁶⁹ Ayrıca bağışlama sözü veren kişinin iflasına karar verilmesi ya da borcunu ödeme güçsüzlüğünün tespit edilmiş olması halinde ifa yükümlülüğü kalkar.⁴⁷⁰

Genel uyarılama düzenlemesi dışında TBK m.295 ve TBK m. 296 düzenlemeleri ile bağışlama sözleşmesinden dönülmesi ve bağışlama sözü vermenin geri alınması

⁴⁶⁸ Resuloğlu, s. 112; Kılıçoğlu, s. 341; Eren, Borçlar Özel, s. 305 vd.

⁴⁶⁹ Arat, s. 173; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 260.

⁴⁷⁰ Arat, s. 170-171.

durumları için özel uyarlama hükümleri getirilmiştir.⁴⁷¹ Bazı sebeplerin uyarlama gerekçesi olacağı özel uyarlama hükmü olarak kanunda düzenlenmiştir.

Bağışlama sözleşmeleri ile ilgili özel uyarlama düzenlemelerinin yanı sıra başka rizikoların gerçekleşmesi durumunda TBK m. 138 hükmüne dayanarak uyarlama yapılmasının önünde de bir engel bulunmamaktadır.⁴⁷²

2.3.7.2.4. Kira Sözleşmelerinde Uyarlama ve Kira Sözleşmelerinin Önemli Sebep Feshi

Uyarlama konusundaki özel düzenlemelerden biri de TBK m.331 ve ürün kirası için TBK m. 369 hükmüdür. Bu hüküm ile kira sözleşmesinin taraflardan birisi için artık çekilmez hale gelmesi nedeniyle sözleşmenin sona erdirilmesi imkânı tanınmıştır.⁴⁷³ Hükme göre, tarafların her ikisi de sözleşmenin devamının kendisi için çekilmez hale gelmesi nedeniyle, sözleşmeyi yasal fesih sürelerine riayet ederek her zaman feshedebilir. Hâkim, durum ve koşulları göz önünde tutarak olağanüstü fesih bildirimini mali sonuçlarını karara bağlayacaktır. 6217 Sayılı Kanun ile kabul edilen Geçici 2. Maddeye göre; TBK m.331 hükmü, kiracısı tacir olan veya özel hukuk ya da kamu hukuku tüzel kişisi olan kira sözleşmelerinde 01.07.2020 tarihi itibarıyla uygulanabilir.

Ülkemizde son yıllarda ekonomik değişkenlerle birlikte en çok uyarlama ihtiyacı doğan sözleşmelerden biri kira sözleşmeleridir. Genel hüküm niteliğinde olan TBK m. 138 düzenlemesinden önceki dönemde de, TMK m. 1, 2 ve 4. maddelerine dayanılarak uyarlama mümkün görülmüştür. Kira sözleşmesi ile ilgili özel düzenlemenin yanı sıra öncelikle genel bir hüküm olan TBK m. 138 hükmü uyarınca dar anlamda uyarlamının mümkün olup olmadığı değerlendirilmelidir.⁴⁷⁴ Sözleşme feshedilmeden sözleşmenin uyarlanarak ayakta tutulabilme imkânı varsa sözleşmenin feshi yoluna gidilmemelidir.

⁴⁷¹ Kılıçoğlu, s. 341; Resuloğlu, s. 113.

⁴⁷² Resuloğlu, s. 114.

⁴⁷³ İnceoğlu, s. 219 vd; Kılıçoğlu, s. 351-352.

⁴⁷⁴ Resuloğlu, s. 114-115.

Kira sözleşmelerine yönelik uyarlama davaları uygulamada sıkça gündeme gelmekte olduğundan uygulamadaki görünümüne aşağıda değinilecektir.⁴⁷⁵

⁴⁷⁵ Bkz. s. 115 vd.

3. BÖLÜM

UYARLAMA HAKKININ KULLANILMASININ SONUÇLARI VE UYARLAMA DAVASI

3.1. UYARLAMA HAKKININ İLERİ SÜRÜLMESİ

3.1.1. Genel Olarak

Sözleşmenin işlem temeli çökmüş ve TBK m. 138 hükmünde aranan şartlar sağlanmışsa sözleşmenin uyarlanması söz konusu olur ve sözleşmenin uyarlanmasının ne şekilde yapılacağı, sözleşmenin değişen şartlara nasıl uyarlanacağı ve bu uyarlamanın sonuçları gündeme gelir.⁴⁷⁶ Uyarlama hakkının nasıl kullanılacağı yönünde iki temel eğilim vardır. Bunlardan birincisi,⁴⁷⁷ sözleşmenin uyarlanması hususunda önce sözleşme taraflarının yetkili olduğuna ilişkin eğilimdir. Diğeri ise,⁴⁷⁸ taraflara sözleşmenin uyarlanması hususunda bir yetki tanımayan ve sadece TBK m. 138 kapsamında hâkimin sözleşmeyi uyarlayabileceğini savunan eğilimdir.

Sözleşmelerin uyarlanmasında ortaya çıkacak sorunlardan biri, sonuçlarının ne olacağı ve TBK m. 138 hükmünün nasıl yorumlanarak uygulanacağıdır. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü, içeriğinde pek çok tartışma getiren unsur barındırmakta, hükmün nasıl uygulanacağı hususunda yorum yöntemlerine başvurulması gerekmektedir.⁴⁷⁹

3.1.2. Hâkimden Uyarlamanın Talep Edilmesi

Türk Hukukunda en yaygın kabul gören uyarlama şekli, uyarlamanın hâkimden istenmesidir.⁴⁸⁰ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde de, lafzen sözleşmeden dönme hususunda olmasa da dar anlamda uyarlamanın hâkimden istenmesi gerektiği

⁴⁷⁶ Arat, s. 190 vd.

⁴⁷⁷ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 355-356; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 377 vd.

⁴⁷⁸ Kaplan, s. 144-145; Oğuzman/Öz, C.1, s. 212; Eren, Borçlar Hukuku, s. 557.

⁴⁷⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 359-360.

⁴⁸⁰ Kaplan, s. 144-145; Oğuzman/Öz, C.1, s. 212 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 557; Erdoğan, s. 34 vd; Akyol, s. 92 vd.

belirtilmiştir. Hâkim, durumun şartlarına göre sözleşmenin uyarlanarak ayakta tutulması mümkünse sözleşmeyi dar anlamda uyarlayarak bir karar verir. Sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının mümkün olmaması durumunda sözleşmenin sona erdirilmesi mümkündür. Bu uyarlama sisteminin kabul edilmesi durumunda, hâkimin önüne getirilmemiş bir uyuşmazlıkta dar anlamda uyarlama hususunda taraflara bir hak tanınmamıştır.⁴⁸¹

Sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasını, sözleşmede bulunan uyarlama boşluğunun yorum yoluyla doldurulması olarak kabul eden görüşe göre⁴⁸² sözleşmenin uyarlanması sadece hâkimden talep edilebilir. Zira sözleşme boşluğu görüşü ile uyarlama hakkının yenilik doğuran bir hakkın kullanılması olduğu görüşü bağdaşmaz.

Sözleşmenin uyarlanmasının ancak hâkimden talep edilebileceğinin kabul edilmesi durumunda, sözleşmenin uyarlanmasına yönelik verilen mahkeme kararının inşai (yenilik doğuran) karar olacağı söylenebilir.⁴⁸³ Açılacak uyarlama davası da inşai dava olur. HMK m. 108 hükmünde inşai dava tanımlanmıştır. Yapılan tanımlamaya göre; mahkemeden, yeni bir hukuki durum yaratılması ya da değiştirilmesi veya hukuki durumun ortadan kaldırılması talep edilir. İnşai hakkın ancak bir mahkeme kararıyla sağlanabildiği durumda açılan davaya inşai dava denir.⁴⁸⁴

Türk Borçlar Kanunu m. 108 hükmünün üçüncü fıkrasında kanunlarda aksi belirtilmedikçe inşai kararların geçmişe etkili olmayacağı düzenlemesi uyarınca, uyarlanması davasının inşai dava olduğu kabul edilirse, mahkemenin vermiş olduğu karar geçmişe yönelik değil, geleceğe yönelik olur.⁴⁸⁵ Doktrinde, sözleşmenin uyarlanması kararının, işlem temelinin çöktüğü andan itibaren uygulanması gerektiği,

⁴⁸¹ Akyol, s. 99-100.

⁴⁸² Eren, Borçlar Hukuku, s. 557 vd.

⁴⁸³ Erdoğan, s. 34 vd.

⁴⁸⁴ Eren, Borçlar Hukuku, s. 67; Erdoğan, 41.

⁴⁸⁵ Uyarlama davasında geçmişe yönelik taleplerin, ihtirazi kayıt varsa bu ihtirazi kayıt tarihten itibaren istenebileceği ve bunun eda davası olacağı hususunda bkz. Erdoğan, s. 42.

aksi halde işin bünyesine ve pratik gereklere aykırı sonuçların ortaya çıkacağı eleştirisi yapılmıştır.⁴⁸⁶

Geniş anlamda uyarlamada söz konusu olan sözleşmeden dönme hakkının, yenilik doğuran bir hak olduğu Türk Hukukunda doktrinde baskın görüş tarafından kabul edilmektedir.⁴⁸⁷ Türk Borçlar Kanunu m. 138 düzenlemesinde, sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının hâkimden talep edilmesi gerektiğini düzenlerken, sözleşmeden dönmenin hâkimden talep edilmesi gerektiğine ilişkin bir düzenleme getirmemiştir. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü yürürlüğe girmeden önce de benzer bir görüş hâkimdi ve sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının hâkimden talep edilmesi gerektiği kabul edilmekteydi.⁴⁸⁸

Öğretide kabul edilen baskın görüşe göre,⁴⁸⁹ sözleşmenin dar anlamda uyarlanması sadece hâkimden talep edilebilecektir. Sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının mümkün olmaması durumunda sona erdirilmesi ise tarafların uyuşmazlığı mahkemeye taşıma zorunlulukları olmaksızın kullanabilecekleri yenilik doğuran bir haktır. Türk Borçlar Kanunu m. 138'in lafzından da doğrudan çıkarılacak sonuç olarak bu görüşe göre, sözleşmenin dar anlamda uyarlanması veya sona erdirilmesi şeklinde gerçekleşecek sonuçlar bakımından iki farklı usul öngörülmektedir.⁴⁹⁰ Bu görüşün yarattığı çelişkiler de doktrinde eleştirilmektedir.⁴⁹¹

Bu görüşe göre,⁴⁹² sözleşmenin uyarlanması hakkı yenilik doğuran bir haktır ancak sözleşmenin dar anlamda uyarlanması hususunda kanun metninde düzenlendiği üzere, bu yenilik doğuran hak sadece hâkimden talep edilerek yani dava açılarak kullanılabilir. Yargıtay'ın bir kararında da yer verdiği bu görüşe göre,⁴⁹³ sözleşmenin uyarlanması talebi geleceğe ilişkin inşai bir davadır. Bu nedenle davacının geçmişe dönük talepleri yerinde değildir.

⁴⁸⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 392-393.

⁴⁸⁷ Eren, Borçlar Hukuku, s. 66; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 43 vd.

⁴⁸⁸ Kaplan, s. 144-145; Akyol, s. 99-100.

⁴⁸⁹ Kaplan, s. 144-145; Oğuzman/Öz, C.1, s. 212; Eren, Borçlar Hukuku, s. 557; Erdoğan, s. 34 vd.

⁴⁹⁰ Oğuzman/Öz, C.1, s. 212; Eren, Borçlar Hukuku, s. 557 vd.

⁴⁹¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 362 vd.

⁴⁹² Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 468 vd.

⁴⁹³ Y.23.HD., 15.12.2020 T., 2018/852 E., 2020/4306 K.

Doktrinde ileri sürülen bir başka görüşe göre ise,⁴⁹⁴ sözleşmenin uyarlanması inşai bir dava değildir, dürüstlük kuralından doğan bir sözleşme yapma zorunluluğu ortaya çıkmış sayılır ve açılacak dava eda davasıdır.

3.1.3. Uyarlamanın Yenilik Doğuran Hak Olarak Tanınması

Yenilik doğuran haklar; tek taraflı olarak kullanılabilen, bir hukuki ilişki kuran, değiştiren ya da sona erdiren ve bu suretle başka birinin hukuk alanında değişiklik meydana getirme yetkisi sağlayan, kullanılmakla sonuç doğuran haklardır.⁴⁹⁵ Sözleşmenin uyarlanmasının yenilik doğuran bir hak olarak tanınması ve kullanılması gerektiğini savunan görüşlerde temel olarak,⁴⁹⁶ sözleşmenin uyarlanmasını gerektiren bir durum değişikliğinde mağdurun dava dışında da uyarlama hakkını kullanabileceği savunulur.

Sözleşmenin uyarlanmasının mahkeme dışında da ileri sürülebilecek ve irade beyanı ile sonuç doğuran yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesinin en temel sonucu, meselenin hâkimin önüne gitmesi durumunda hâkimin kararının, tespit kararı niteliğinde olması olacaktır.⁴⁹⁷

Bazı yazarlar,⁴⁹⁸ yenilik doğuran hak görüşünün işlem temelinin çökmesinin tüm hukuki sonuçlarında uygulanması gerektiği yönünde savunurken; bazı yazarlar ise,⁴⁹⁹ sadece işlem temelinin çökmesinin sonuçlarından biri olan sözleşmeden dönme hakkı açısından savunmaktadır.

⁴⁹⁴ Kahraman, s. 389.

⁴⁹⁵ Eren, Borçlar Hukuku, s. 62 vd; : Demirbaş, Harun: Yenilik Doğuran Haklar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 17 vd; Buz, Vedat: Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 55 vd; Oğuzman/Öz, C.1., s. 214; Antalya, Gökhan/ Topuz, Murat: Medeni Hukuk, Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri, C.1, İstanbul, 2015, s. 154; Zevkliler, Aydın/ Acabey, Beşir/ Gökyayla, K. Emre: Medeni Hukuk, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000, s. 113.

⁴⁹⁶ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 355-356; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 377 vd.

⁴⁹⁷ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 355-356.

⁴⁹⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 377 vd; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 355 vd; Arat, s. 173 vd; Gürsoy, s. 184.

⁴⁹⁹ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 310 vd ve s. 322; Oğuzman/Öz, C.1, s. 212.

İlk görüşte,⁵⁰⁰ sonuçları bakımından ayırım yapmaksızın işlem temelinin çökmesi hallerinde dar anlamda uyarılma ya da sözleşmeden dönmenin yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesi gerektiği düşünülür. Durumun ağırlığına göre dürüstlük kuralı gereğince kendisinden ifa beklenemeyecek olan tarafın, tek taraflı bir irade beyanıyla sözleşmeyi uyarlayabileceği ya da sözleşmeden dönebileceği savunulur. Bunun için hâkimin kararına ihtiyaç olmadığı belirtilir.

İkinci görüşteki yazarlar ise,⁵⁰¹ bir ayrıma giderek sözleşmeden dönmenin bozucu yenilik doğuran bir hakkın kullanılması niteliğinde olduğunu ancak dar anlamda uyarılma için meselenin hâkimin önüne gitmesi gerektiğini düşünmektedirler.

İki görüşün de farklı yönlerden eleştirisi olmuştur. İşlem temelinin çökmesi hallerinin tüm hukuki sonuçlarının yenilik doğuran bir hakkın kullanılması olduğunu savunan görüşe getirilen önemli bir eleştiri, bu görüşün sözleşmenin taraflarından birini amacı aşan ölçüde korumasıdır.⁵⁰² Buna göre, yenilik doğuran hak sahibinin, maddi talep hakkı sahibine göre son derece güçlü konuma getirilmesi sözleşme dengesini bozmaktadır.⁵⁰³ Bu eleştirilerin aşılabilir nitelikte olduğunu belirten *Baysal*'a göre,⁵⁰⁴ tarafların bu hak kullanılmadan önce bir araya gelerek sözleşmeyi müzakere etmesi ile belirtilen sakıncalar önlenabilir. Bu yenilik doğuran hakkın kullanılması bir külfete bağlanabilir.

Sadece sözleşmeden dönme açısından yenilik doğuran hak olduğu görüşünü savunanlar da bazı açılardan eleştirilmiştir.⁵⁰⁵ Sözleşmeden dönme gibi ağır bir sonucun hâkimin önüne gitmeden tek taraflı kullanılması kabul edilirken, daha hafif bir yaptırım olarak sözleşmenin dar anlamda uyarılmasının hâkime başvurularak devreye sokulması

⁵⁰⁰ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 377 vd; Serozan, *Sözleşmeden Dönme*, s. 355 vd; Arat, s.173 vd;

⁵⁰¹ Topuz, *İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale*, 331 vd; Oğuzman/Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 599; Bkz. s. 91 vd.

⁵⁰² Topuz, *İfa Güçlüğü*, s. 310 vd.

⁵⁰³ Erdoğan, s. 34 vd; Topuz, *İfa Güçlüğü* s. 310 vd;

⁵⁰⁴ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 379.

⁵⁰⁵ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 379 vd.

eleştirilere sebep olmuştur.⁵⁰⁶ Ayrıca sözleşmenin uyarlanmasının iki farklı sonuca bağlanması ve farklı değerlendirilmesi de çelişkili bulunmuştur.⁵⁰⁷

Sözleşmeden dönme, sözleşmenin haklı nedenle feshedilmesi ve ayıplı ifa dolayısıyla kullanılan haklar Türk Hukukunda yenilik doğuran haklar olarak kabul edilmiştir. Sözleşmenin uyarlanmasının da yenilik doğuran bir hak olarak kabulünün Türk Hukukuna yabancı olmadığı ileri sürülmektedir.⁵⁰⁸ Düzenlemelerde yer alan, satılanın ayıbından dolayı alıcının kullanabileceği seçimlik haklardan satış bedelinin indirilmesi hakkı, baskın görüşe göre yenilik doğuran bir hakkın kullanılması olarak kabul edilmektedir. (TBK m. 227) Bu düzenleme ile sözleşmenin uyarlanması kavramları birbirine yakındır. Alıcı yenilik doğuran hakkını kullanarak satış bedelinin indirilmesi yolunu seçtikten sonra eğer satış bedelindeki indirim üzerine anlaşılamazsa sorun hâkim tarafından çözüme kavuşturulmaktadır.⁵⁰⁹ Bu düzenleme ile benzer şekilde sözleşmenin uyarlanmasının da yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesi mümkündür. Uyarlama hakkı sahibi yenilik doğuran hakkını kullandıktan sonra uyarlamanın içeriğini tam olarak belirleyemese de, bu hakkın yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmemesine gerekçe oluşturamaz.⁵¹⁰

Benzer sonuçlardan birini doğuran TBK m.28 hükmünde de aşırı yararlanma düzenlenmiştir. Hükme göre, zarar gören durumun özelliklerine göre sözleşmeyle bağlı olmadığını karşı tarafa bildirerek ifa ettiği edimin geri verilmesini ya da sözleşmeye bağlı kalarak edimler arasındaki oransızlığın giderilmesini talep edebilecektir. Bu taleplerin yenilik doğuran bir hak olduğu doktrinde kabul edilmektedir.⁵¹¹ Türk Borçlar Kanunu m. 28 hükmündeki uyarlama hakkının yenilik doğurucu hak olarak kabul edilmesinin sonucu olarak oransızlığın giderilmesi hakkının kullanılması ve bu konuda

⁵⁰⁶ Atamer, Yeşim M. : Revize Edilmiş Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme ve Teklifler, Hukuki Perspektifler Dergisi, S.6, 2006, s.8-37.

⁵⁰⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 380-381.

⁵⁰⁸ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 474 vd.

⁵⁰⁹ Yavuz/Acar/ Özen, s. 144 vd.

⁵¹⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 385.

⁵¹¹ Kocayusufpaşaoğlu, Necip: Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı: Borçlar Hukuku Genel Bölüm- C.1), Yeniden Genişletilmiş Tamamlanmış 4. Basıdan 7. Tıpkı Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2017, 39 N. 28.

tarafarla uzlaşılarnaması durumunda tespit davası açılabilereği kabul edilmektedir.⁵¹² Türk Borçlar Kanunu m. 28 hükmünde yer alan uyarlama hakkı ile ilgili hususlar da gözetildiğinde sözleşmenin uyarlanmasının da yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesi, kanun sistematüğinde tam bir uyum sağlar.⁵¹³ Hâkimin yapacağı değerlendirme sonucunda hukuki sonucun değışik olmasına karar vermesi durumunda ise, mahkeme kararı yenilik doğurucu bir karar olur.⁵¹⁴

Türk Borçlar Kanunu m. 480/2 düzenlemesi, eser sözleşmesinde aşırı ifa güçlüğünü düzenleyen özel bir hükümdür. Kanun metninde; yüklenicinin sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını hâkimden isteyebileceğı, bu mümkün olmaz ya da karşı taraftan beklenemezse yüklenicinin sözleşmeden dönme hakkını kullanabileceğı düzenlenmiştir. Maddenin gerekçesinde ise, uyarlama hakkının mutlaka dava yoluyla kullanılması zorunlu olmayan yenilik doğurucu bir hak olduğu belirtilmiştir.⁵¹⁵ Gerekçede, maddede yüklenicinin hangi seçimlik hakkını hangi sırayla kullanacağını düzenlendiğı açıklanmıştır.⁵¹⁶ Bu nedenle, TBK m. 138 hükmü ile TBK m. 480/2 ile birlikte tutarlı olarak yorumlanmalı ve uyarlama hakkı yenilik doğurucu bir hak olduğu kabul edilmelidir. Aksi kabul ise, kanunun bütünü gözetildiğinde yerinde olmaz.⁵¹⁷

Bu görüşe göre,⁵¹⁸ uyarlama beyanını alan muhatap da başvuracak hukuki yollara sahiptir. İşlem temelinin çökmüş olmadığı iddiasıyla bir menfi tespit davası açarak, mahkeme nezdinde uyarlamanın şartlarının oluşmadığını ispat ederek uyarlama beyanının geçersiz olduğunu ileri sürebilir. Hâkim de şartların oluşup oluşmadığını değerlendirerek uyarlama hakkında bir karar vermiş olur. Hâkim herhangi bir tereddüt durumunda uyarlamanın geçerli olup olmayacağını, dar anlamda uyarlamanın mı yoksa sözleşmenin sona ermesinin mi gerektiğini tespit eder.

⁵¹² Okumuş, Selmani: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Aşırı Yararlanma (Gabin), Yetkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 176.

⁵¹³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s.387.

⁵¹⁴ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 115.

⁵¹⁵ Helvacı, s. 848-849; Eren, yüklenicinin uyarlamayı ancak hâkimden talep edebileceğı ve anılan madde düzenlemesindeki uyarlamanın ancak yenilik doğuran bir dava ile mümkün olduğunu belirtmektedir. bkz. Eren, Borçlar Özel, s. 681.

⁵¹⁶ Helvacı, s. 848-849; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 389.

⁵¹⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 391 vd.

⁵¹⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 394; Yenilik doğuran hak görüşü hakkında detaylı inceleme için bkz. s. 94 vd.

Katıldığımız bu görüşte, uyarılama hakkının yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesiyle, yenilik doğuran hakların ortak özellikleri uyarılama hakkı açısından da geçerli olur.⁵¹⁹ Uyarılama hakkının usulüne uygun olarak ileri sürülmesiyle hak kullanılmış olur, kullanıldıktan sonra geri alınamaz, süreye bağlanamaz ve beyanın hüküm ifade etmesi şarta bağlı ileri sürülemez.⁵²⁰

3.1.4. Uyarlamadan Önce Sözleşme Taraflarının Sözleşmeyi Yeniden Müzakere Etmesi

Sözleşmenin uyarlanması niteliği taşıyan uluslararası ticarete sıklıkla kullanılan “*hardship*” hükümleri ile değişen koşullar altında sözleşmenin taraflarının sözleşmeyi yeniden müzakere etmesi ile yükümlendirilmesi veya külfet olarak yüklenmesi düzenlenmektedir. Ulusal hukuklarda da, sözleşmenin hâkimin önüne gitmeden önce taraflarca müzakere edilmesi amaca uygun görülmektedir.⁵²¹ Uyarılama hakkının kullanılmasının ilk sonucu olarak, tarafların bir araya gelerek sözleşmeyi yeniden müzakere etmesinin zorunlu kılınıp kılınmayacağı karşılaştırmalı hukukta sıklıkla tartışılmaktadır.⁵²² Sözleşmenin uyarlanması hususunda ilk önce taraflara yeniden müzakere fırsatı tanınması, öncelikle taraflarca uyarılama imkânının verilmesi irade özerkliği ilkesi ile de bağdaştırılmış ve daha uygun olacağı düşünülmüştür.⁵²³

Avrupa borçlar hukuku alanında uyumlaştırma çalışmaları kapsamında genel yönelim;⁵²⁴ sözleşmenin uyarlanmasının mahkemeden talep edilmesinin, tarafların bir araya gelerek sözleşmeyi müzakere etmesi ve bu müzakerelerinin olumsuz

⁵¹⁹ Yenilik doğuran haklar ile ilgili ayrıca bkz. Demirbaş, s. 84 vd.

⁵²⁰ Gürsoy, s. 184.

⁵²¹ Gürsoy, s. 173; Baysal, Başak: Yeniden Müzakere Ödevi, Prof. Dr. Hasan Erman’a Armağan, Der Yayınevi, İstanbul, 2015, s.185-198 vd.

⁵²² İnce, Nurten: Yeniden Müzakere Etme Borcu mu Külfeti mi?, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C:33, S:1, s. 179-208, 2017, s. 199 vd; Baysal, Yeniden Müzakere, s. 194 vd.

⁵²³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 365; Kahraman, s. 373 vd.

⁵²⁴ Bkz. PECL m.6:111; PICC m. 6.2.3.; Detaylı Bilgi İçin bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 366 vd.

sonuçlanması şartına bağlanması, sonrasında sözleşmenin uyarlanması hâkimden istenmesi yönünde olmuştur.⁵²⁵

Çeşitli sistemler göz önüne alındığında, temel soru yeniden müzakerenin bir külfet mi yoksa yükümlülük mü olduğudur.⁵²⁶ Külfet, kendisine yüklenen bir takım davranışları yerine getirmeyen kişinin bazı hakları kullanamayacağı yaptırımına tabidir. Bir tarafın kendisine yüklenen külfetleri yerine getirmemesi durumunda, karşı tarafın bir tazminat talebinde bulunması söz konusu olmaz. Sadece külfeti yerine getirmeyen taraf bazı haklarını kaybeder.⁵²⁷ Bir yükümlülük söz konusu olduğunda ise, yükümlülüğünü yerine getirmeyen tarafın sorumluluğu söz konusu olur ve tazminat sorumluluğu da ortaya çıkar.⁵²⁸

Doktrinde bazı görüşlere göre,⁵²⁹ sözleşmenin uyarlanmasında tarafların müzakere etme borcu bir külfet olarak kabul edilmelidir. Zira yükümlülük olarak kabul edilirse, buna yanaşmayan taraflar bu yükümlülüğü yerine getirir ama anlaşamamaya yine hâkim önüne gider. Bu da uyarlama sürecini uzatmaktan başka bir işe yaramaz. Tarafların, bir araya gelerek sözleşme üzerinde yeniden müzakere etmeleri mutlaka yerinde bir çözümdür ama bunun sağlanmasının tek yolu yeniden müzakerenin bir yükümlülük olarak belirlenmesi değildir. Külfet olarak düzenlenen sözleşmenin yeniden müzakere edilmesi düzenlemesinde ise, tarafların bu külfete aykırı davranışları durumunda bir tazminat sorumlulukları doğmaz, sadece uyarlama hakkını kullanamazlar.

Gürsoy'a göre,⁵³⁰ sözleşmenin uyarlanmasının şartları sağlandığında mağdur tarafın sözleşmenin değişen durumlara uyarlanması hakkını kullanmadan önce, yapacağı bir ihtarla sözleşmenin diğer tarafına bir uzlaşma teklif etmelidir. Yazara göre,⁵³¹ bu bildirimde bulunulmaması, sadece uzlaşma talebinin reddedileceğine kesin gözle

⁵²⁵ Detaylı bilgi için bkz. Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 366 vd.

⁵²⁶ Baysal, *Yeniden Müzakere*, s. 194 vd.

⁵²⁷ Kocayusufpaşaoğlu, *Borçlar Hukuku*, 2N. 48.

⁵²⁸ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 374.

⁵²⁹ Baysal, *Sözleşmenin Uyarlanması*, s. 375; Müzakere edilmeden açılan davalarda mağdurun zararı artırmama külfetinin kıyasen uygulanabileceği yönünde görüş için bkz. Kahraman, s. 373-374.

⁵³⁰ Gürsoy, s. 173.

⁵³¹ Gürsoy, s. 173 vd.

bakılıyorsa ya da uzlaşmanın mümkün olmayacağı kadar ifa ağırlaşırsa mazur görülebilir.

Türk Borçlar Kanununda m.138 hükmünün lafzı uyarınca sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması sadece hâkimden talep edilebilecektir ve yeniden müzakereye ilişkin taraflara bir külfet veya yükümlülük yüklenmemiştir.⁵³²

3.1.5. Uyarlama Hakkı Sahibi ve Uyarlama Beyanının Yöneltileceği Kişi

Sözleşmenin kurulmasından sonra değişen koşullar nedeniyle mağdur olan kişi sözleşmede borçlu taraf olabileceği gibi alacaklı taraf da olabilir.⁵³³ Bu nedenle, TBK m. 138 hükmünün lafzında yer alan “borçlu” ifadesinin yerinde olmadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır.⁵³⁴ Borçlu için aşırı ifa güçlüğü söz konusu olurken, alacaklı için de ifanın değersizleşmesi söz konusu olabilir. Çeşitli sistemlerde uyarlama hakkı sahibi, durum değişikliğinden mağdur olan taraf ya da kısaca mağdur taraf olarak belirtilmektedir.⁵³⁵ Bir Yargıtay kararında uyarlama hakkına sahip olan taraftan “yarar dengesi aleyhine bozulan taraf” olarak da bahsedilmiştir.⁵³⁶

Türk Hukukunda uyarlama talebi hem alacaklı hem borçlu tarafından ileri sürülebilmektedir. Kanun lafzında borçlunun uyarlama hakkına sahip olduğu ibaresi yer alsa da, Yargıtay kararlarında da⁵³⁷ kira sözleşmelerinde kiraya verenin alacaklı sıfatıyla açtığı kira bedelinin uyarlanması davalarında verilen uyarlama kararları, alacaklı lehine uyarlamaya başlıca örneklerdir.

Borçlu ve alacaklıların birden fazla olması durumu da söz konusu olabilir. Müteselsil alacaklılık veya borçluluk durumunda uyarlama hakkının kullanılabilmesi için iştirak halindeki tümünün rızası gerekir. Yani iştirak halinde bir alacak veya borç söz

⁵³² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 373; Topuz, İfa Güçlüğü, s. 318 vd.

⁵³³ Arat, s. 102; Burcuoğlu, s. 29 vd.

⁵³⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 403 vd.

⁵³⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, 403; Kizir, ‘Değişikliklerden etkilenen taraf’ ibaresini kullanmaktadır. Bkz. Kizir, s. 269.

⁵³⁶ Y. 11. HD., 4.11.1984 T., 4170 E., 4731 K.

⁵³⁷ Y. 13.HD., 02.03.2000T., 2000/1817 E., 2000/1883 K.; Y.13 HD., 28.05.1998T., 1998/4428 E., 1998/4859K.; Y.3HD., 20.03.2019 T., 2017/8316 E., 2019/2369 K.; Burcuoğlu, s. 29 vd.

konusu olduğunda, uyarılma hakkının borçluların veya alacaklıların tümü tarafından kullanılması gerekir.⁵³⁸

Sözleşmenin kurulmasından sonra sözleşmenin taraflarında değişiklik olması mümkündür. Sözleşmenin uyarlanması hakkı, sözleşmeden bağımsız olarak düşünülemez. Bağımlı yenilik doğuran hak olarak nitelendirilebilecek olan sözleşmenin uyarlanması hakkı, sözleşmeden ayrı olarak da devredilemez. Sözleşmenin devri halinde de, sözleşmenin uyarlanması hakkının sözleşmeyi devralan tarafa geçeceği kabul edilmektedir.⁵³⁹ Sözleşmenin taraflarında meydana gelen değişikliğin, sözleşmenin uyarlanması gerekçesini ortadan kaldırıp kaldırmadığı da bu noktada önem arz etmektedir. Sözleşme tarafının maddi güçsüzlüğü nedeniyle sözleşmenin uyarlanması talep edilmiş ve sözleşmenin devri durumunda sözleşmenin yeni tarafı açısından böyle bir ifa gücü söz konusu değilse, sözleşmenin uyarlanmasını gerektirecek durum ortadan kalkmış olup artık sözleşmenin yeni tarafının bu gerekçeye dayanarak uyarılma hakkı olmamalıdır.⁵⁴⁰

Uyarılma hakkının yöneltileceği kişi ise, sözleşmenin diğer tarafıdır. Sözleşmenin uyarlanmasını yenilik doğuran bir hak olarak kabul eden görüşe göre;⁵⁴¹ bu yenilik doğuran hak, varması gerekli yenilik doğuran bir haktır. Bu varması gerekli beyanın muhatabı da kural olarak, sözleşmenin karşı tarafı veya yetkili temsilcisidir.

3.1.6. Uyarılma Hakkının Sona Ermesi

Sözleşmenin uyarlanması yenilik doğuran bir hak olarak kabul edildiğinde, yenilik doğuran bu hakkın kullanılmasıyla sonuçlarını doğurur ve sona erer.⁵⁴² Yenilik doğuran hakları sona erdiren diğer bir durum ise, hak düşürücü sürenin sona ermesidir. Uyarılma hakkı için tarafların bir hak düşürücü süre belirlemeleri mümkündür. Taraflar eğer sözleşmelerinde bir hak düşürücü süre tayin etmemişlerse, TBK m. 138 hükmünde

⁵³⁸ Buz, Vedat: Borçlunun Temerrüdünde Sözleşmeden Dönme, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998, s. 294-295.

⁵³⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 405.

⁵⁴⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 404-405; k.g.: Gümüş, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 478.

⁵⁴¹ Bkz. s.94 vd.

⁵⁴² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 406.

bir hak düşürücü süre öngörülmediğinden bir hak düşürücü süre söz konusu olmaz. Bununla birlikte muhatap açısından bir belirsizliğe yol açmaması açısından doktrinde, hakkın kullanılmayacağı yönünde muhatapta haklı bir güven oluşturulması durumunda uyarlama hakkı kullanılmayacağı ileri sürülmektedir.⁵⁴³ Bir görüşe göre de,⁵⁴⁴ hakkın dürüstlük kuralı gereğince uzunca bir süre kullanılmaması durumunda da haktan feragat edildiği kabul edilmelidir.

Uyarlama hakkının doğmasından sonra uyarlama hakkından feragat edilebileceği ileri sürülmektedir. Sözleşmenin uyarlanması için tüm şartlar sağlanmış olsa da, hakkın doğumundan sonra uyarlama yenilik doğuran hakkına sahip olan kişi hakkından feragat edebilir.⁵⁴⁵ Bu durumda uyarlama hakkından feragat ile bu hak sona erer. Ancak hakkın doğumundan önce feragatin bir olumsuz uyarlama kaydı olduğu kabul edilmektedir.⁵⁴⁶ Olumsuz uyarlama kayıtlarının varlığı halinde durum değişiklikleri olsa bile sözleşmenin uyarlanmayacağı taraflarca kabul edilmiş olur. Ancak durum değişikliğinin niteliği itibariyle adaletsiz duruma yol açıyorsa olumsuz uyarlama kaydının varlığına rağmen uyarlama mümkündür.⁵⁴⁷

Uyarlama hakkına sahip olanın ölümü ile kural olarak uyarlama hakkı sona ermez. Mirasçılara intikal eder. Ancak uyarlama hakkı sahibinin şahsını yakından ilgilendiren bir sebeple uyarlama hakkı doğmuşsa, bu kişinin ölümü ile hak mirasçılara geçmez ve sona erer.⁵⁴⁸

Sözleşmenin uyarlanmasının yenilik doğuran bir hak olmadığı yönünde görüşlere göre ise,⁵⁴⁹ sözleşmenin uyarlanması talebi olağan zamanaşımı süresi olan on yıllık sürenin

⁵⁴³ Buz, Yenilik Doğuran Haklar, s. 404 vd.

⁵⁴⁴ Gürsoy, s. 184.

⁵⁴⁵ Buz, Yenilik Doğuran Haklar, s. 415-416.

⁵⁴⁶ Arat, s. 166-167.

⁵⁴⁷ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 408.

⁵⁴⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 409.

⁵⁴⁹ Bkz. s.91 vd.

sonunda zamanaşımına uğrar. Bu süre, olağanüstü ve öngörülemez değişikliğin öğrenilmesinden itibaren işlemeye başlar.⁵⁵⁰

3.2. SÖZLEŞMENİN UYARLANMASININ SONUÇLARI

3.2.1. Genel Olarak

Türk Borçlar Kanunu m. 138 kapsamında uyarlama şartlarının sağlanmasından sonra uyarlama hakkının kullanılması için doktrinde bazı yazarlara göre⁵⁵¹ ön şart olarak sözleşmenin karşı tarafının yeniden müzakereye davet edilmesi külfeti yerine getirilmelidir. Bu külfet yerine getirildikten sonra tarafların kendi aralarında müzakere ile sonuca ulaşamaması halinde uyarlama hakkı kullanılabilir. Uyarlama hakkının kullanılmasının yenilik doğuran bir hakkın kullanılması olarak⁵⁵² ya da sadece hâkimden talep edilecek bir hak olarak kabul edildiği farklı görüşlere göre⁵⁵³ sonuçları değişmektedir. Uyarlamanın dava yoluyla talep edilmesi ve hâkimin sözleşmeyi uyarlaması durumunda, hâkimin belirleyeceği şartlarla ve hâkimin belirlediği tarihten itibaren sözleşme uyarlanmış hali ile taraflar arasında uygulanacaktır.

Sözleşmenin uyarlanması, dar anlamda uyarlama ve geniş anlamda uyarlama olarak iki kısım halinde incelenebilir. Dar anlamda uyarlama, sözleşmenin değişen koşullara uyarlanması için yeniden düzenlenmesi ve bazı hükümlerinin değiştirilmesidir. Geniş anlamda uyarlama ise, TBK m.138 hükmünde ifade edildiği üzere, sözleşmenin uyarlanarak dahi sürdürülmesi dürüstlük kuralı uyarınca taraflardan beklenmiyorsa sözleşmenin sona erdirilmesidir.

⁵⁵⁰ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 335.

⁵⁵¹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 373 vd.

⁵⁵² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 377 vd; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 355 vd; Arat, s. 189 vd; Gürsoy, s. 184.

⁵⁵³ Oğuzman/Öz, s. 599; Eren, Borçlar Hukuku, s. 557 vd; Erdoğan, s. 34 vd; Kaplan, s. 144 vd; Akyol, s. 92 vd.

3.2.2. Dar Anlamda Sözleşmenin Uyarlanması

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü kapsamında, değişen şartlar nedeniyle sözleşmenin taraflarından birinin mağdur olması nedeniyle sözleşmenin yeni koşullara uyarlanacağı, eğer sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olmadığı haller söz konusu ise sözleşmeden dönme hakkına sahip oldukları düzenlenmiştir. Hükmün lafzından da anlaşılacağı üzere, öncelik sözleşmenin değişen koşullara uyarlanmasına verilmiştir.⁵⁵⁴ Sözleşmenin ayakta tutulabilmesi için önce sözleşmenin şartlarının yeni koşullara göre düzenlenmesi yoluna gidilmeli ve eğer bu mümkün olmuyorsa sözleşmenin sona erdirilmesi yolu tercih edilmelidir.⁵⁵⁵

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde bir öncelik sonralık ilişkisinin kurulması son derece yerinde bir düzenlemedir. Dürüstlük kuralı temelinde düşünüldüğünde ve ölçülülük ilkesi gereğince sözleşmenin sona erdirilmesinden önce sözleşmeyi ayakta tutmak için sözleşmeye ölçülü bir müdahalede bulunmak gerekir. Sözleşmenin sona erdirilmesinden önce sözleşmenin dar anlamda uyarlanması yolu mutlaka denenmelidir.⁵⁵⁶

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün yürürlüğe girmesinden önceki dönemde de değişen koşullar nedeniyle işlem temelinin çökmesi halinde sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının önceliği görüşü ağırlıklı olarak kabul edilmekteydi.⁵⁵⁷ Diğer taraftan ise, sözleşmenin dar anlamda uyarlanması ile sözleşmenin sona erdirilmesi yoluyla geniş anlamda uyarlanmasının birbirine önceliği olmadığını ve somut olaya göre hangi yolla en adil risk paylaşımı yoluna gidilebilecekse o yol ise sözleşmenin uyarlanması gerektiğini düşünen yazarlar da bulunmaktaydı.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü öncesinde de sözleşmenin uyarlanması hususunda önceliğin, dar anlamda uyarlama ile sözleşmeyi ayakta tutmak olması gerektiği görüşü için bkz. Burcuoğlu, Beklenmeyen Hal, 14 vd.

⁵⁵⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 410.

⁵⁵⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 413.

⁵⁵⁷ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 111.

⁵⁵⁸ Dural, İmkânsızlık, s. 72.

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması çeşitli şekillerde uygulanabilir. Alacaklının veya borçlunun mağdur durumda olup olmadığına göre farklı müdahaleler ile sözleşmenin dar anlamda uyarlanması sağlanabilir ve sözleşme adaleti sağlanabilir. Edimin konusunun değiştirilmesi, edimin azaltılması veya artırılması, ifanın yapılacağı yerin ya da zamanın değiştirilmesi gibi yollarla dar anlamda uyarlama yapılabilir. Başka bir açıdan, sözleşmenin süresinin uzatılması ya da kısaltılması yolları da uyarlamanın bir görünüş şekli olabilir. Sözleşmenin belli bir süreyle sınırlı olarak durum değişikliğinden etkilenmesi durumunda geçici bir süre ile uyarlama da mümkün olabilir.⁵⁵⁹

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasında dikkat edilmesi gereken husus, değişen koşullar nedeniyle mağdur olan tarafın mağduriyetini giderecek ölçüde bir uyarlama yapılmasıdır. Edimin konusunun indirilmesi talebi ile uyarlanan bir sözleşmenin uyarlanması sonucunda yapılan indirim, edimin konusunu anlamsızlaştıracak ölçüde olmamalıdır. Sözleşmenin niteliği, türü ve somut olayın gereklerine göre ölçülü ve uygun bir müdahale olmalıdır.⁵⁶⁰

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının öncelikli olarak tercih edileceği ve eğer bu mümkün olmazsa sözleşmenin sona erdirilmesi kabul edilmektedir.⁵⁶¹ Ancak sözleşmenin dar anlamda uyarlanması mümkün olduğu halde mağdur tarafın uyarlama hakkını sözleşmenin sona ermesi yolunda kullanması halinde nasıl bir yol izleneceği düşünülebilir.⁵⁶² Sözleşmenin sona erdirilmesi talebine sözleşmenin diğer tarafı karşı itiraz ediyorsa uyarlama hakkının kullanılması mahkemeye getirilebilir. Bu konuda bir uyumsuzluk olduğunda sözleşmenin iki tarafının da menfaatleri dengelenerek ve gözetilerek öncelikle sözleşmenin dar anlamda uyarlanması yoluna gidilmelidir.⁵⁶³ Ancak sözleşmenin her iki tarafının da iradesi sözleşmenin sona erdirilmesi yönünde

⁵⁵⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 414-415.

⁵⁶⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 416.

⁵⁶¹ Eren, Borçlar Hukuku, s. 558 vd; Oğuzman/Öz, C.1, s. 599; Burçuoğlu, s. 14 vd; Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 111 vd; Kizir, s. 267.

⁵⁶² Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 116.

⁵⁶³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 417; Uyarlama ve dönme talepleri arasında terdit kurularak dava açılmasının mümkün olduğu, bu şekilde açılan davada dönmeye yönelik yenilik doğurucu hakkın kullanılmasının başka bir yenilik doğurucu hakkın sonuçsuz kalmasına bağlanmış olduğu hususunda bkz. Erdoğan, s. 112-113.

ise, uyuşmazlığın mahkeme önüne gelmiş olması durumunda tarafların iradesine uygun şekilde sözleşmenin sona erdirilmesi gerekmektedir.⁵⁶⁴

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasından sonra içeriği yeniden düzenlenmiş sözleşmenin, eski sözleşmenin bir devamı olup olmadığı, sözleşmenin yenilenmiş sayılıp sayılmayacağı hususunda bir değerlendirmek yapmak gereklidir.⁵⁶⁵ Doktrinde sözleşmenin yenilenmesinin ancak taraf iradeleri ile mümkün olacağı belirtilmektedir.⁵⁶⁶ Taraflar bu konuda bir irade göstermemişlerse sözleşmenin dar anlamda uyarlanması ile borcu sona erdirmeden değişiklik yapmak istedikleri kabul edilerek, bu yönde karar verilmesi gerekir.⁵⁶⁷

3.2.3. Sözleşmenin Sona Erdirilmesi

3.2.3.1. Genel Olarak

Sözleşmenin kurulmasından sonra değişen şartlar nedeniyle işlem temelinin çökmesi halinde sözleşmenin uyarlanması hususunda, ilk gözetilecek husus sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasıdır.⁵⁶⁸ Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde düzenlenen sözleşmenin dar anlamda uyarlanması dışındaki diğer sonuç sözleşmenin sona erdirilmesidir. Sözleşmenin sona erdirilebilmesi için, dar anlamda uyarlamanın amaca uygun olmaması ya da mümkün olmaması gerekir.⁵⁶⁹ Bu nedenle geniş anlamda uyarlama olarak sözleşmenin sona erdirilmesi, ikincil nitelikte bir çözümdür.⁵⁷⁰

Sözleşmenin sona erdirilmesi, sözleşmeden dönme ya da sözleşmenin feshi yoluyla olur. Sözleşmenin sona erdirilmesi, sürekli sözleşme ilişkilerinde sözleşmenin feshi

⁵⁶⁴ Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 116.

⁵⁶⁵ Ghestin, Jacques/ Jamin, Christophe/ Billiau, Marc: Traite de Droit Civil, Les Effets du Contrat, 3. Baskı, L.G.D.J., Paris, 2001, N.322.

⁵⁶⁶ Oğuzman/Öz, C.1, s. 575 vd.

⁵⁶⁷ Ghestin/Jamin/ Billiau, N.322.

⁵⁶⁸ Eren, Borçlar Hukuku, s. 558 vd; Oğuzman/Öz, C.1, s. 599; Burcuoğlu, s. 14 vd; Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 111 vd.

⁵⁶⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 418.

⁵⁷⁰ Erdoğan, s. 112-113.

yoluyla (TBK m. 138/1 c.2); diğ er hallerde sözleşmeden dönme yoluyla söz konusu olur.⁵⁷¹

3.2.3.2. Sözleşmeden Dönme

Sözleşmeden dönme, tek taraflı irade beyanı ile sözleşmenin sona erdirilmesidir. İşlem temelini çöktüğü durumlarda son çare olarak uygulanmalıdır.⁵⁷² Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması yoluyla sözleşme adaletinin sağlanması imkânı bulunmuyorsa, bozucu yenilik doğuran bir hak olan sözleşmeden dönme hakkının kullanılmasıyla sözleşme sona erdirilebilir.⁵⁷³

Sözleşmeden dönülmesi sonucunda ifa edilmemiş asli ve yan edim yükümlülükleri sona erer.⁵⁷⁴ Daha önce ifa edilmiş edimlerin iadesi hususunda ise doktrinde ileri sürülen farklı teorilere göre farklı sonuçlar kabul edilmiştir. Bir görüşe göre,⁵⁷⁵ sözleşmeden dönme ile sözleşmenin içeriği tersine dönmektedir. Henüz yerine getirilmemiş edimlerin yerine getirilmesi istemi sürekli bir defa ile engellenir. Yerine getirilmiş edimler ise, doğrudan sözleşmeden kaynaklı bir iade talebi ile geri istenir. Klasik teoriyi kabul eden görüşe göre ise,⁵⁷⁶ sözleşmeden dönme sonrasında daha önce ifa edilmiş edimler, sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre iade edilecektir. Geçmişe dönük bir sona erme kabul edilmeli ve taraflar iktisap ettiklerini sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre iade edilmelidir.

3.2.3.3. Sürekli Edimli Sözleşmelerin Feshi

Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmü uyarınca, sürekli edimli sözleşmelerde kural olarak borçlu dönme hakkı yerine fesih hakkını kullanır. Sözleşmeden dönme geçmişe etkili iken, sözleşmenin feshi geleceğe etkilidir.⁵⁷⁷ Sürekli sözleşme ilişkilerinde yerine

⁵⁷¹Eren, Borçlar Hukuku, s. 558 vd; Oğuzman/Öz, C.1, s. 599; Burçuoğlu, s. 14 vd; Erman, İstisna Sözleşmesi, s. 111 vd.

⁵⁷²Serozan, İfa, 20 N.9.

⁵⁷³Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 420.

⁵⁷⁴Buz, Sözleşmeden Dönme, s. 420.

⁵⁷⁵Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 73 vd.

⁵⁷⁶Öz, s. 105.

⁵⁷⁷Eren, Borçlar Hukuku, s. 1426 vd.; Oğuzman/ Öz, C.1, s. 459 vd.

getirilmiş edimlerin iadesi etkisi adil ve makul olmayacağından sözleşme ilişkilerinde ikeriye etkili bir fesih hakkı kabul edilmiştir.⁵⁷⁸ Karşılıklı iade talepleri ancak fesih sonrası dönemde ifa edilen bir edim varsa söz konusu olacaktır.⁵⁷⁹

Haklı nedenle sözleşmenin feshi ile sözleşmenin uyarlanması kapsamında sürekli edimli sözleşmelerin feshi arasındaki ilişki doktrinde tartışılmıştır.⁵⁸⁰ Türk Hukukunda bazı özel hükümlerde (TBK m. 331, m. 369, m. 435 vb.) özel nitelikli sözleşmelerde sözleşmenin haklı nedenle feshi düzenlenmiştir.⁵⁸¹ Türk Hukukunda doktrinde sürekli edimli sözleşmelerin haklı nedenle feshi, genel olarak tüm sözleşmeler açısından da kabul edilmektedir.⁵⁸² Bu nedenle TBK m. 138’de düzenlenen sözleşmenin feshi ile ayırt edilmesi hususu tartışılmıştır.⁵⁸³ Bir görüşe göre,⁵⁸⁴ TBK m. 138’in uygulanma koşulları sağlandıysa bu hükmün, sözleşmenin haklı nedenle feshine göre öncelikli olması en adil sonucu verecektir. Zira sözleşmenin dar anlamda uyarlanması sürekli edimli sözleşmelerde fesih gündeme gelmeyecektir ve sözleşmenin uyarlanması yoluyla daha esnek bir çözüm sunmuş olacaktır. Diğer bir görüşe göre,⁵⁸⁵ sözleşmenin haklı nedenle feshi ile sözleşmenin işlem temelinin çökmesi dolayısıyla feshi kurumlarının yarışması söz konusu değildir. İşlem temelinin çökmesi hali, sözleşmenin feshi için haklı bir sebep oluşturmaz ve bu nedenle somut olayda bu iki düzenleme birbiri ile yarışmaz.

3.2.4. Denkleştirme Bedeli

Sözleşmenin değişen koşullar sonucu uyarlanması halinde sözleşmedeki edim yükümlülüğü hafifletilen ya da kaldırılan tarafın, diğer tarafın mağduriyeti karşılığında

⁵⁷⁸ Altınok Ormancı, Pınar: Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebep Feshi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk(Medeni Hukuk) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2011, s. 1 vd.

⁵⁷⁹ Seliçi, Özer: Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977, s. 132.

⁵⁸⁰ Altınok/Ormancı, s. 213 vd.

⁵⁸¹ Altınok/Ormancı, s. 100 vd.

⁵⁸² Eren, Borçlar Hukuku, s. 1427-1428; Seliçi, s. 200 vd.

⁵⁸³ Detaylı bilgi için bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 421 vd.

⁵⁸⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 425.

⁵⁸⁵ Topuz, İfa Güçlüğü, s. 261 vd.

bir bedel ödeme yükümlülüğü olup olmadığı tartışmalıdır.⁵⁸⁶ Bu bedelin bir tazminat olduğu söylenemez. Zira bir tazminattan bahsedilmesi için kusurun varlığı gerekir. Oysa sözleşmenin uyarlanması için ortaya çıkan öngörülemez durum değişikliğinin mağdur tarafa isnat edilememesi gereklidir. Değişen durumdan sorumlu tutulamayan tarafın bir tazminat ödemesi kabul edilemez.⁵⁸⁷ Sözleşmenin mağdur tarafının, diğer tarafın mağduriyetini gidermesinden bahsedilirken ödenecek bu bedelin bir denkleştirme bedeli olduğunu kabul etmek daha uygun görülmektedir.⁵⁸⁸ Bu durumda sözleşmenin uyarlanması neticesinde ödenen bedel bir tazminat değil olsa olsa menfaatler dengesinin sağlanmasına yönelik bir hakkaniyet veya denkleştirme bedeli olacaktır.⁵⁸⁹

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde sözleşmenin uyarlanması sonucunda mağdur tarafın diğer tarafa bir denkleştirme bedeli ödeyeceğine yönelik bir ibare bulunmamaktadır. Bu husus doktrinde kanunda boşluk olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Bu boşluğu, TMK m.1 hükmü uyarınca doldurmak gereklidir.⁵⁹⁰ Türk Borçlar Kanunu m. 331 hükmünün kira sözleşmesine yönelik özel bir uyarlama hükmü olduğu kabul edilmektedir ve hükümde kira sözleşmesinin sona erdirilmesinden sonra hâkimin durum ve koşulları göz önüne alarak olağanüstü feshin parasal sonuçlarını karara bağlayacağı düzenlemesi yer almaktadır.⁵⁹¹ Benzer şekilde TBK m.138 hükmünün uygulanması ve sözleşmenin uyarlanması sonucunda da bir denkleştirme bedelinin takdir edilebileceği savunulmaktadır. Buna göre, özel hüküm kıyasen uygulanarak TBK m. 138 hükmünde de kanun boşluğu doldurularak denkleştirme bedelinin kabul edilmesi mümkündür.⁵⁹²

Sözleşmenin uyarlanması bir risk paylaşımı düzenlemesi olduğuna göre, bu risk paylaştırılırken mağdur tarafın lehine sözleşmenin sona ermesi durumunda diğer tarafın

⁵⁸⁶ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 354-355; Arat, s. 213-214; Zararın eşit paylaştırılması görüşü için bkz. Bischoff, s. 232.

⁵⁸⁷ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 352 vd; Sözleşmenin sona erdirilmesi ve bu nedenle zarara uğrayan tarafa 'tazminat' ödenmesi gerektiği hakkında görüş belirten bkz. Tile, s. 69, 130.

⁵⁸⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 428; Arat, s. 213-214.

⁵⁸⁹ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 428; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 354-355; Arat, s. 213-214

⁵⁹⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 429.

⁵⁹¹ İnceoğlu, s. 220 vd; Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 429; Eski Borçlar Kanunu döneminde kira sözleşmesinin önemli sebeple feshinde, fesih bildiriminde bulunan tarafın diğer tarafa tam bir tazminat ödemesi gerekmektedir. Bkz. Topuz, İfa Güçlüğü, s. 263.

⁵⁹² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 429.

da mağduriyetini önlemek ve bir denge sağlamak gereklidir. Sözleşmenin diğer tarafının da zararının bir şekilde karşılanması gerekir ve bunu sağlamak için mağdur tarafın bir denkleştirme bedeli ödemesi uygundur.⁵⁹³

Türk Borçlar Kanunu m. 331/2 hükmünün kıyasen TBK m. 138 hükmüne de uygulanacağı kabul edildiğinde, denkleştirme bedeli olarak ödenecek para, karşı tarafın ifaya güvenerek yapmış olduğu masrafları karşılayacak ölçüde olmalıdır.⁵⁹⁴ Ancak edimin ifa edileceğine güvenerek kaçırmış olduğu fırsatlar ve kazançlar bu denkleştirme bedeli kapsamında değerlendirilemez.⁵⁹⁵

Denkleştirme bedelinin sadece sözleşmenin sona ermesi hallerinde söz konusu olacağı kabul edilmektedir. Zira sözleşmenin dar anlamda uyarlanması söz konusu ise, sözleşme adaleti yeniden sağlanmaktadır ve durum değişikliği sebebiyle ortaya çıkan risk adil bir şekilde taraflar arasında paylaştırılmaktadır. Dar anlamda uyarlama sonucunda zaten risk dağılımı denkleşmiş durumda olacaktır. Yeniden bir denkleştirme bedeli ödenmesi söz konusu olmaz.⁵⁹⁶

Denkleştirme bedeli her sözleşmenin sona erdirilmesi halinde ödenecek bir bedel olarak görülmemektedir. Bu konuda doktrinde mutlak olarak denkleştirme bedeline hükmedilmesi gerekmediğine dikkat çekilmektedir.⁵⁹⁷ Hatta bazı görüşlere göre,⁵⁹⁸ denkleştirme bedelinin ödenmemesi esastır. Sadece durumun gerektirdiği ve taraflar arasında adil dengenin sağlanması ancak bu şekilde mümkünse denkleştirme bedeline hükmedilebilir.

⁵⁹³ Dural, İmkânsızlık, s. 74; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 354-355.

⁵⁹⁴ İnceoğlu, s. 253-254.

⁵⁹⁵ Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 354-355.

⁵⁹⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 431.

⁵⁹⁷ İnceoğlu, s. 256.

⁵⁹⁸ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 431.

3.2.5. Zararı Arttırmama Külfeti

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmü uyarınca sözleşmenin uyarlanması şartları oluştuğunda, tarafların gerekli önlemleri almaları ve zararı arttırmamaları gerekir.⁵⁹⁹ Bu külfet dürüstlük kuralından kaynaklanmaktadır. Türk Borçlar Kanunu m. 52’de zarar görenin tazminat yükümlüsünün durumunu ağırlaştırması halinde tazminatın indirilebileceği ya da kaldırılabilirliği düzenlenmiştir.⁶⁰⁰ Haksız fiil sorumluluğuna ilişkin hükümlerin kıyasen sözleşmeye aykırılık hallerinde de uygulanacağı TBK m. 114/2’de yer almaktadır. Bu nedenle sözleşmeye aykırılık halinde zarar gören alacaklının zararı arttırmama külfeti vardır.⁶⁰¹

Türk Borçlar Kanunu m. 138’in şartları oluşmuş ise, dürüstlük kuralı ve TBK m. 52/1 hükmü gereği, sözleşmenin değişen yeni şartlara uyarlanması gerektiğinde uyarlamaya ilişkin hakları doğduğu andan itibaren tarafların sözleşmesel dayanışma ve sadakat yükümünden kaynaklı olarak kendine özgü bir zararı arttırmama külfeti olduğu kabul edilmektedir.⁶⁰²

3.3. UYARLAMA DAVASI

3.3.1. Genel Olarak

Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanmasının yenilik doğuran bir hak olduğunu kabul eden görüşe göre,⁶⁰³ sözleşmeyi değişen şartlara uyarlamak isteyen mağdur tarafın bu hakkını kullanmak için dava açma zorunluluğu yoktur. Dava dışında da yenilik doğuran hakkını kullanabilir. Mahkeme dışında da kullanılsa, uyarlama hakkının kullanılması sonucunda daha yüksek olasılıkla karşı tarafın itirazı ile sorun sonuçta yine mahkemeye

⁵⁹⁹ Bu külfet her ne kadar TBK m. 480/2 hükmünden açıkça anlaşılmasa da, külfeti yerine getirmeyen yüklenicinin ihbar tarihine kadar olan fiyat artışından yararlanamayacağı, haklarını kaybedeceği ve eğer ihbar hiç yapılmazsa TBK m.480/2 hükmünden doğan hakların tamamen kaybedileceği yönünde bkz. Tile, s. 143.

⁶⁰⁰ Kurt, L. Müjde: Zarar Görenin Zararı Azaltma Külfeti, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 64, S:3, 2015, s.775-814 vd; Eren, Borçlar Hukuku, s. 46.

⁶⁰¹ Baysal, Zarar Görenin Kusuru, s. 281 vd; Kurt, s. 777.

⁶⁰² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 435.

⁶⁰³ Detaylı değerlendirme için bkz. s. 94 vd.

taşınacaktır. Hâkimin önüne gelen uyuşmazlıkta sözleşme adaletini yeniden sağlamak üzere sözleşmeyi uyarlar.⁶⁰⁴

Uyarlama hakkının yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmesine rağmen, hakkın doğrudan dava açarak kullanılması halinde, davacının uyarlama talebini içeren dava dilekçesinin karşı tarafa tebliği ile uyarlama hakkının kullanıldığı ve yeni bir hukuki durum meydana geldiği ileri sürülmektedir. Uyarlama hakkı olan taraf doğrudan dava açarak hakkını kullandığında da yine hâkimin vereceği karar tespit hükmünde olacağı düşünülmektedir.⁶⁰⁵ Zira uyarlama hakkının dava açarak kullanılmış olması hakkın niteliğini değiştirmez. Yenilik doğuran hakların kullanılmakla tükenmesi ve geri alınamaması nedeniyle uyarlanma hakkının kullanıldığı dava geri alınsa bile sözleşme uyarlanmış olur.⁶⁰⁶ Ancak bir diğer görüşe göre, sözleşmenin uyarlanması yenilik doğuran bir hakkın kullanılması ile gerçekleşse de eğer bu hak, dava açmak suretiyle kullanılmışsa, artık mahkemenin vereceği karar, inşai niteliktedir.⁶⁰⁷

Uyarlama hakkının bir yenilik doğuran hak olarak kabulünün sonucu olarak uyarlama davasında verilecek hüküm bir tespit hükmü olur. Uyarlama hakkının muhatabı olan tarafın işlem temelini çökmüş olmadığı iddiasıyla mahkemeye başvurması durumunda, bu dava bir menfi tespit davasıdır. Bu durumda sözleşmenin uyarlanması için gerekli olan şartların sağlanmadığı iddialarını ileri sürerek bir ispat faaliyeti yürütür. Bu durumda hâkim, sözleşmenin uyarlanması için gerekli şartların sağlanıp sağlanmadığını inceler ve şartların oluşmadığına kanaat getirirse verdiği hüküm menfi tespit hükmü olur.⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 435.

⁶⁰⁵ Uyarlanmış edime ilişkin doğrudan eda davası açılması gerektiği ve hâkimin uyarlamanın şeklini değiştirmiş olması halinde de, hukuki ilişkinin unsurlarından birinin hâkim hükmüyle değiştirilmesinin söz konusu olacağı hakkında bkz. Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 436 vd.

⁶⁰⁶ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 440.

⁶⁰⁷ Gürsoy, s. 185; Arat, s. 192.

⁶⁰⁸ Alangoya, Yavuz/ Yıldırım, M. Kamil/ Deren Yıldırım, Nevhis: Medeni Usul Hukuku Esasları, Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, İstanbul, 2009, s. 227.

Sözleşmenin uyarlanması hususunda taraflar arasında anlaşmazlığı mahkemeye taşıyacak olan mağdur taraf olabileceği gibi, uyarılmanın muhatabı olan sözleşmenin tarafı da olabilir.⁶⁰⁹

3.3.2. Uyarılama Hakkı Sahibinin Uyuşmazlığı Mahkemeye Taşınması

İşlem temelini çökmesine rağmen taraflar müzakere ederek sözleşmenin yeni koşullara uyarlanması hususunda anlaşamayabilirler. Uyarılama hakkının yenilik doğuran bir hak olduğunun kabulü durumunda bile sözleşmenin karşı tarafının bu uyarılama beyanını kabul etmemesi ve tarafların arasında edimler hususunda anlaşmazlıklar doğabilir. Sözleşmenin uyarlanmasını talep hakkı olan mağdur taraf, sözleşmenin uyarlanmasını mahkemeden talep edebilir.⁶¹⁰

3.3.3. Uyarılama Hakkı Muhatabının Uyuşmazlığı Mahkemeye Taşınması

Sözleşmenin sonradan değişen şartları dolayısıyla mağdur olan taraf sözleşmenin uyarlanması hususunda yenilik doğuran hakkını kullandığında, uyarılama hakkının muhatabı sözleşmenin işlem temelini çökmediği ve uyarılama hakkının kullanılmasının yerinde olmadığını düşünebilir. Muhatabın TBK m.138 hükmünün şartlarının oluşmadığı yönünde itirazının olması durumunda taraflar arası anlaşmazlık çıkmış olur.⁶¹¹ Bunun yanı sıra muhatap, TBK m. 138'in şartları oluşmuş olsa da uyarılama hakkının kullanılmasının sonuçları bakımından hakkaniyetli ve uygun olmadığını da iddia edebilir. Örneğin, sözleşmenin dar anlamda uyarlanması mümkün iken, mağdur tarafın sözleşmeden dönmesi durumunda durum böyledir. Bu durumda uyuşmazlığın mahkemeye taşınması durumunda hâkim TBK m. 138 hükmünün şartlarının sağlanıp sağlanmadığını, sözleşmenin işlem temelini çökmüş olup olmadığını tespit eder.⁶¹²

⁶⁰⁹ Uyarılama hakkı olan kişiye açılacak ifa davasında, davalı tarafından ifa güçlüğüne def'i olarak ileri sürülebileceği görüşü için bkz. Arat, s. 193 vd.

⁶¹⁰ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 436 vd; Arat, s. 192.

⁶¹¹ Arat, s. 192.

⁶¹² Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 438-439; Serozan, Sözleşmeden Dönme, s. 384; Arat, s. 192.

3.3.4. Hâkimin Hukuki Müdahalesinin Sınırı

Sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması istemiyle önüne gelen bir uyuşmazlıkta hâkimin vereceği kararlar üç türdür. İlki, hâkim TBK m. 138'in şartlarının gerçekleşmediğini tespit ederse sözleşmenin uyarlanması talebinin yerinde olmadığına karar verir ve sözleşmeyi uyarlama hakkının bulunmadığını tespit eder.⁶¹³ İkinci ihtimalde, TBK m. 138'in şartları sağlanıyorsa ve sözleşmeden dönme iradesi ortaya koyulmuşsa, hâkim de durumun gereklerine göre sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının mümkün olmadığı kanaatindeyse sözleşmenin sona erdirilmesi iradesinin geçerli olduğuna karar verir.⁶¹⁴ Bu durumda hâkimin vereceği karar tespit hükmüdür. Son olarak, hâkim sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının mümkün olduğuna kanaat getirirse sözleşmeyi değişen yeni durumun gereklerine göre uyarlar.⁶¹⁵

Hâkim uyarlama hakkına sahip olan tarafın ya da bu hakkın yöneltileceği tarafın talebi ile sözleşmeyi inceleyip müdahale edebilir. Bu yönde bir talep olmaksızın hâkim kendiliğinden sözleşmeyi uyarlama yönünde bir karar veremez.⁶¹⁶ Tarafların sözleşmeyi değişen şartlara uyarlama hususunda bir anlaşmaya varamaması neticesinde, hâkim öncelikle kanunda ve sözleşmede uyarlamaya ilişkin olumlu veya olumsuz bir düzenleme olup olmadığını tespit etmelidir.⁶¹⁷ Kanunda veya sözleşmede sözleşmenin değişen şartlara ilişkin uyarlanmasına yönelik bir hüküm mevcut değilse, sözleşmenin somut durumuna göre uyarlanmanın şartları oluşuyorsa yeniden risk dağılımı yaparak sözleşmeyi uyarlar. Hâkim, dürüstlük kuralı çerçevesinde makul ve dürüst kişilerin sözleşmeyi kurarken amaçladıklarını göz önünde bulundurur ve TBK m. 138'in şartları sağlanıyorsa hakkaniyet gereği uyarlamanın nasıl olması gerektiğini belirler.⁶¹⁸

Hâkim ancak mevcut ve geçerli bir sözleşmenin uyarlanması yönünde bir karar verebilir. Örneğin, sözleşmenin objektif esaslı unsurlarında tarafların anlaşamamış olması ya da kanunda geçerlilik şartı olarak belirlenmiş şekil şartına uyulmamış olması

⁶¹³ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 445 vd; Arat, s. 192.

⁶¹⁴ Arat, s. 192; Gürsoy, s. 175 vd.

⁶¹⁵ Baysal, Sözleşmenin Uyarlanması, s. 445-446.

⁶¹⁶ Arat, s. 193.

⁶¹⁷ Kaplan, s. 116 vd; Arat, s. 191.

⁶¹⁸ Kaplan, s. 145 vd; Hâkim, uyarlamanın şartlarının oluştuğuna kanaat getirirse, alacaklıya yapılan ihbar tarihinden itibaren sözleşmenin uyarlanmasına veya sona ermesine karar verir. Bkz. Arat, s. 192.

durumunda veya sözleşmenin zaten sona ermiş olması durumunda sözleşmenin mevcut veya geçerli olmadığına kanaat getirirse, hâkim sözleşmeyi uyarlayamaz.⁶¹⁹

3.3.5. Uygulamada Uyarılma Davaları

Uygulamada sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan olağanüstü durum değişiklikleri nedeniyle sözleşmenin mevcut şartları ile devam etmesi zorlaştığında ve sözleşmenin uyarlanması gerektiğinde, çoğunlukla mahkemeden uyarılma talep edilmektedir. Hâkimin sözleşmeye müdahalesi ve sözleşme adaletini yeniden tesis etmesi ile sözleşme yeni koşullara uyarlanabilmektedir. Uygulamada bazı dönemlerde, ekonomik krizler, salgınlar gibi olağanüstü durumlar yaşandığında uyarılma davaları ile daha sık karşılaşılmaktadır. Türk Hukukunda TBK m. 138 hükmü öncesinde Yargıtay içtihatları yoluyla, sözleşmenin uyarlanmasının genel bir hükümlerle düzenlenmesinden sonra ise sözleşmelerin dava yoluyla uyarlanması kabul edilmektedir.⁶²⁰ Savaşlar, ekonomik krizler, salgınlar sözleşmenin uyarlanması gerekliliğinin daha çok hissedildiği durumlara örnektir.⁶²¹ Türk Hukukunda sözleşmenin uyarlanması uygulamalarını değerlendirebilmek için; sözleşmenin uyarlanması hususunda verilen kararlar üzerinden içtihatların ve 2019'da ortaya çıkan Covid-19 Pandemisi'nin sözleşmelere etkisi ve uyarılma gereksinimlerinin değerlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.5.1. Kira Sözleşmelerinin Uyarlanmasına İlişkin Davalar

Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünde aranan şartlar, kira sözleşmelerinin uyarlanması açısından da aranmaktadır. Kira sözleşmesinde işlem temelinin çökmüş olması gereklidir. Yargıtay uygulamasında da, kira bedelinin uyarlanması talep edilmiş davalarda, olağanüstü durum değişiklikleri söz konusu olmadığında, işlem temelinin

⁶¹⁹ Kaplan, s. 29-30.

⁶²⁰ Y.23.HD., 15.12.2020 T., 2018/852 E., 2020/4306 K.; Ankara 9. Asliye Ticaret Mahkemesi, 22.09.2021 T., 2021/94 E., 2021/559 K.

⁶²¹ Oğuzman/Öz, C.1, s. 206.

çökmüş olduğuna ilişkin bir delil sunulmadığında kira sözleşmelerinin uyarlanamayacağına dikkat çekilmiştir.⁶²²

Yargıtay uygulamasında kira sözleşmelerinin uyarlanması hususunda dikkat çekilen diğer bir husus öngörülemezlik şartı açısından önemlidir. Kira sözleşmelerinin kısa süreli olması durumunda öngörülemezlik şartının sağlanmadığı hususunda kararlar verilmektedir. Örneğin bir kararda, üç yıllık bir kira sözleşmesi hakkında, sözleşme uzun süreli olmadığından ve süre sonunda sözleşmenin yenilenip yenilenmemesi tarafların elinde olduğundan sözleşmenin uyarlanması mümkün görülmemiştir.⁶²³

Kira sözleşmelerinde dürüstlük ve hakkaniyet ilkeleri gereğince, uyarlama yapılırken sadece kira bedelinin tespit edilmesine yönelik yöntem tek başına uygulama alanı bulamaz. Yargıtay, uyarlama davalarına özgü kurallar gözetilmeksizin sadece kira bedelinin belirlenmesine ilişkin yöntemler uygulayarak kira bedelinin tespit edilemeyeceğini, sözleşmenin yeni bir hale dönüştürülemeyeceğini, tarafların kira sözleşmelerini kurarken uzun süreli kurmaları yönünde amaç ve iradelerinin gözden kaçırılmaması gerektiğini önemle vurgulamaktadır.⁶²⁴ Bunun yanı sıra birleşen iradeler, kira sözleşmelerinin kısa süreli ya da uzun süreli yapılması gibi somut sözleşmenin özellikleri de gözetilerek sözleşmenin amacına aykırı olmayacak şekilde sözleşme uyarlanmalıdır.

Kira sözleşmelerinde taraflarca belirlenen uyarlama kayıtları mevcutsa örneğin kira artışına ilişkin bir düzenleme yapıldıysa, Yargıtay bu uyarlama kayıtlarına sözleşmeye bağlılık ilkesi gereği uyulması gerektiğini ancak yine de tarafların öngöremeyeceği, işlem temelinin çökmesine neden olan bir olağanüstü durum değişikliği meydana geldiğinde sözleşmenin uyarlanmasının mümkün olduğunu kabul etmektedir.⁶²⁵

⁶²² Y. 6.HD., 20.01.2014 T., 2013/6452 E, 2014/536 K.

⁶²³ Y. 6. HD., 28.04.2014 T., 2013/13871 E, 2014/5361 K.

⁶²⁴ Y. 3. HD., 12.02.2018 T., 2018/16 E., 2018/859 K.

⁶²⁵ Y. 6. HD., 03.04.2014T., 2013/10762 E, 2014/4399 K.

3.3.5.2. İdarenin Taraf Olduğu Sözleşmelerin Uyarlanması

Kamu imtiyaz sözleşmeleri, bir kamu hizmetinin özel kişiler tarafından kurulması ya da işletilmesi amacıyla yapılan kamu hizmetinin özel kişiler ile gördürülmesine yönelik sözleşmelerdir. İmtiyaz sözleşmeleri, özel kişi ile idare arasında yapılan, imtiyaz alan özel kişinin kamu hizmetine ilişkin masrafları üstlendiği ve karşılığında kâr elde edeceği bir sözleşmedir. Bu sözleşmelerde kamu hizmetinin görülmesi ile ticari kâr elde etme amaçları bir arada bulunur. Kamu imtiyaz sözleşmelerinin kurulmasından sonra öngörülemeyen olağanüstü bir durum değişikliği meydana geldiğinde, bu sözleşmelerin uyarlanıp uyarlanamayacağı hususu önem taşır.⁶²⁶

Kamu imtiyaz sözleşmelerinde imtiyaz alan özel kişi, belli bir kazanç elde etmek amacıyla kamu hizmetini görmeyi üstlenir. Kamu hizmetinden yararlanacak olanlardan alınan ücretlerle imtiyaz sahibi kâr elde etmeyi amaçlar. Alınacak ücretler idare tarafından belirlenir. Ancak bazı durum değişiklikleri meydana gelir ve imtiyaz alanın imtiyaz sözleşmesinin yapıldığı ana göre yükümlülükleri büyük oranda ağırlaşırca sözleşmedeki denge bozulabilir. Bu durumda imtiyaz alanın ekonomik mahvına sebep olacak şekilde yükümlülükleri artarsa, sözleşmenin diğer tarafı olan idare ile yükümlülüklerin paylaşılması gündeme gelir. İdarenin taraf olduğu sözleşmelerde sözleşmenin uyarlanması gerektiğinde, doktrinde emprevizyon teorisi kapsamında değerlendirilmektedir.⁶²⁷

Sözleşmenin konusunun bir kamu hizmetinin görülmesi olması dolayısıyla, uyarlamanın kabul edilmemesi durumunda imtiyazcının kamu hizmetini aynı sözleşme koşulları ile sağlamaya devam etmesi bir tehlike olarak görülmüştür. İmtiyaz alanın ekonomik olarak zorluk çekmesi veya iflas etmesi gibi bir durumda sözleşme konusu kamu hizmetinin kesintiye uğraması riski ile karşılaşılabilir. Bu nedenle, kamu imtiyaz sözleşmelerinin de uyarlanması gerekliliğine vurgu yapılmaktadır.⁶²⁸

⁶²⁶ Tile, s. 297 vd.

⁶²⁷ Günday, Metin: İdare Hukuku, 11. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2017, s. 349.

⁶²⁸ Tile, s. 296 vd.

Yargıtay da kamu hizmetinin sürekliliği ilkesi gereğince kamu imtiyaz sözleşmelerinin uyarlanmasının mümkün olması gerektiği yönünde karar vermektedir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun vermiş olduğu bir kararda; idarenin, sözleşmenin diğer tarafı olan imtiyaz sahibine göre bazı üstün yetkileri olduğu, (sözleşmede tek taraflı değişiklik yapma ve imtiyazı geri alma gibi) bunun karşılığında imtiyaz sahibinin de sözleşmenin bozulan mali dengesinin yeniden tesis edilmesi için emprevizyon teorisi gereğince sözleşmenin uyarlanmasını idareden talep etme hakkının olduğu kabul edilmiştir. İmtiyaz sahibine tanınan bu hakkın imtiyazcının yürüttüğü kamu hizmetinin devam etmesine ve kamu yararına hizmet ettiği de belirtilmiştir.⁶²⁹

İmtiyaz sahibinin idareden sözleşmenin mali dengesinin düzeltilmesini ve sözleşmenin uyarlanmasını talep etmesi ancak idare tarafından bu talebin karşılanmaması durumunda ise, imtiyaz sahibinin idari yargıya başvurarak idareden “öngörülemezlik tazminatı” talep edebileceği doktrinde kabul edilmektedir.⁶³⁰

Kamu ihale sözleşmeleri ise, idarenin mal veya hizmet alımları ile yapım işlerinde yüklenici özel kişi ile yaptığı sözleşmedir. (KİK m.4) Kamu ihale sözleşmelerinin yapılmasından sonra, sözleşmenin yapıldığı anda öngörülemeyen bir olağanüstü durum değişikliği yaşanması ve bundan dolayı yüklenici özel kişinin sözleşmenin gereklerini yerine getirmesinin dürüstlük kuralına aykırı düşecek kadar zorlaşması söz konusu olabilir. Bu durumda sözleşmenin uyarlanması gündeme gelir. Kamu ihale sözleşmelerinde süre uzatımı veya sözleşmenin sona erdirilmesi mücbir sebep kavramı ile düzenlenmiştir. Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu m.10' a göre, doğal afetler, kanuni grev, genel salgın hastalık, kısmi veya genel seferberlik ilanı ve gerektiğinde Kamu İhale Kurumu tarafından belirlenecek benzeri diğer haller mücbir sebep olarak belirlenmiş ve sadece mücbir sebep halleri için sözleşmenin durum ve koşullara göre değiştirilmesi mümkün kabul edilmiştir.⁶³¹ Sözleşmenin yapılmasından sonra mücbir sebep sayılmasa da, yüklenici özel kişinin aşırı ifa güçlüğüne düşmesi halinde sözleşmenin uyarlanmasına yönelik bir düzenleme ise mevcut değildir. Bu durumda KİSK m. 36 hükmü uyarınca, kanunda hüküm bulunmayan bu hususta Türk Borçlar

⁶²⁹ YHGK, 30.09.2015T., 2013/1847E., 2015/2020K..

⁶³⁰ Gözler, Kemal: İdare Hukuku, C.2, 2.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2009, s. 155.

⁶³¹ Tile, s. 256 vd.

Kanunu hükümlerinin uygulanır. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün uygulama alanı bulması ile kamu ihale sözleşmelerinin de uyarlanmasının mümkün olduğunu kabul etmek gerekir.⁶³²

3.3.5.3. Döviz Endeksli Sözleşmelerin Uyarlanması

Türk Borçlar Kanunu m. 138/2 hükmünde, sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin maddenin yabancı para borçları hakkında da uygulanacağı açıkça düzenlenmiştir. Yabancı para borçlarında edim doğrudan yabancı para olarak belirlenmektedir ve bu nedenle yabancı paraya endeksli borç ile ayrılmaktadır. Yabancı para ile bir değer kaydı konulması ancak asıl borcun yabancı para olmaması durumunda, sözleşmede bir uyarlama kaydının varlığı kabul edilmelidir.⁶³³

Türkiye’de 1994’te yaşanan ekonomik kriz nedeniyle döviz endeksli sözleşmeler büyük oranda etkilenmiştir. Yabancı para birimlerinin Türk parası karşısında aşırı değer kazanması sonucunda sözleşmelerde edimler arasında dengesizlikler ve aşırı ifa güçlükleri ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yabancı para değer kaydı içeren sözleşmelerin uyarlanması gündeme gelmiştir.⁶³⁴

Yabancı para değer kaydı içeren sözleşmelerin uyarlanması kural olarak mümkün olsa da, Yargıtay’ın bu hususta farklı tutumları olmuştur. Yargıtay bazı kararlarında,⁶³⁵ para değerlerindeki değişiklik ve enflasyon nedeniyle uyarlamanın mümkün olduğunu kabul ederken; bazı kararlarında ise,⁶³⁶ ülkede sık sık devalüasyonlar ilan edildiğini ve bu nedenle enflasyonun ve ekonomik krizin öngörülebilir olduğunu bu nedenle uyarlamanın mümkün olmadığına karar vermiştir. Ülkedeki istikrarsız ekonomik durumun sözleşmenin taraflarınca tahmin olunabilecek bir keyfiyet olduğu ve bu nedenle uyarlamanın koşullarından olan öngörülmezlik unsuru oluşmadığını

⁶³² Tile, s. 296 vd.

⁶³³ Tile, s. 305 vd.

⁶³⁴ Tile, s. 306-307.

⁶³⁵ YHGK., 17.9.1997 T., 1997/11-460E., 1997/651 K.; YHGK, 19.02.1997 T., 1996/762 E., 1997/77 K.

⁶³⁶ YHGK., 12.11.2014 T., 2014/13-1614 E., 2014/900K; Y.11HD., 18.03.2004 T., 2004/8066 E., 2004/2684 K.

belirtmiştir.⁶³⁷ Yargıtay'ın sözleşmenin uyarlanamayacağı yönündeki yorumu doktrinde eleştirilmiş, iktisadi açıdan krizlerin ve krizlerin boyutlarının öngörülmesinin beklenmesinin her durumda mâkul olmadığı savunulmuştur.⁶³⁸

Yabancı para kaydı konularak veya yabancı para üzerinden yapılan sözleşmelerin ekonomik krizler ve para değeri değişiklikleri sonucu mağduriyetlere sebep olmasıyla bu hususta bazı düzenlemeler yapılmıştır. Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı ile bazı sözleşmelerin döviz cinsinden ve dövize endeksli olarak yapılamayacak sözleşmeler belirlenmiş ve bu tür sözleşmelerin taraflarının Türk Lirası üzerinden yeniden belirlenmesi, uyarlanması düzenlenmiştir.⁶³⁹

3.3.5.4. Covid-19 Salgının Sözleşmelerin Uyarlanmasına Etkisi

2019'da ortaya çıkarak, 2020 yılının başlarında tüm dünyayı etkileyen ciddi bir salgın ile karşılaşmıştır. 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü Covid-19 salgınına pandemi olarak kabul etmiştir.⁶⁴⁰

Covid-19 pandemisinden Türkiye de diğer pek çok ülke gibi etkilenmiştir. Birçok sözleşme de bu sebeple gereği gibi ifa edilememiş veya sözleşmedeki edimler arası denge bozulmuştur. Bu süreçle birlikte, pandeminin mücbir sebep teşkil edip etmediği tartışılmıştır.⁶⁴¹ Sözleşmelere etkisi bakımından mücbir sebep, sözleşmenin kurulmasından sonra öngörülemeyecek şekilde dış etkilere kaynaklanan, önüne geçilemeyen karşı durulamayan olağan dışı nitelikler taşıyan önemli değişikliklerdir.⁶⁴² Bu değişikliklerin kaçınılmayacak şekilde borçluyu sorumluluktan kurtaran öngörülemeyen olaylar olması gerekir. Mücbir sebebi oluşturan olay edimin ifasını

⁶³⁷ YHGK., 12.11.2014 T., 2014/1614 E., 2014/900 K.

⁶³⁸ Aybay, s. 344 vd.; Tile, s. 269 vd.

⁶³⁹ Tile, s. 307 vd.

⁶⁴⁰ <https://www.who.int/europe/emergencies/situations/covid-19>. E.T.: 12.04.2024.

⁶⁴¹ Akıncı, s. 65 vd.; Kırca, s. 3 vd.

⁶⁴² Oğuzman/Öz, C.1, s. 418; Eren, Borçlar Hukuku, s. 640; Kahraman, s. 30 vd.; Akıncı, s. 65 vd.

imkânsızlaştırabilir.⁶⁴³ Türk Borçlar Kanunu m. 136 hükmü gereğince, mücbir sebep sonucunda borcun ifası sürekli olarak imkânsızlaşmış ise borç sona erer.⁶⁴⁴

Mücbir sebebin geçici olarak ortaya çıktığı ve sözleşmelerin ifasında geçici imkânsızlık olduğu kabul edilirse, borçlu gecikmeden sorumlu olmaz ancak daha sonrasında borcu ifa yükümlülüğü devam eder.⁶⁴⁵ Yargıtay'ın bir kararında,⁶⁴⁶ deprem, sel, yangın, salgın hastalık gibi doğal afetlerin mücbir sebep sayılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda doktrinde, Covid-19 salgınının mücbir sebep sayılacağı kabul edilmektedir.⁶⁴⁷ Ancak dikkat çekilen bir husus, her sözleşme türü için mücbir sebebin varlığının kabul edilemeyeceğidir. Türkiye'de de tüm dünyada olduğu gibi pandemi dolayısıyla önlemler alınmış, bazı işletmeler bir süre kapatılmış ve şüphesiz ki bu durum hayatın olağan akışını etkilemiş birçok alanda işletmeler oldukça zarar görmüştür. Hatta bazı edimlerin ifasının imkânsızlaşması söz konusu olmuştur. Ancak bazı sektörlerde ise iş hacminin artmasına yol açmıştır.⁶⁴⁸ Bu sebeple her sözleşmenin kendi özelinde değerlendirilmesi ve bu değerlendirmeye göre mücbir sebep dolayısıyla ifa imkânsızlığı ya da aşırı ifa güclüğü oluşup oluşmadığının tespit edilmesi gereklidir.⁶⁴⁹ Örneğin, bir süresince taşınmazı kullanıma hazır bulundurması yükümlülüğü varken, pandemi dolayısıyla alışveriş merkezlerinin kapalı olması halinde yükümlülüklerini yerine getiremez. Edimin ifası imkânsızlaşmıştır. Ancak bir işletme için internet sitesi yapma işini üstlenen kişi için ediminin imkânsızlaşmasından bahsedilemez⁶⁵⁰

Covid-19 pandemisinin mücbir sebep olarak kabul edilmesi durumunda ifa imkânsızlığından bahsedilerek tarafların ifa yükümlülüklerinin kalkması söz konusu olurken; pandeminin ifa sürecinde ortaya çıkan ve ifanın belirli bir süre zorlaşmasına sebep olan bir durum değişikliği yarattığı kabul edilirse TBK m. 138 kapsamında

⁶⁴³ Kahraman, s. 66 vd.

⁶⁴⁴ Milanlıoğlu, Ulaş Koray: Covid-19 Salgın Sürecinin Hukuki Sözleşmeler Üzerinde Etkisinin TBK m. 138 Bağlamında Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 2020, s. 339-358; Kılıçoğlu, s. 347.

⁶⁴⁵ Tunçomağ, s. 795.

⁶⁴⁶ YHGK, 27.06.2018 T., 2017/90 E., 2018/1259K.

⁶⁴⁷ Tarlacı, Sedat: Covid-19'un Sözleşmelere Etkisi, (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/covid-19unsozlesmelere-etkisi/>, 2020, s. 4; Kılıçoğlu, s. 347.

⁶⁴⁸ Kahraman, s. 80-81.

⁶⁴⁹ Kılıçoğlu, s. 347; Tarlacı, s. 4.

⁶⁵⁰ Tarlacı, s. 4.

sözleşmenin uyarlanması gündeme gelir. Doktrinde, Covid-19'un her sözleşme için bir ifa imkânsızlığı oluşturduğunu söylemek ve mücbir sebep oluştuğunu kabul etmek mâkul görülmemiştir.⁶⁵¹ Covid-19 sürecinde ve etkilerinin devam ettiği süreçte sözleşmede, bu değişen durum karşısında bir ifa güçlüğü ya da edimler arası dengenin bozulması söz konusu olmuş ise tarafların sözleşmenin uyarlanmasını talep etmesi ve bu yönde değerlendirme yapılması gerektiği düşünülmektedir.⁶⁵²

Sözleşme ile kararlaştırılan edim, Covid-19 salgını veya bununla bağlantılı alınan zorunlu önlemler ile imkânsızlaşmışsa TBK m.136 ve TBK m. 137 hükmü uygulama alanı bulur ve ifa yükümlülüğü sona erer. Pandemi nedeniyle ifanın geçici süreç için imkânsızlaşması durumunda, her sözleşmenin özelinde geçici ifa imkânsızlığının sürekli ifa imkânsızlığına denk olup olmadığı yani geçici bir süre imkânsızlaşan edimin sonradan ifasından menfaat beklenip beklenemeyeceğine göre bir değerlendirme yapılır.⁶⁵³ Eğer sürekli ifa imkânsızlığına denk bir sonuç çıkıyorsa sürekli ifa imkânsızlığında olduğu gibi ifa yükümlülükleri sona ermelidir. Eğer geçici bir süreden sonra ifa mümkün olacaksa ve ifadan beklenen menfaat elde edilebilecekse akde tahammül süresi boyunca alacaklının sözleşmeye bağlı kalmaya devam edeceği kabul edilmelidir.⁶⁵⁴ Akde tahammül süresi Yargıtay içtihatları ile doğmuş bir tabirdir. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında⁶⁵⁵; geçici imkânsızlığın varlığının, tarafların ne kadar süre boyunca sözleşme ile bağlı kalacakları sorununu da beraber getireceği vurgulanmış ve tarafların süresiz bir şekilde sözleşme ile bağlı kalacaklarının kabulü halinde tarafların ekonomik özgürlüklerinin etkileneceğinden ve belki de başkası ile sözleşme yapma imkânının zorlaşacağından bahisle, sözleşme ile bağlı kalma süresinin “akde tahammül süresi” ile sınırlı olacağını kabul edilmiştir. Bu sürenin, her somut olaya göre kendi özelinde değerlendirilerek tespit edilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Doktrinde bazı görüşlere göre ise,⁶⁵⁶ Türk Hukukunda objektif temerrüt sistemi

⁶⁵¹ Milanlıoğlu, s. 354.

⁶⁵² Milanlıoğlu, s. 355; Kılıçoğlu, s. 347.

⁶⁵³ Kahraman, s. 146-147.

⁶⁵⁴ Tarlacı, s. 13; Kahraman, s. 157 vd; Gayretli Aydın, Seda: Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmelerinde Yüklenicinin Kısmi Temerrüdü, Terazi Hukuk Dergisi, C:16, S:173, 2021, s.28-29.

⁶⁵⁵ YHGK, 28.04.2010 T., 2010/193 E., 2010/235 K.; Benzer yönde: YHGK, 29.09.2010 T., 2010/386 E., 2010/427 K. ; YHGK, 28.00.2011 T., 2011/528 E., Y. 15.HD. 2011/571 K., 27.06.2018 T., 2018/828 E., 2018/2740 K.

⁶⁵⁶ Dural, İmkânsızlık, s. 123.

benimsenmiştir ve geçici imkânsızlık durumunda ifa imkânsızlaşmış sayılmaz, borçlu ifada temerrüde düşmüş sayılır.

Para borcu gibi çoğu edimde ise ifa imkânsızlığından değil, ifanın aşırı güçleşmesinden bahsedilebilir.⁶⁵⁷ Bu ayırımın yapılmasında her sözleşme nezdinde özenli bir inceleme yapılması ve buna göre uygulanacak hükmün tespit edilmesi önemlidir. Zira ifa imkânsızlığının söz konusu olmadığı durumlarda, aşırı ifa güçlüğü sebebiyle sözleşmenin uyarlanması gündeme gelmelidir. Uyarlama imkânının varlığı halinde dar anlamda uyarlama mümkünse, sözleşmenin ayakta tutulması da mümkün olmalıdır. Covid-19 sebebiyle uygulamada da çoğu edimin ifasının imkânsızlaşmasından ziyade güçleşmesi söz konusu olmuştur.⁶⁵⁸

Uygulamada sıklıkla kira sözleşmelerinin Covid-19 pandemisi etkisiyle durum değişikliğinden yoğun olarak etkilendiği görülmektedir. Kira sözleşmelerinde karantina uygulamaları nedeniyle çoğunlukla işyerleri kullanılamamış ve kiraya verenin kiralananı kullanıma hazır bulundurma yükümlülükleri açısından geçici bir ifa imkânsızlığı yaşanmıştır.⁶⁵⁹ Bundan dolayı bazı görüşlere göre,⁶⁶⁰ tedbirlerden etkilenen bu gibi kira sözleşmeleri bu süre zarfında askıya alınmış kabul edilir ve kiralananın kullanılmasında geçici imkânsızlık süresince kiracının edim yükümlülüğü ortadan kalkar.

İdarenin tasarrufu olmaksızın, kamu sağlığı açısından tercihen kapatılan işletmeler veya salgın sebebiyle çok büyük maddi kayıp yaşayan işletmeler için ise bir imkânsızlık söz konusu değildir. Zira kiralanan kullanılabilir durumda hazır bulunmaktadır ve kiracının edimi açısından para borçlarında imkânsızlıktan söz edilemez. Böylesi bir durumda ancak aşırı ifa güçlüğü söz konusu olabilir. Türk Borçlar Kanunu m.138 kapsamında sözleşmenin uyarlanması için aşırı ifa güçlüğü yaşayan kiracı uyarlama hakkını kullanabilir. Bu geçici dönem için sözleşmenin dar anlamda uyarlanması mümkündür

⁶⁵⁷ Kahraman, s. 89-90.

⁶⁵⁸ Tarlacı, s. 14.

⁶⁵⁹ Etan, Aslı/ Melengiç, İrem: Covid-19 Salgınının Kira ve Eser Sözleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, Adalet Dergisi, Sayı:64, 2020, s. 175-204.

⁶⁶⁰ Etan/Melengiç, s. 197-198.

ya da sözleşmenin dar anlamda uyarlanmasının mümkün olmaması halinde sözleşmenin feshi gündeme gelebilir.⁶⁶¹

Kira sözleşmelerinde Covid-19 etkisi nedeniyle olağanüstü fesih hakkının kullanılması da söz konusu olabilir. Türk Borçlar Kanunu m. 331 hükmünde kira sözleşmelerinde olağanüstü fesih hakkı düzenlenmiştir. Taraflardan her birinin, kira sözleşmesinin kendisi için çekilmez hale gelmesine neden olan önemli nedenlerin varlığı halinde sözleşmenin fesih bildirim sürelerine uyararak her zaman feshedebileceği düzenlenmiştir ve Covid-19 sürecinde bu madde uyarınca sözleşmeyi sona erdirmek de mümkündür. Ancak bu maddenin Geçici 2. madde ile uygulanacağına dikkat çekmek gerekir. İşyeri kiralarında TBK m. 331 hükmünün uygulanması maddenin yürürlük tarihinden itibaren 8 yıl sonrasına bırakılmıştır yani 01.07.2020 tarihinden itibaren işyeri kira sözleşmelerinde uygulanabilir.⁶⁶²

7226 Sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun uyarınca, kira sözleşmelerinde Covid-19 salgını kaynaklı olarak bazı düzenlemeler öngörülmüştür. Buna göre, 22.03.2020 tarihinden 30.04.2020 tarihine kadar olan sürede işleyecek işyeri kira bedelleri için icra takibi başlatılamayacağı ve kiracının tahliye edilemeyeceği belirtilmiştir. Bazı görüşlere göre, bu sadece bir vade erteleme niteliğindedir ve kural olarak TBK m.138'in uygulanmasına engel teşkil etmez.⁶⁶³

Covid-19'un geçici imkânsızlık hali yarattığı ve bu hallerde sözleşmenin askıda olacağı ya da temerrüdün gerçekleşeceğine yönelik tartışmalar eser sözleşmeleri için de geçerlidir.⁶⁶⁴

Eser sözleşmesi düzenlemelerinde, edimin ifasının imkânsızlaşmasına ilişkin ve aşırı ifa güçlüğüne ilişkin özel nitelikli düzenlemeler yer almaktadır. Eser sözleşmesinde edimin ifasının imkânsızlaşması TBK m. 485/1 hükmünde düzenlenmiştir. Maddeye göre, eserin tamamlanması iş sahibi ile ilgili beklenmedik bir olaydan dolayı imkânsızlaşırsa,

⁶⁶¹ Etan/Melengiç, s. 198.

⁶⁶² Etan/Melengiç, s. 198.

⁶⁶³ Etan/Melengiç, s. 198.

⁶⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Dural, İmkânsızlık, s. 123; Tunçomağ, s. 795.

yüklenicinin yaptığı işin değerini ve bu değerden sayılmasa da giderlerini isteyebileceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile TBK m.136 hükmündeki karşı edim borcunun sona ermesi genel kuralına bir istisna getirilmiştir.⁶⁶⁵

Türk Borçlar Kanunu m. 480 düzenlemesinde de, daha önce bahsedildiği üzere eser sözleşmelerinin uyarlanması ile ilgili özel bir düzenleme yer almaktadır.⁶⁶⁶ Bu özel düzenlemede kararlaştırılan götürü bedel ile taraflarca öngörülemeyen bir sebep yüzünden eserin tamamlanmasının mümkün olmadığı veya tamamlanmasının güçleştiği durumlar düzenlenmiştir. Doktrinde bir görüşe göre,⁶⁶⁷ anılan maddede sadece götürü bedel ile işin tamamlanmasının mümkün olmaması düzenlenmiş, masraf artışı dışında diğer beklenmeyen haller için uygulanması mümkün görülmemiştir. Buna göre, pandemi sebebiyle meydana gelen aşırı ifa güçlüğünde TBK m.138 uygulama alanı bulabilir.

⁶⁶⁵ Etan/Melengiç, s. 200.

⁶⁶⁶ Bkz. s. 83 vd.

⁶⁶⁷ Baysal, İl Han Özay'a Armağan, s. 481.

SONUÇ

Sözleşmelerin yapıldığı anda tarafların kendi aralarında koydukları kurallarla sürdürülmesi, sözleşmeye bağlılık ilkesinin bir gereğidir. Sözleşmeye bağlılık ilkesine riayet de sözleşmenin temel yapı taşlarından. Ancak değişen dünya şartlarında, ekonomik krizler, salgınlar, savaşlar ve pek çok öngörülemez durum değişiklikleri yaşanabilmektedir. Dünya değişken bir düzenden oluşurken, sözleşmelerin değişmeden aynı kalması sözleşmenin tarafları için bazı mağduriyetler oluşturabilir.

Sözleşmeye bağlı kalmak ve edimleri kararlaştırıldığı şekilde ifa etmek her ne kadar ana kural olmaya devam etse de, sözleşmelerin değişen şartlara göre uyarlanması ve sözleşme adaleti ile dengesinin korunması da gereklidir. Bu nedenle hukuk sistemlerinde sözleşmelerin değişen koşullar nedeniyle dengesinin sarsılmış olması durumlarında sözleşmenin yeni durum ve koşullara uyarlanabileceği kabul edilmektedir.

Türk Hukukunda da 2012 yılında 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu ile, sözleşmelerin değişen koşullara uyarlanması genel bir hükümlerle düzenlenmiştir. Kanun öncesinde bu nitelikte genel bir düzenleme bulunmamaktayken de yargı içtihatları ile sözleşmenin uyarlanması mümkün görülmüştür. Zaten gerekliliği tespit edilmiş ve dürüstlük kuralı çerçevesinde yapılan bir uygulamanın genel nitelikte bir hükümlerle düzenlenmesi de olumlu olmuştur.

Sözleşmelerin değişen koşullara uyarlanması için TBK m. 138 hükmünde aranan şartları sağlaması gereklidir. Türk Borçlar Kanunu m.138 hükmünde sözleşmenin uyarlanması için gerekli şartlar ve uyarılmanın ne şekilde yapılacağı düzenlenmektedir. Türk Borçlar Kanunu m. 138 hükmünün yorumlanması ve uygulanmasında doktrinde pek çok görüş bulunmaktadır. Katıldığımız görüşe göre, sözleşmenin uyarlanmasının temelini işlem temelinin çökmesi teorisi oluşturmaktadır. Dürüstlük kuralı çerçevesinde, değişen durumlar karşısında ifanın taraflardan birinden beklenilmeyecek ölçüde zorlaşması durumunda sözleşmenin işlem temelinin çöktüğünün ve sözleşmenin uyarlanması gerekliliğinin kabul edilmesi gerekir.

Sözleşmenin uyarlanması için öncelikle sözleşmenin yapıldığı ana göre olağanüstü bir durum değişikliğinin gerçekleşmesi gereklidir. Durum değişikliği, sözleşmenin yapılma anında var olan bir durum veya koşulun, sözleşmenin kurulmasından sonra önemli ölçüde değişmesini ifade etmektedir. Durum değişikliğinin olağanüstü olması şartından ne anlaşılması gerektiği ise, doktrinde tartışılmıştır. Kanaatimizce, olağanüstü değişiklik şartını bir sosyal felaket olarak aramak gerekmemelidir. Olağanüstü olma şartının, durum değişikliğinin olağan olmaması, ufak ekonomik değişikliklerin uyarlama için yeterli olmaması olarak anlaşılması gerektiğini kabul etmek gerekir. Sözleşmelerin uyarlanması için aranacak bir diğer şart ise, öngörülemezliktir. Meydana gelen durum değişikliklerinin taraflarca önceden öngörülememiş ve öngörmeleri de kendilerinden beklenemeyecek olması gerekir. Önceden tahmin edilebilen ve beklenebilen değişiklikler için tarafların önlem alması beklenir, sözleşmeye bir uyarlama hükmü koyulmamış ve durum değişiklikleri de öngörülebilir nitelikte ise sözleşmenin uyarlanması mümkün olmaz.

Sözleşmelerin uyarlanması için, meydana gelen durum değişikliklerinin sözleşmenin uyarlanmasını talep eden tarafa isnat edilememesi gerekir. Kanaatimizce, uyarlama talep eden tarafın kusuru olmaması gerekliliğinden değil, tarafa isnat edilememesinden bahsedilmelidir. Kendi egemenlik alanından kaynaklanan bir nedenle durum değişikliğine sebep olan tarafın sözleşmenin uyarlanmasını talep edemeyeceği kabul edilmelidir.

Sözleşmenin işlem temelinin çökmesi sebebiyle ifanın artık dürüstlük kuralı gereğince taraflardan beklenmemesi gereklidir. İfanın taraf için aşırı güçleşmiş olması durumunda ifa henüz yapılmamış olmalı ya da ifanın güçleşmesinden doğan hakların saklı tutularak ifanın yapılmış olması gereklidir. Ayrıca sona ermiş sözleşmelerin de uyarlanması mümkün değildir.

Sözleşmenin uyarlanması hakkında bazı sözleşme türleri açısından özel düzenlemeler yer almaktadır. Eser sözleşmesi, kira sözleşmesi gibi sözleşme türlerinde sözleşmelerin uyarlanmasına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Türk Borçlar Kanunu m. 138 genel nitelikli bir hüküm olduğundan, özel nitelikli bir düzenlemenin daha öncelikli olarak

uygulanması gerekmektedir. Özel nitelikteki düzenlemenin uygulanmadığı durumda, genel hüküm olarak TBK m.138 hükmü uygulama alanı bulur. Yine uyarlanması talep edilen sözleşmede, uyarlama kayıtları yer alıyorsa öncelikli olarak bu uyarlama kayıtlarının uygulanması gerekmektedir. Zira tarafların bazı durum değişiklikleri yaşandığında nasıl bir yol izleneceğini sözleşmede kararlaştırmaları durumunda öncelikli olarak iradelerinin ürünü olan uyarlama kayıtlarının değerlendirilmesi uygun olur.

Sözleşmelerin uyarlanmasının sonuçlarını değerlendirirken, sözleşmenin uyarlanmasının hukuki nitelendirmesinin yapılması önem arz etmektedir. Doktrinde bazı görüşlere göre sözleşmenin dar anlamda uyarlanması sadece hâkimden talep edilebilecek bir hak olarak kabul edilirken, bazı görüşlere göre yenilik doğuran bir hak olarak kabul edilmektedir. Bu farklı yaklaşımlara göre, sözleşmenin uyarlanmasının hak düşürücü süre veya zamanaşımına tabi olması ve değerlendirilmesi farklılık arz etmektedir. Kanaatimizce, sözleşmenin uyarlanmasının yenilik doğuran bir hak olarak kabulü gerekmektedir. Sözleşmenin uyarlanması hakkının, mahkemeye başvurma zorunluluğu olmadan kullanılabilmesi görüşüne katılmaktayız.

Sözleşmenin dar anlamda uyarlanması ile sözleşmenin ayakta tutulması öncelikli olarak tercih edilmelidir. Eğer sözleşmenin uyarlanması mümkün değil ya da uyarlama ile sözleşme adaleti tekrar sağlanamayacaksa sözleşmenin sona erdirilmesi yoluna gidilmelidir. Sözleşmenin sona ermesi; ani edimli sözleşmelerde sözleşmeden dönme, sürekli edimli sözleşmelerde ise sözleşmenin feshi şeklinde olmaktadır. Sözleşmenin sona erdirilmesi, doktrinde ağırlıklı olarak kabul edilen görüşe uygun şekilde yenilik doğuran bir hakkın kullanılması olarak kabul edilmelidir. Dar anlamda sözleşmenin uyarlanması mümkün olmadığında sözleşmeyi sona erdirme hakkı olan taraf bu hakkını kullanarak sözleşmeden dönebilir ya da feshedebilir. Mahkemenin bu noktada verdiği karar da bir tespit hükmü olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Hakan:** Unidroit ve Avrupa Borçlar Hukuku Prensipleri Işığında Aşırı İfa Güçlüğü, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, C:12, S:1-2, s. 111-135.
- ACCAOUI LORFING, Pascale:** L'article 1195 Du Code Civil Francais Ou La Revision Pour Imprevision En Droit Prive Francais A La Lumiere Du Droit Compare, International Business Law Journal, Vol. 2018, Issue 5 (2018), pp. 449-464.
- AKINCI, Şahin:** Covid 19'un Borç İlişkilerine ve Bazı Borçlar Hukuku Sözleşmelerine Etkisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid 19 Hukuk Özel Sayısı, C:19, S:38, s.62-103, 2020.
- AKSOY DURSUN, Sanem:** Borçlar Hukukunda Hâkimin Sözleşmeyi Tamamlaması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- AKYOL, Şener:** Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2.Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2006.
- ALANGOYA, Yavuz/ YILDIRIM, M. Kamil/ DEREN YILDIRIM, Nevhis:** Medeni Usul Hukuku Esasları, Genişletilmiş Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, İstanbul, 2009.
- ALPAGUT, Gülsevil:** Toplu İş Sözleşmesinde İşlem Temelinin Çökmesi, Kansu Matbaacılık, İstanbul, 2002.
- ALTINDAL, Makbule:** Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki Kısmi İfa İmkânsızlığı, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:10, S:2, s.627-638, Aralık 2022.

ALTINOK ORMANCI, Pınar: Sürekli Borç İlişkilerinin Haklı Sebep Feshi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk(Medeni Hukuk) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2011.

ALTOP, Atilla: Aşırı İfa Güçlüğü'nü Düzenleyen TBK m.138 Hükmü İle İlgili Bazı Tartışmalı Hususlara İlişkin Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Galip Sermet Akman'a Armağan, İstanbul, 2020, s.43-65.

ANTALYA, O.Gökhan: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.5, 2. Baskı, Ankara, 2019.

ANTALYA, Gökhan/ **TOPUZ**, Murat: Medeni Hukuk, Giriş, Temel Kavramlar, Başlangıç Hükümleri, C.1, İstanbul, 2015.

ARAT, Ayşe: Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, 2006.

ATAMER, Yeşim M. : Revize Edilmiş Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na İlişkin Değerlendirme ve Teklifler, Hukuki Perspektifler Dergisi, S.6, 2006, s.8-37.

ATEŞ, Derya: Sözleşme Özgürlüğü Yönünden Dürüstlük Kuralları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:72, 2007, s. 75-93.

AYAN DURHAN, Elif: Kendi Kusuruyla Yanılanın Culpa In Contrahendo Sorumluluğu, Terazi Hukuk Dergisi, C:17, S:188, 2022, s.43-56.

AYBAY, Mehmet Erdem: Sözleşmenin Değişen Koşullara Göre Uyarlanması (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararı İncelemesi), Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S.3, 2016, s.323-347.

AYRANCI, Hasan: Sözleşme Kurma Zorunluluğu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:3, s.229-252, 2003.

BAŞARA, Gamze Turan: Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık Sebebiyle Borcun Sona Ermesi, Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:1, s.1-22, 2010.

BAYSAL, Başak: Sözleşmenin Uyarlanması, BK m.138 Aşırı İfa Güçlüğü, 4. Baskı, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2020. (kıs. Sözleşmenin Uyarlanması)

BAYSAL, Başak: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun 480. Maddesinin Değerlendirilmesi, Prof. Dr. İl Han Özay'a Armağan, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.69, S.1-2, 2011, s.477-484. (kıs. İl Han Özay'a Armağan)

BAYSAL, Başak: Zarar Görenin Kusuru (Müterafik Kusur), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012. (kıs. Zarar Görenin Kusuru)

BAYSAL, Başak: Aşırı İfa Güçlüğü, Türk Borçlar Hukuku Sempozyumu, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.113-143. (kıs. Aşırı İfa Güçlüğü)

BAYSAL, Başak: Yeniden Müzakere Ödevi, Prof. Dr. Hasan Erman'a Armağan, Der Yayınevi, İstanbul, 2015, s.185-198. (kıs. Yeniden Müzakere)

BİSCHOFF, Jacques: Vertragsrisiko und Clausula Rebus Sic Stantibus, Schulthess Verlag, Zürich, 1983.

BURCUOĞLU, Haluk: Son Mahkeme Kararları ve Yargıtay Kararları Işığında Hukukta Beklenmeyen Hal ve Uyarlama- Taşınmaz Kirası Sözleşmelerinde ve Dövizli Endeksli Kredi Sözleşmelerinde Uyarlama Uygulaması, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

BUZ, Vedat: Borçlunun Temerrüdünde Sözleşmeden Dönme, Yetkin Yayınları, Ankara, 1998. (kıs. Sözleşmeden Dönme)

BUZ, Vedat: Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005. (kıs. Yenilik Doğuran Haklar)

CAMELİA, Seghedi: About "Changed Circumstances", "Imprevisión" and "commercial Impracticability" in the Light of the New Art. 1195 of the French Civil Code (Kısaltma: New Art. 1195 of the French Civil Code), International In-house Counsel Journal, Vol. 10, No. 38, Winter 2017.

CANBOLAT, Ferhat: Sözleşmelerde Amacın Gerçekleşmesi- Çökmesi ve Boş Çıkması, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

CEVİZLİKOYAK, Mahmut: Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

ÇAKIRCA, Seda İrem: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Aşırı Yararlanma Kavramı, İstanbul, 2015.

ÇAVUŞOĞLU, Aslı: Geçici İfa İmkânsızlığı ve Hukuki Sonuçları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Özel Hukuk Yüksek Lisans Tezleri Dizisi, On İki Levha Yayınları, 2020.

DALCI ÖZDOĞAN, Nurcihan: Sözleşmenin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:8, S:1, 2017.

DEMİRBAŞ, Harun: Yenilik Doğuran Haklar, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

- DEMİRSATAN**, Barış: Türk Borçlar Hukukunda Sözleşme Yapma Zorunluluğu, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2022.
- DURAL**, Mustafa: Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık (BK 117), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976. (kıs. İmkânsızlık)
- DURAL**, Mustafa: Alman Hukukunda Sözleşmenin Amacının Engellenmesi ve Sözleşmenin Amacına Erişilmesine İlişkin Görüşler, BATİDER, 1975, s.907-936. (kıs. Alman Hukukunda Sözleşmenin Amacının Engellenmesi)
- ELÇİN GRASSİNGER**, Gülçin: Borçlar Kanunu'na Göre Kefilin Alacaklıya Karşı Sahip Olduğu Savunma İmkânları, Alfa, İstanbul, 1996.
- EMMERİCH**, Volker : Das Recht der Leistungsstörungen, 6. Baskı, JuS Schriftenreihe, C.H. Beck, München, 2005.
- ERCOŞKUN ŞENOL**, H. KÜBRA: Freedom to Determine the Content of the Agreement and General Limitations to This:Turkish Code of Obligations Article 27, Journal of Istanbul University Law Faculty, C:74, S:2, s.709-738, 2016.
- ERDOĞAN**, Ersin: Medeni Usul Hukuku Açısından Uyarılama Davası, Yetkin Yayınları, 2023.
- EREN**, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 26. Baskı, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021. (kıs. Borçlar Hukuku)
- EREN**, Fikret: Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Legem Yayınevi, Ankara, 2023. (kıs. Borçlar Özel)
- EREN**, Fikret/ **DÖNMEZ**, Ünsal: Eren Borçlar Hukuku Şerhi, C.3, m.83-206, Yetkin Yayınları, Ankara, 2022.

ERGÜNE, Mehmet Serkan: Reform Sonrası Alman Medeni Kanununda İmkânsızlık Halleri ve Sonuçları, İÜHFM, C.62, S.1-2, 2004, s.351-380.

ERMAN, Hasan: Borçlar Hukukunda Akit Serbestisi ve Genel Olarak Sınırlamaları, İÜHFM 1973, s. 601-619. (kıs. Akit Serbestisi)

ERMAN, Hasan: İstisna Sözleşmesinde Beklenilmeyen Haller (BK m.365/2), Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1979. (kıs. İstisna Sözleşmesi)

ERZURUMLUOĞLU, Erzan: Türk İsviçre Borçlar Hukuku Sistemine Göre Borçluya Yüklenemeyen Nedenlerden Dolayı Edimin Yerine Getirilememesi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1970.

ETAN, Aslı/ **MELENGİÇ**, İrem: Covid-19 Salgınının Kira ve Eser Sözleşmeleri Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, Adalet Dergisi, Sayı:64, 2020, s. 175-204.

FEYZİOĞLU, Turhan: İdare Hukukunda Emprevizyon Nazariyesi (Beklenmeyen Haller Meselesi), Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1947.

FİNKENAUER, Thomas: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch,9. Aufl. 2022, BGB § 313 Rn. 20.

FRİDMAN, G. H. L.: Freedom of Contract, Ottawa Law Review, C: 2, S:1, s. 1-22, 1967.

FURRER, Andreas / **MULLER-CHEN**, Markus/ **ÇETİNER**, Bilgehan: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Güncellenip Gözden Geçirilmiş 2. Bası, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2022.

GAYRETLİ AYDIN, Seda: Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmelerinde Yüklenicinin Kısmi Temerrüdü, Terazi Hukuk Dergisi, C:16, S:173, 2021, s.22-38.

GHESTIN, Jacques/ **JAMIN**, Christophe/ **BILLIAU**, Marc: Traite de Droit Civil, Les Effets du Contrat, 3. Baskı, L.G.D.J., Paris, 2001.

GÖNEN, Doruk: “İnşaat Sözleşmelerinin Uyarlanmasına İlişkin Sorunlar”, İnşaat Hukuku ve Uygulaması, Ed. Emrehan İnal/ Başak Baysal, 1. Baskı, Oniki Levha, İstanbul 2017, s. 337-370.

GÖRMEZ, Mustafa: Konut ve Çatılı İşyeri Kira Sözleşmelerinde Kira Bedelinin Belirlenmesi ve Uyarlanması, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2019.

GÖZLER, Kemal: İdare Hukuku, C.2, 2.Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2009.

GÜLEKLİ, Yeşim: Aşırı İfa Güçlüğü ve Alacaklının Tasavvurunun Boşa Çıkması Halinde İşlem Temelinin Çökmesi Öğretisi, MHAD 1990, s.43-69.

GÜMÜŞ, Mustafa Alper: Teorisiyle ve Yargıtay Uygulamasıyla Sözleşmenin Uyarlanması (TBK m. 138), Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2022. (kıs. Sözleşmenin Uyarlanması)

GÜMÜŞ, Mustafa Alper: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanununa Göre Kira Sözleşmesi, İstanbul, 2011. (kıs. Kira Sözleşmesi)

GÜNDAY, Metin: İdare Hukuku, 11. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2017.

GÜRPINAR, Damla: Eser Sözleşmesinde Ücretin Artırılması ve Eksiltilmesi, Güncel Hukuk Yayınları, İzmir, 2006.

- GÜRSOY**, Kemal Tahir: Hususi Hukukta Clausula Rebus Sic Stantibus- Emprevizyon Nazariyesi, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1950.
- HELVACI**, İlhan: Gerekçeli- Karşılaştırmalı- İçtihatlı- Notlu Yeni Türk Borçlar Kanunu ve Türk Borçlar Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2011.
- İNCE**, Nurten: Yeniden Müzakere Etme Borcu mu Külfeti mi?, Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, C:33, S:1, s. 179-208, 2017.
- İNCEOĞLU**, Murat: Kira Hukuku, C.2, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- KAHRAMAN**, Zafer: Beklenmedik Haller ve Hukuki Sonuçları, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2023.
- KANIŞLI**, Erhan: İsviçre-Türk Borçlar Hukukuna Göre Sözleşmenin Kurulmasında Yanılma, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- KAPLAN**, İbrahim: Hâkimin Sözleşmeye Müdahalesi, 2. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2007.
- KARAHASAN**, Mustafa Reşit: Sorumluluk Hukuku- Sözleşmeler, Beta Yayınevi, 2003.
- KAŞAK**, Fahri Erdem: Sözleşme Özgürlüğünün Sınırı Olarak Kanunun Emredici Hükümlerine Aykırılık, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2019.
- KAYA**, Ümmühan: Sözleşmenin Uyarlanmasında Sonradan Değişen Şartlar ve Öngörülemezlik İlkesi, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.22, S.3, 2016, s.1569-1593.

KILIÇOĞLU, Ahmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Turhan Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 26. Bası, Ankara, 2022.

KIRCA, Çiğdem: Uyarılma, Pandeminin (Covid-19'un) Sözleşmelerin İfasına Etkisi, (Ed. Fatma Tülay KARAKAŞ), Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2021.

KİZİR, Mahmut: Yargıtay Kararları Işığında Basiretli İş Adamı Gibi Hareket Etme Yükümlülüğünün Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanmasına Etkisi, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:2, s.245-282, 2011.

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip: Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, Garanti Matbaası, İstanbul, 1968. (kıs. Hata)

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip: İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart Mıdır?, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, Beta, İstanbul, 2000. (kıs. Oğuzman'a Armağan)

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU, Necip: Borçlar Hukukuna Giriş, Hukuki İşlem, Sözleşme, (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı: Borçlar Hukuku Genel Bölüm- C.1), Yeniden Genişletilmiş Tamamlanmış 4. Basıdan 7. Tıpkı Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2017. (kıs. Borçlar Hukuku)

KRAMER, E.A./ **SCHMIDLIN**, B. : Berner Kommentar zum schweizerischen Privatrecht. Band VI, Das Obligationenrecht, Abt. 1, Allgemeine Bestimmungen, Teilbd 1. Lief. 1., Allgemeine Einführung in das schweizerische Obligationenrecht und Kommentar zu Art. 1 und 18 OR, Bern, 1986.

KURT, L. Müjde: Zarar Görenin Zararı Azaltma Külfeti, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 64, S:3, 2015, s.775-814.

KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan/ **EMİROĞLU**, Haluk: Roma Hukukunda ve Bazı Çağdaş Hukuk Düzenlerinde Laesio Enormis (Gabin), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:53, S:1, 2004, s. 77-87.

LARENZ, Geschäftsgrundlage und Vertragserfüllung, Verlag C.H. Beck, München-Berlin,1963.

MİLANLIOĞLU, Ulaş Koray: Covid-19 Salgın Sürecinin Hukuki Sözleşmeler Üzerinde Etkisinin TBK m. 138 Bağlamında Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 2020, s.339-358.

NOMER, Hâluk N.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 15. Baskı, Beta, 2017.

OERTMANN, Paul: Geschäftsgrundlage- Ein neuer Rechtsbegriff, Deichert, Leipzig, 1921.

OFTINGER, Karl: Die Vertragsfreiheit, Juristische Fakultät der schweizerischen Universitäten, Die Freiheit des Bürgers im schweizerischen Recht, Festgabe zur Hundertjahrfeier der Bundesverfassung, Zürich, 1948.

OĞUZMAN, Kemal/ **ÖZ**, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.1, 21. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2023.

OĞUZMAN, Kemal/ **BARLAS**, Nami: Medeni Hukuk Giriş Kaynaklar Temel Kavramlar, 25. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2019.

OKUMUŞ, Selmani: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'na Göre Aşırı Yararlanma (Gabin), Yetkin Yayınları, Ankara, 2015.

OSER, H./ SCHÖNENBERGER, W.: ZücherKomm-Oser/ Schönerberger, Art. 119 OR, N.6.

ÖZ, Turgut: Öğreti ve Uygulamada Sebepsiz Zenginleşme- Borçlar Kanunu 61-66. Maddelerine İlişkin İçtihatlar İle, Kazancı, İstanbul, 1990.

ÖZÇELİK, Ş. Barış: Sözleşmeden Doğan Borçların İfasında Hukuki İmkânsızlık ve Sonuçları, C:63, S.3, s. 569-622, 2014.

ÖZEN, Burak: 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Çerçevesinde Kefalet Sözleşmesi, 3. Baskı, Vedat Kitapçılık, 2014.

PAKDİL, Hayri: Türk Borçlar Kanunu Madde 138 Çerçevesinde Sözleşmenin Değişen Koşullara Uyarlanması, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

REİSOĞLU, Safa/ **İNAN,** Ali Naim: Borçlar Hukuku, C.1, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Yayınları, No:194, 4. Bası, Ankara, 1981.

RESULOĞLU, Özenç: Aşırı İfa Güçlüğü ve Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara, 2021.

RÖSLER, Hannes: Alman ve Uluslararası Sözleşme Hukukunda Değişen ve Öngörülemeyen Koşullar, Çev: Tülay Aydın Ünver, İÜHFİM C. LXVI, S.1, s. 353-364, 2008.

SARIAL, Enis: Beklenmeyen Halin Sözleşmeye Etkisi (I-II), Yargı Dergisi, 1980/03-1980/04.

SARIKAYA, Murat: Sözleşmenin Yorumu, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2019.

SCHULZE, Reiner/**DÖRNER**, Heinrich/ **EBERT**, Ina u.a.; HK-BGB Kommentar, 11. Auflage, 2021.

SELİÇİ, Özer: Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1977.

SEROZAN, Rona: İfa- İfa Engelleri- Haksız Zenginleşme (Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı: Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Üçüncü Cilt), Gözden geçirilip genişletilmiş 7.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016. (kıs. İfa)

SEROZAN, Rona: Karşılıklı Sözleşmelerde Baştan Dayatılmış veya Sonradan Oluşmuş Edimler Arası Dengesizliğin Uyarılma Yoluyla Düzeltilmesi, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, Beta, İstanbul, 2000, s. 1013-1030. (kıs. Oğuzman'a Armağan)

SEROZAN, Rona: Sözleşmeden Dönme, 2. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2007. (kıs. Sözleşmeden Dönme)

SEROZAN, Rona: BK Tasarısı'nın Eksiklik ve Aksaklıklarının İfa ve İfa Engelleri Hukuku Alanından Örneklerle Sergilenmesi, HPD, S.6, 2006, s.38-51. (kıs. BK Tasarısı'nın Eksikliği)

SEROZAN, Rona: Medeni Hukuk Genel Bölüm, 7. Baskı, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017. (kıs. Medeni Hukuk)

SEROZAN, Rona: Yeni Alman İfa Engelleri Hukuku- Türk Hukukunda Bilimsel Kaynak Olarak Yararlanılabilecek Yenilikler, İÜHFİM, S.1-2, 2000, s.231-248. (kıs. Yeni Alman İfa Engelleri)

SÖĞÜTLÜ, Özlem: Roma Özel Hukuku Ders Kitabı, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

TANDOĞAN, Haluk: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, İstisna (Eser) ve Vekâlet Sözleşmeleri Vekâletsiz İş Görme Kefalet ve Garanti Sözleşmeleri, C.2, 4. Tıpkı Basım, Evrim Basım Yayım, Ankara, 1989.

TARLACI, Sedat: Covid-19'un Sözleşmelere Etkisi, (Çevrimiçi) <https://blog.lexpera.com.tr/covid-19unsozlesmelere-etkisi/>, 2020.

TEKİNAY, Selâhattin Sulhi/ **AKMAN**, Sermet/ **BURCUOĞLU**, Hâluk/ **ALTOP**, Atillâ: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7.Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

TERRE, François/ **SİMLER**, Philippe/ **LEQUETTE**, Yves: Droit Civil, Les Obligations, 12. Baskı, Dalloz, Paris, 2019.

TİLE, Latif: Uyarılama Sebebi Olarak Aşırı İfa Güçlüğü, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.

TOPUZ, Seçkin: Edimler Arasındaki Denge İlişkisinin Bozulması ve Sonraki İfa Güçlüğü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008. (kıs. İfa Güçlüğü)

TOPUZ, Seçkin: Sözleşmenin İçeriğine Müdahalenin Sözleşmeye Bağlılık İlkesine Aykırılık Oluşturup Oluşturmadığı Sorunu, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:19, S:2, s.283-295, 2011. (kıs. Sözleşmenin İçeriğine Müdahale)

TOPUZ, Seçkin/ **CANBOLAT**, Ferhat: Türk-İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda İmkânsızlığın Düzenlenişi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:57, S3, s. 673-718, 2008. (Türk-İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda İmkânsızlık)

TREİTEL, Guenter H. :The Law of Contracts, 14. Baskı, Sweet&Maxwell, London, 2015.

TUNÇOMAĞ, Kemal: Alman Hukukunda Borcun İfasında Aşırı Güçlük (Muamelenin Temeli) İle İlgili Objektif Görüşler, İÜHFM 1967, s.884-905.

TÜZÜNER, Özlem/ **ÖZ**, Kerem: Aşırı İfa Güçlüğüne İlişkin İçtihat İncelemesi, Ankara Barosu Dergisi, S.3, 2015, s.421-470.

VON TUHR, Von Andreas: Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı, Cilt:1-2, Yargıtay Yayınları, Ankara, 1983.

YAVUZ, Cevdet/ **ACAR**, Faruk/ **ÖZEN**, Burak: Türk Borçlar Hukuku, Özel Hükümler, 9. Baskı, Beta, İstanbul, 2014.

ZEVKLİLER, Aydın/ **ACABEY**, Beşir/ **GÖKYAYLA**, K. Emre: Medeni Hukuk, 6. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000.

ZORLUOĞLU YILMAZ, Ayça: Nükleer Santral Kazalarından Doğan Sorumluluk ve Tazminat -Fukushima Daiici Nükleer Santral Kazası Işığında-, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:11, S:2, 2021, s. 1035-1077.